

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

EBŪ'S-SU'ŪD VE İBN KEŞİR TEFSİRLERİNDE *NESH* MESELESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Rukiye ÇELEP

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

EBŪ'S-SU'ŪD VE İBN KEŞİR TEFSİRLERİNDE *NESH* MESELESİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Rukiye ÇELEP

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER

Ankara-2018

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (TEFSİR)
ANABİLİM DALI

EBU'S-SU'UD VE İBN KEŞİR TEFSİRLERİNDE
NESH MESELESİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

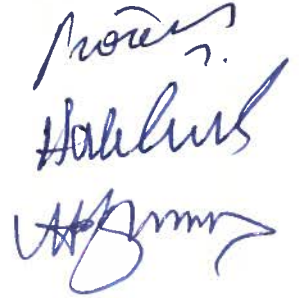
Tez Danışmanı
Dr. Öğretim Üyesi Esra GÖZELER

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı

- 1- Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER (Danışman)
- 2- Prof. Dr. Mehmet Halil GİÇEK
- 3- Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ
- 4-
- 5-

İmzası

Tez Savunması Tarihi

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Dr. Öğr. Üyesi Esra GÖZELER danışmanlığında hazırladığım “Ebu’s-Su‘ud ve İbn Keşir Tefsirlerinde Nesih Meselesinin Karşılaştırılması (Ankara.2018)” adlı yüksek lisans ☒ - doktora/bütünleşik doktora ☐ tezindeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 22/06/2018

Rukiye ÇELEP

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	V
TRANSLİTERASYON SİSTEMİ	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi	1
2. Araştırmanın Kapsamı, Metodu ve Kaynaklar	2
3. <i>Nesh</i> Kavramının Tanımı ve Mahiyeti	4
BİRİNCİ BÖLÜM	11
İBN KEŞİR VE EBÜ'S-SU'UD'UN <i>NESH</i> MESELESİ ÜZERİNE TEORİK YAKLAŞIMLARI	11
1. İbn Keşir (ö.774/1373)	12
2. İbn Keşir'in <i>Neshe</i> Konu Olan Ayetlere Yaklaşımı	14
3. Ebü's-Su'ud (ö.982/1574)	23
4. Ebü's-Su'ud'un <i>Neshe</i> Konu Olan Ayetlere Yaklaşımı	26
5. İbn Keşir ve Ebü's-Su'ud'un <i>Neshe</i> Yaklaşım Tarzlarının Mukayesesi	31
İKİNCİ BÖLÜM	33
<i>NESH</i> MESELESİNİN İBN KEŞİR TEFSİRİNE YANSIMASI	33
1. Ayetin Ayetle <i>Nesh</i> Edildiği Yerler	34
1.1. Bakara Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	34
1.1.1. 2/Bakara:109	34
1.1.2. 2/Bakara:115	35
1.1.3. 2/Bakara:178	37
1.1.4. 2/Bakara:180	39

1.1.5.	2/Bakara:183	41
1.1.6.	2/Bakara:184	43
1.1.7.	2/Bakara:240	44
1.1.8.	2/Bakara:282	46
1.1.9.	2/Bakara:284	48
1.2.	'Āli 'İmrān Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 3/'Āli 'İmrān:102	51
1.3.	Nisā Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	52
1.3.1.	4/Nisā:8	52
1.3.2.	4/Nisā:15	54
1.4.	Māide Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 5/Mā'ide:2	56
1.5.	Enfāl Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 8/Enfāl:65	58
1.6.	Tevbe Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 9/Tevbe:41	59
1.7.	Aḥzāb Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 33/Aḥzāb:52	61
1.8.	Şāffāt Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 37/Şāffāt:102	62
1.9.	Mucādele Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 58/Mucādele:12	63
2.	Sünnetin Ayet ile <i>Nesh</i> Edildiği Yerler	64
2.1.	2/Bakara:229	64
2.2.	4/Nisā:33	66
2.3.	33/Aḥzāb:5	69
3.	Ayetin Sünnet ile <i>Nesh</i> Edilmesi: 5/Mā'ide:6	70
4.	Tilaveti <i>Mensūh</i> Olan Ayet	71
5.	İbn Keşir'in <i>Nesh</i> Edilmediğini Düşündüğü Ayetler	72
5.1.	2/Bakara:190	72
5.2.	2/Bakara:215	74
5.3.	2/Bakara:219	75

5.4. 4/Nisā:93	76
5.5. 5/Māide:4	76
5.6. 8/Enfāl:41	77
5.7. 8/Enfāl:61	78
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80
NESH MESELESİNİN EBŪ'S-SU'ŪD TEFSİRİNE YANSIMASI	80
1. Ayetin Ayetle <i>Nesh</i> Edildiği Yerler	81
1.1. Bakara Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	81
1.1.1. 2/Bakara:109	81
1.1.2. 2/Bakara:180	83
1.1.3. 2/Bakara 240	84
1.2. Nisā Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 4/Nisā:33	85
1.3. Māide Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	86
1.3.1. 5/Māide:2	86
1.3.2. 5/Māide:13	88
1.3.3. 5/Māide:42	89
1.3.4. 5/Māide:106	90
1.4. Enfāl Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	91
1.4.1. 8/Enfāl:61	91
1.4.2. 8/Enfāl:65	92
1.4.3. 8/Enfāl:72	94
1.5. Tevbe Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayetler	95
1.5.1. 9/Tevbe:41	95
1.5.2. 9/Tevbe:36	96
1.6. Yūnus Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 10/Yūnus:41	97

1.7. Nūr Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 24/Nūr:3	97
1.8. Ankebūt Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 29/Ankebūt:46	98
1.9. Mucādele Suresinde <i>Nesh</i> Edilen Ayet: 58/Mucādele:12	99
2. Sünnetin Ayet ile <i>Nesh</i> Edildiği Yerler	101
2.1. 2/Bakara:187	101
2.2. 2/Bakara:144	102
2.3. 4/Nisā:24	104
3. Ayetin Sünnet ile <i>Nesh</i> Edildiği Yerler	105
3.1. 24/Nūr:2	105
3.2. 9/Tevbe:5	106
3.3. 9/Tevbe:36	107
4. Ebū's-Su'ūd'un <i>Nesh</i> Edilmediğini Düşündüğü Ayetler	108
4.1. 2/Bakara:184	109
4.2. 2/Bakara:215	110
4.3. 5/Mā'ide:6	110
EK	113
SONUÇ	114
BİBLİYOGRAFYA	122
ÖZET	128
ABSTRACT	129

KISALTMALAR

a.s.	:	Aleyhisselam
<i>AÜİFD</i>	:	<i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
b.	:	Bin, ibn
bkz.	:	Bakınız
c.	:	Cilt
<i>DİA</i>	:	<i>Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi</i>
ed.	:	Editör
<i>EÜİFD</i>	:	<i>Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi</i>
<i>HÜİFD</i>	:	<i>Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
H./h.	:	Hicrî
<i>İÜİFD</i>	:	<i>İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
M./m.	:	Miladi
ö.	:	Ölüm
<i>RTEÜİF</i>	:	<i>Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi</i>
s.	:	Sayfa
s.a.v	:	Sallâllahu Aleyhi ve Sellem
ss.	:	Sayfalar
tah.	:	Tahkik eden
tsz.	:	Tarihsiz
vd.	:	Ve diğerleri

TRANSLİTERASYON SİSTEMİ

Arapça	Türkçe	Arapça	Türkçe
ء	‘	ض	D/d
ب	B/b	ط	T/t
ت	T/t	ظ	Z/z
ث	S/s	ع	‘
ج	C/c	غ	Ğ/ğ
ح	H/h	ف	F/f
خ	H/h	ق	K/k
د	D/d	ك	K/k
ذ	Z/z	ل	L/l
ر	R/r	م	M/m
ز	Z/z	ن	N/n
س	S/s	ه	H/h
ش	Ş/ş	و	V/v
ص	Ş/ş	ي	Y/y

Hareke	Kısa	Uzun
<i>fetha</i>	َ e/a	ا = ā
<i>damme</i>	ُ u	و = ū
<i>Kesra</i>	ِ i	ي = ī

ÖNSÖZ

Nesh meselesi tarih boyu üzerinde çeşitli ihtilafların yaşandığı bir konudur. *Nesh* ile bağlantılı birçok konunun aydınlığa kavuşturulması için Kur'an ilimlerinden olan bu meselenin iyi bilinmesi gerekir. Çünkü, bazı önemli konularda hüküm bina etmek için dayanak olarak kullanılan nasslar *nesh* meselesi ile birçok noktada irtibatlıdır. Ancak bu çalışmada esas itibari ile *nesh* tartışmaları kapsam dışı tutulmuştur. Çalışmamızın temel meselesi, İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd tefsirlerinde, bu müfessirlerin *nesh* meselesine olan yaklaşımlarını tespit ederek bunları mukayese etmektir.

Nesh meselesinin ele aldığımız bu iki müfessirin eserlerinde nasıl bir şekilde yer aldığını tespit etmek, günümüzde *nesh* ile ilgili geline son noktanın daha net bir şekilde anlaşılması açısından önemlidir. *Nesh* ile ilgili tartışmalara girmeden sadece bu iki müfessirin *nesh* konusundaki yaklaşımını anlamak önemli ölçüde meselenin anlaşılmasına imkân sunacaktır.

Tezimizin giriş bölümünde çalışmamıza temel oluşturması ve ilerleyen bölümlerde karmaşa yaşanmaması adına *nesh* kavramı hakkında kısa bir bilgi verilmektedir. Burada *nesh* kavramının ne ifade ettiği ile ilgili farklı müfessirlerin tanımlarına da yer verilmiştir. Çalışmamızın birinci bölümünde ise İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un hayatı, eserlerinde *neshi* kabul ettiklerine dair görüş bildirdiği ayetler ve bu ayetlerle ilgili yaklaşımları incelenmektedir. İkinci bölümde İbn Keşir tefsirinde *nāsih* ve *mensūh* olarak değerlendirilen ayetler üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Ebū's-Su'ūd tefsirinde *nāsih* ve *mensūh* olarak değerlendirilen ayetler ele alınmıştır.

Çalışma konunun belirlenmesine ve tezimin olgunlaşmasına katkı sunan Prof. Dr. Mesut Okumuş'a, çalışmamın hazırlanması sürecinde vermiş olduğu destek

ve kıymetli fikirleri ile katkı sunan danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Esra Gözeler'e sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca tezimin oluşma sürecinde ufuk açıcı ve yol gösterici değerli fikirlerini benimle paylaşan hocalarım Prof. Dr. Mehmet Halil Çiçek'e, Prof. Dr. Ömer Kara'ya, Prof. Dr. Bilal Gökkır'a, Prof. Dr. Necmettin Gökkır'a, Doç. Dr. Muhammet Abay'a da şükranlarımı sunuyorum. Aynı zamanda tezimin son halini almasında yardımlarını esirgemeyen Arş. Gör. Tuba Haşımoğlu'na da çok teşekkür ediyorum. Son olarak çalışmamın bu günlere gelmesinde desteğini her zaman yanımda hissettiğim kıymetli eşim Kadir Çelep'e ve aileme sevgi ve şükranlarımı sunuyorum.

Rukiye ÇELEP

Ankara-2018

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Nesh kavramı, tefsir araştırmalarının en tartışmalı konuları arasında yer almıştır. *Nesh*, yalnızca müfessirler tarafından değil, fakih ve mütekellim âlimler tarafından da Kur'an ayetlerinin anlaşılmasında odak nokta olarak görülmüştür.

Bu tez, İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un tefsirlerini merkeze alarak bu müfessirlerin *nesh* meselesine olan yaklaşımlarını konu edinmektedir. Tezimizde İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *nesh* meselesine yaklaşım şekilleri teorik ve pratik yönleriyle ele alınmaktadır.

İbn Keşir tefsirinin rivayet tefsiri, Ebū's-Su'ūd tefsirinin ise dirayet tefsiri olması dolayısıyla, bu müfessirlerin *nesh* meselesine yaklaşım tarzlarında yöntemsel farklılıkların olup olmaması, araştırmamızın varmak istediği sonuçlardan birisidir.

İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *nāsih* ya da *mensūh* olarak değerlendirdiği ayetlerin, ilk dönem müfessir ulemâ tarafından nasıl ele alındığına da araştırmamız içerisinde gerekli görüldükçe yer verilmektedir. Ayrıca bu iki müfessirin *nesh* hususundaki düşüncelerinin, mensup oldukları mezhepler ile ne derece tutarlı olduğu değerlendirilmektedir.

Tefsir usûlü konularından birisi olan *nesh* meselesinin, usul âlimlerinden sayılmayan İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un bu meseleyi ayetler üzerinde nasıl uygulandıklarının ortaya konulması, meselenin daha da olgunlaşmasına katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda tefsir eserlerinde bir usul konusunun ne şekilde ele

alındığını gün yüzüne çıkarmak, çalışmamızın amaçları arasında yer almaktadır. Bu kapsamda çalışmanın genel kaynağı olan İbn Keşîr'in *Tefsîru'l-Kur'āni'l-Azîm* ve Ebû's-Su'ûd'un *İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm* isimli eserlerinde *nesh* meselesine dair ortaya koydukları düşünceleri ve yaklaşımları tespit edilecektir. Ayrıca onların *nesh*e konu ettikleri ayetlerdeki yaklaşımlarını mukayese ederek ortaya koymak, müzâkeremizin asıl amacını oluşturmaktadır.

Aynı asırda ömürlerini tamamlamış müfessirlerin *nesh* meselesine olan yaklaşımları ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan biri “Taberi ve Maturidi Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayyesi” adlı çalışmadır.¹ Bizim araştırmamız ise farklı asırlardaki iki müfessiri konu edinerek, geçen asırlar boyunca *nesh* algısında değişim olup olmadığını tespit etmeyi hedeflemektedir.

Çalışmamız *nesh* meselesine dair çalışmalarda ve özellikle incelediğimiz müelliflerin *nesh* meselesine dair yaklaşımlarının tespitinde araştırmacılara yol gösterici olacaktır. Yaptığımız tespitler fikhî meselelerde de yine *nesh*e konu olan ayetler bağlamında faydalı olacaktır.

2. Araştırmanın Kapsamı, Metodu ve Kaynaklar

Çalışmamız, İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesh* meselesini ayetlerde ne şekilde işlediklerini, tutumlarındaki benzerlik ve farklılıkları konu edinmiştir. Bu kapsamda çalışmamızda incelediğimiz müfessirlerden önce yaşayan ve *nesh* kavramını tefsir

¹ Ömer Dinç, “Taberi ve Maturidi Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayyesi” (Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum, 2013).

eserlerinde ele alan birkaç müfessirin görüşlerine de gerekli ölçüde yer verilecektir. Bu noktada hatırlatılması gereken bir konu şudur; *nesh* meselesi ile ilgili ortaya çıkan tartışmalar ve bu meselede bugün gelinen nokta çalışmamızın kapsamı dışında yer almaktadır.

Araştırmamız, genel olarak İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un tefsirlerinde *nesh* meselesine pratik olarak yaklaşım tarzlarının tespitinden oluşacaktır. Bu bağlamda çalışmanın ana kaynakları, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-'Azīm* ve *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm* isimli tefsirlerdir. Söz konusu eserlerde *nesh*e konu olan ayetler ve bu ayetlerin söz konusu müellifler tarafından tefsiri üzerinde durulmaktadır.

Tezin birinci bölümünü İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *nesh* meselesine olan teorik yaklaşımları oluşturmaktadır. Bu bölümde, başvurduğumuz müfessirlerin *nesh* meselesini ne şekilde tanımladıkları ele alınmaktadır. Bu doğrultuda onların hangi ayetlerden hareketle *nesh* meselesini ele aldıkları da belirlenmektedir.

İkinci bölümde İbn Keşir'in pratikte *nesh* meselesine yaklaşım şekli ayetler örneğiğinde incelenmektedir. Üçüncü bölümde Ebū's-Su'ūd'un, *nesh* kavramını ayetler üzerinde nasıl ele aldığı ortaya konulmaktadır. Ayetlerin tefsiri bağlamında, müelliflerin *nesh* meselesine dair yaklaşımlarının tespit edilerek yapılan incelemeler neticesinde ulaştığımız bulguların mukayesesi ise, çalışmamızın sonuç kısmında işlenmektedir.

Çalışmamızda, Kur'an ayetlerinin tercümesinde Türkiye Diyanet Vakfı ve Kur'an Yolu meallerinden yararlanılmıştır. Ayrıca yukarıda zikredilen iki ana kaynak dışında sıklıkla müracaat edilen kaynaklar arasında şunlar yer almaktadır:

- Taberî, *Cāmi ‘u’l- Beyān ‘an Te ‘vīli Āyi ‘l- Kur ‘ān*
- Beydāvî, *Envāru ‘t-Tenzīl ve Esrāru ‘t-te ‘vīl*
- Faḥruddīn er-Rāzī, *Mefātīḥu ‘l-Ġayb*
- Māverdī, *en-Nuketu ve ‘l- ‘Uyūn*
- Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*

*Nesh*e konu olan ayetler ve sünnette varit olan uygulamalara ve bunlar üzerindeki İbn Keşîr ve Ebû’s-Su‘ūd tefsirindeki yaklaşımlara geçmeden önce konuya temel oluşturması adına *nesh* kavramına genel hatları itibarıyla yer vermek uygun olacaktır. Bu kapsamda *nesh*in ne ifade ettiğine, bu meselede öne sürülen fikirlere kısaca değinmek gerekmektedir.

3. *Nesh* Kavramının Tanımı ve Mahiyeti

Kur’an-ı Kerim’i anlamamız, onu tefsir etmemiz ve ondan uygulamamız gereken amelî hükümleri çıkarabilmemiz için Kur’an ilimlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu ilimlerden birisi de *nāsīḥ* ve *mensūḥ* ilmidir.² Bu ilim anlaşılmaaksızın müfessirlerin Kur’an-ı tefsir etme çabası eksik sonuçlanabilir. Bu nedenle burada öncelikle *nesh* kelimesinin iyi anlaşılması adına gerek lügat ve gerekse ıstılahtaki manalarına değinerek, bu ilimle alakalı bazı farklı görüşleri zikretmek gerekmektedir. Zira bu açıklama, meselenin temelini oluşturan *nesh* hakkında bütüncül bir bakış açısı kazanmak için gereklidir.

Nesh kelimesi “نَسَحَ” kökünden türemiş olup, filolojik açıdan birkaç manada kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi “nakil” anlamıdır. Nakil, bir şeyi bir yerden

² İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), s.122.

olduğu gibi alıp başka bir yere taşıma işlemi anlamına gelmektedir. İkincisi “izale” anlamıdır. Bu ise bir şeyi gidermek, ortadan kaldırmak manasında kullanılmaktadır.³ Üçüncüsü ise “değişmek” manasında kullanılan “tebdil ve tağyir” anlamıdır. Bu kavramlar, bir nesneyi bir halden başka bir hale değiştirmek, farklı durumlara sokmak, yerine başkasını getirmek manasını ifade etmektedir.⁴ *Nesh* kelimesinin bu son manasını Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde apaçık görmekteyiz: “*Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler.*”⁵

Nesh kavramı ıstılahî olarak, İbnu’l-Hâcib’in (ö.646/1249) yaptığı “Şer’î bir hükmün sonradan gelen diğer şer’î bir delil ile kaldırılması” şeklindeki tanımlama ile özlü bir şekilde ifade edilmiştir.⁶ Bu kavram ayrıca önceden gelmiş bir nassın hükmünün, sonradan gelen bir nass ile değiştirilmesi olarak da tanımlanmıştır.⁷

Mensûh kavramı ise, “*nâsih*in hükmünü ortadan kaldırdığı ve onun hükmüyle *nâsih*in hükmünün bir arada bulunması mümkün olmayan eski hüküm” olarak tanımlanmaktadır.⁸ Bu tanımlardan da anlaşıldığı üzere *nâsih* yeni olan hüküm, *mensûh* ise geçerliliği kaldırılan eski hükümdür.

Nesh kavramının daha net bir şekilde anlaşılması için müfessirlerin bu kavrama olan yaklaşımlarını incelemek gerekmektedir. Bazı müfessirlerin bu kavrama yaklaşımları şu şekildedir:

³ Fîrûzâbâdî, *el-Ğâmûsu’l-Muhtût* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2007), s.1280.

⁴ Remzi Kaya, “Nesh Terimi ve Muhtevası,” *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5 (1986), s.93.

⁵ 16/Nahl:101.

⁶ Şükrü Selim Has, “Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti,” *EÜİFD* 21 (2006), s.55.

⁷ Muhsin Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017), s.232.

⁸ Mennâ‘u’l-Ğaţţân, *Mebâhis fi ‘Ulûmi’l-Ğur’ân* (Kahire: Mektebetu Vehbe, tsz.), s.223.

Taberî (ö.310/923) *nesħin* yalnızca emirlerde, nehiylerde, mubahlarda, yasaklarda ve mutlak hükümlerde gerçekleşeceğini ileri sürdüğünü, bunun yanı sıra haberî kelimelerde *nesħin* söz konusu olmadığını belirtmektedir.⁹

Taberî, *nesħi* lugavî olarak bir yazının bir yerden başka bir nüshaya aktarılması olarak açıklamaktadır. O, bir ayetin hükmünün kaldırılarak lafzın hiçbir değişiklik yapılmadan bırakılması ya da o ayetin lafzı ile birlikte kaldırılmasının aynı şeyler olduğunu söylemektedir. Nitekim bazı ayetlerin sadece hükümleri değiştirilerek lafızları aynen kalmış veya o hüküm unutturulmuştur. Taberî, bu durumların tamamını da *nesħ* çerçevesinde değerlendirmektedir.¹⁰

Kuşeyrî, (ö.465/1072) *nesħi* izale etmek, gidermek olarak ifade etmektedir. Ona göre insanlara başlangıçta yapılması farz olan bir durum, onların durumlarına göre daha sonra kaldırılabilir.¹¹

Rāğb el-İşfehānî (ö.502/1108) de *nesħi*, “herhangi bir şeriatle sabit olan hükmün başka bir şeriat ile izale edilmesi” olarak tanımlamıştır. *Nesħ* ile *taħsīs*in farkı hususunda ise *taħsīs*in haberi kelimada olabileceğini ancak *nesħin* haberi kelimada olamayacağını söylemektedir. Ayrıca *taħsīs*in hem lafız hem de takdir etme bakımından aynı anda olması gerektiğini vurgulamaktadır. *Nesħ* ise, *mensūħ* olarak

⁹ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l- Beyān ‘an Te ‘vīli Āyi ‘l- Ķur ‘ān*, tah. ‘Abdulmuħsin et-Turkī (Dāru ‘l-hecr, 2001), c.II, s.388.

¹⁰ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l- Beyān*, c.II, ss.388-389.

¹¹ Kuşeyrî, *Letāifu ‘l-İşārāt*, tah. İbrahīm el-Besyunī (Mısır: el-Hey’etu ‘l-Mısriyyeti ‘l-‘Ammeti li ‘l-Kitāb, tsz.), c.I, s.31.

isimlendirilen durumdan önce gerçekleşmez, bilakis *mensûh*dan sonra gerçekleşmesi gerekmektedir.¹²

Kur'an, Cebraîl (a.s) vasıtasıyla Hz. Muhammed'e (s.a.v) gönderilmiş ve insanlar için bu ayetlerle sınırlar çizilmiştir. İnsanlar için dünya ve ahiret mutluluğu sağlanması, tebliğ görevinin verilmesindeki asıl amaç olmuştur. Öngörülen bu dünya ve ahiret mutluluğu dolayısıyla Allah Teâlâ, kulunu, belli bir zaman dilimi içerisinde bir hükme tabi tutarken, başka bir zaman diliminde ise başka bir hükme tabi tutabilmektedir. Allah Teâlâ'nın kulları üzerindeki bu tasarruf nedeni, zikrettiğimiz üzere insanların faydalarına yönelik ilerleyen süreçtir. Kulun bulunduğu durumu dikkate alan İslam dini, gelişen olaylar ve insanın manevi durumuna göre tedrici olarak insanların mutluluğunu sağlamaya yönelik hükümler üzerinde tasarrufta bulunma yetkisine sahiptir.¹³ Kur'an-ı Kerim'deki "...Allah sizin için kolaylık ister, zorluk istemez..."¹⁴ ayeti de göstermektedir ki Allah kulları için kolay olanı istemiştir. Aynı zamanda iman edenlerden ancak yapabilecekleri şeylerin yapılmasını murat etmiştir. Öyle ki Allah Teâlâ kullarının içinde bulundukları imkân ve şartları göz önünde bulundurarak hükümlerini vermiş ve bazı durumlarda *nesh*i gerekli görmüştür.¹⁵

Süleyman Ateş *nesh* ile ilgili olarak Müslümanların aciz olduğu zamanlarda nâzil olan bazı hükümlerin bulunduğunu belirtmiştir. Bu ayetlerin ise zaman zaman Müslümanlar güçlü duruma geldiklerinde *nesh* edilip yerine başka hükümlerin nâzil olduğu durumlar olduğunu ifade etmiştir. Bu duruma örnek olarak ise Müslümanların

¹² er-Rāğib el-İşfehānī, *Tefsīru'r-Rāğib el-İşfehānī*, tah. Muḥammed 'Abdul'azīz Besyūn (Kulliyetu Ādāb, 1999), c.I, s.32.

¹³ Talat Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi," *AÜİFD* 11 (1963), s.93.

¹⁴ 2/Bakara:185.

¹⁵ Osman Öksüz, "Klasik Hanefî Fıkıh Usulünde Nesh Anlayışı" (Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2004), s.18.

zayıf olduğu Mekke döneminde savaşın henüz emredilmemiş olmasını göstermektedir. Müslümanların kuvvete eriştiklerinde savaş ayeti ile emrolunduklarını ve önceden müşriklere karşı emredilen müsamahaların savaş ayetiyle *nesh* edildiğini söylemektedir.¹⁶

Semâvî dinlerin tümünde *nesh* olayı bulunmaktadır. Yeni gelmiş her bir şariat, kendinden önceki şariati *nesh* etmiştir. Her bir şariatın kendisinden önceki şariatları *nesh* etmesi aklen sabit olduğu gibi İslam şariati de şariatların sonuncusu olması hasebiyle sonsuza kadar *nâsih* konumunda olacaktır.¹⁷

Şariatlar arasında *nesh* meselesi üzerinde bir tereddüt yoktur. İslamiyet, kendinden önceki dinleri *nesh* ettiği gibi diğer şariatlar da kendinden önce gelen şariatları *nesh* etmiştir. Şariatların sonuncusu olarak gelen İslam şariati, diğer şariatları *nesh* ederken İslam'ın kendi içerisinde de *nesh*in söz konusu olup olmadığı, genelde ihtilaflı cevapları olan bir konudur. Konu üzerinde oluşan ihtilaflara rağmen tefsir, fıkıh ve hadis ulemâsı İslam şariatında *nesh* meselesinin olduğu üzerinde ittifak etmiştir.¹⁸

Nesh meselesinin İslam şariatında bulunduğunu kabul etmekle birlikte Kur'an'ın sünnet ile sünnetin de Kur'an ile *nesh* edilmesinin mümkün olmayacağını ileri sürenler de bulunmaktadır. Buna ilave olarak Kur'an'ın Kur'an ile, sünnetin

¹⁶ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim'in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1982), c.I, s.102.

¹⁷ Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi," s.96.

¹⁸ Mehmet Akif Koç, *Tefsir El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2014), s.334; Koçyiğit, "Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi," s.97.

sünnet ile *nesh* edilebileceği gibi Kur'an'ın sünnet ile ve sünnetin de Kur'an ile *nesh* edilebileceğini savunan âlimler de bulunmaktadır.¹⁹

Kur'an-ı Kerim'de *nesh*in olduğunu kabul etmekle birlikte Kur'an'ın sünnet ile, sünnetin ise Kur'an ile *nesh* edilemeyeceğini iddia eden bir gurup âlimin başında İmām Şāfi'î (ö.204/820) gelmektedir.²⁰ İmām Şāfi'î, Allah'ın Kur'an-ı Kerim'den *nesh* ettiği ayetleri yalnız Kur'an ile *nesh* ettiğini, sünnetin Kur'an için bir *nāsih* olamayacağını *er-Risāle* adlı kitabında belirtmiştir.²¹

Kur'an'ın sünnet ile sünnetin de Kur'an ile *nesh* edilebileceğini ileri süren âlimlerin başında İbn Hāzım (ö.456/1064) gelmektedir. Ona göre gerek Kur'an gerekse sünnet İslam'ın temel esasları olmak bakımından birbirlerinin destekçisidirler. Sünnet, Kur'an'ın müfessiri iken Kur'an'da sünnetin müfessiri olmuştur. İbn Hāzım, bu görüşü ileri sürerken kendi görüşünü Kur'an'dan şu ayet ile desteklemiştir: “*Rasul kendi hevasından konuşmaz. O'nun sözleri kendisine vahyolunan vahiyden başka bir şey değildir.*”²²

Nesh kavramı hususunda Yahudiler'in yaklaşımına da değinecek olursak, onlar bu kavramı *bedā* anlamında düşünmektedirler. Oysa *bedā* kavramı, önceden düşünilemeyen, farkına varılamayan bir durumun daha sonra farkına varılması anlamına gelmektedir.²³ Bu kavram, Allah'ın belli bir şekilde gerçekleşeceğini haber verdiği bir durumun, daha sonra başka bir şekilde gerçekleşmesi şeklinde

¹⁹ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi,” s.100.

²⁰ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi,” s.103.

²¹ Muhammed b İdris eş-Şāfi'î, *er-Risāle* (Kahire: Müessesetu'l-Ehrām, 1998), s.97.

²² 53/Necm:3-4; Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi,” s.107.

²³ Yakup Çiçek, “Nāsih-Mensuh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri,” *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları* 3:36 (2002), s.380.

tanımlanmaktadır. Şia fırkalarına göre *bedā* kavramı, Allah'ın ilim, irade ve tekvin sıfatlarında gerçekleşecek olan değişimi ifade etmektedir.²⁴

İmam Şāfi'î, Taberî gibi âlimlerin sunmuş olduğu katkılarla *nesh* kavramı, *taḥsīs*, *takyīd*, *mübhemî beyān* ve *mücmeli taḫṣīl* gibi terimlerden ayrılmıştır. Böylece *nesh* ile ilgili olmayan birtakım iddialar ortadan kaldırılmıştır. Bu sayede de *mensūh* addedilen ayetlerin sayısı azaltılmıştır.²⁵

Suyūfî (ö.911/1505), *el-İtkān fî 'Ulūmi'l-Ḳur'ān* adlı eserinde, *mensūh* denilen ayetleri teker teker incelediğini ve bunların sayısının 20'yi geçmeyeceğini söylemiştir.²⁶

Nesh meselesi ile ilgili olarak öne sürülen görüşlere ana hatlarıyla değindik. *Nesh* meselesi üzerinde yapılan tartışmalar çalışmamızın sınırlılığı nedeniyle gündeme getirilmemiştir. Sonuç itibariyle genel kabul gören yaklaşıma göre *nesh*in var olduğu ve Kur'an'ın Kur'an ile, Kur'an'ın sünnet ile, sünnetin sünnet ile ve sünnetin Kur'an ile *nesh*inin mümkün görüldüğünü söylemek mümkündür.

²⁴ Avni İlhan, "Bedā," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.V, s.290.

²⁵ Abdurrahman Çetin, "Nesih," *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.XXXII, s.580.

²⁶ Celāluddīn es-Suyūtī, *el-İtkān fî 'Ulūmi'l-Ḳur'ān* (Beyrut: Dāru İbn Keşir, 1987), c.II, ss.700-723.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN KEŞİR VE EBŪ'S-SU'ŪD'UN *NESH* MESELESİ ÜZERİNE TEORİK YAKLAŞIMLARI

Kur'an ilimleri arasında en tartışmalı konulardan biri olan *nesh* meselesi, birçok âlimin olduğu gibi müfessirlerin de çalışmalarına konu olmuştur. Bu konular kimi zaman *nesh* kavramının semantik analizi şeklinde olurken, kimi zaman da geçmişteki âlimlerin bu meseleye nasıl yaklaştıklarının gün yüzüne çıkarılması şeklinde olmuştur. *Nesh* meselesinin âlimler açısından nasıl değerlendirildiğinin ve müfessirlerin tefsirlerinde nasıl yorumlandıklarının yine bu müfessirlerin penceresinden bakılarak mukayese edilmesi, bu meselenin anlaşılması için önemli bir yöntemdir.

Nesh meselesinde ortaya çıkan yorumların mukayese edilerek anlaşılmaya çalışılması, tezimizin ana mihverini oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu bölümde mukayese edeceğimiz iki müfessir İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un hayatına kısaca yer verilecektir. Ayrıca bu iki müfessirin *nesh* meselesi hususunda ortaya koydukları tanımlar ve *nesh*in varlığına delalet eden ayetleri yorumlama şekilleri tespit edebildiğimiz ölçüde zikredilecektir. Böylelikle İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *nesh*e dair nasıl bir bakış açısına sahip oldukları anlaşılacaktır.

1. İbn Keşîr (ö.774/1373)

‘İmāduddīn Ebu’l Fidā’ İsmā‘īl b. ‘Umer b. Kesîr, 701/1301 senesinde Şam civarındaki Buşrâ’nın köylerinden birinde doğmuştur. Bulunduğu köyün hatipliğini yapan babası, İbn Keşîr daha 3 yaşlarında iken vefat etmiş, kendileri 7 yaşına geldiklerinde biraderi Kemāluddīn ‘Abdulvehhâb ile birlikte Dımaşk’a giderek orada neşv-ü nema bulmuştur.²⁷

İbn Keşîr, İslamî ilimlerde muhtelif pek çok sahada iyi bir mevki sahibi olmasıyla beraber, onun ilminin enginliğine devrinin âlimleri ve talebeleri de şahitlik etmişlerdir.²⁸ İbn Keşîr, insanların halledemedikleri bazı müşkül meselelerde müracaat edilen önemli bir fakîhtir. Öyle ki döneminin bazı önemli idarecileri onun fetvalarına başvurmuşlardır.²⁹

Yönetim aleyhine yapılan her türlü isyana karşı çıkan İbn Keşîr, Memlûk Devleti ile son derece iyi ilişkilerde bulunmuştur. O, çoğu meselede ılımlı politika yürütülmesinden yana olmuştur.³⁰

Birçok ilmî alana muktedir olan müfessirin rivayet ilimleri üzerindeki vukûfiyeti de zikredilmesi gereken bir husustur. Kendisi genç yaşlarında hadis hâfızı

²⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.578.

²⁸ Muhammed Huseyn Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn* (Kahire: Mektebetu Vehbe, tsz), c.I, s.174; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.579.

²⁹ Halit Sinan Işıcık, “Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir” (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010), s.29.

³⁰ Abdülkerim Özaydın, “İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c.XX, s.132.

olmuş, kaleme aldığı diğer eserlerinde istifade edeceği rivayetleri, kaynağına bakmadan ezberinden yazmıştır.³¹

İtikât bakımından Eş'arî, fikhî bakımdan Şâfi'î mezhebine mensup olan İbn Keşîr, Hanbelî mezhebine mensup olan hocası İbn Teymiyye'nin (ö.728/1328) görüşlerine büyük önem atfetmektedir. İbn Keşîr, hocasının fikirleri doğrultusunda fetva vermesi dolayısıyla tenkitlere maruz kalmıştır.³²

Henüz genç yaşında hadis hâfızı olan İbn Keşîr, bu becerisini diğer ilmî alanlarda ve bilhassa tefsirde uygulamıştır. Müfessir tefsirini oluştururken hadislerden yararlandığı gibi sahâbe ve tâbiîn rivayetlerinden de fazlaca istifade etmiştir.³³

İbn Keşîr'in tefsiri, rivayet-dirayet tefsir kategorisinde Taberî'den sonra ikinci rivayet tefsiri özelliğine sahiptir.³⁴ İbn Keşîr, me'sûr tefsirin en sahîhlerinden biri olan *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm* adlı eserini ele alırken, öncelikle tefsir etme sürecinin en güzel yolu olan Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri metodunu kullanmıştır. Daha sonra ise Hz. Peygamber'den, sahâbe ve tâbiîn'in ileri gelen âlimlerinden nakillerde bulunmuştur.³⁵ İbn Keşîr, rivayet tefsir metodunun yanında dirayet tefsir yöntemini de kullanmıştır.³⁶ Müfessirin tefsirinde *nesh* meselesi değerlendirilirken, serdedilen rivayetlere de yazarın bakış açısını anlamamız açısından yer verilecektir.

³¹ Harun Savut, "İbn Kesir ve Tefsir İlminin Rivâyet Kaynaklı Problemlerine Yaklaşımı," *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2014), s.21.

³² Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.596; Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, (Ankara: DİB Yayınları, 1960), c.II, s.392.

³³ Savut, *İbn Kesir ve Tefsir İlmi*, s.25.

³⁴ Zehabî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn*, c.I, s.174.

³⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.596; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, s.392.

³⁶ Işıcık, "Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir," ss.60-61.

2. İbn Keşîr'in *Nesh*e Konu Olan Ayetlere Yaklaşımı

İbn Keşîr'in *nesh* meselesine olan bakış açısını iyi bir şekilde analiz etmemiz açısından, öncelikle onun “*nesh*” kavramını nasıl tanımladığına dikkat çekmemiz gerekmektedir. İbn Keşîr, kaleme almış olduğu tefsirinde bu kavramın “نسخ الكتاب” kökünden geldiğini ifade edip, bir şeyin bir nüshadan başka bir nüshaya aktarılması şeklinde tanımlamıştır.

İbn Keşîr'in hüküm bağlamında *nesh* tanımı ise, “bir hükmün *nesh* edilmesi o hükmün başka bir hükme çevrilmesi ya da bir ibadetin başka bir ibadete intikâl ettirilmesi” şeklindedir. Ayrıca İbn Keşîr gerçekleşecek olan bu *nesh*in hüküm veya metin üzerinde olmasında herhangi bir farkın söz konusu olmadığına da değinmiştir. Kısaca İbn Keşîr, her iki durumda da hükmün *mensûh* olacağını beyan etmiştir.³⁷

İbn Keşîr *nesh* kavramına bu şekilde giriş yaptıktan sonra bu kavramı “daha sonra gelen şer’î bir delille hükmün kaldırılması” şeklinde teorik olarak tanımlamıştır. Bu tarifi kapsamına, daha hafifin daha ağırla veya daha ağırın daha hafifle *nesh* edilmesinin girebileceğini belirtmiştir.³⁸

*Nesh*in yukarıda zikredilen şekildeki tanımı İbn Keşîr'in de kendisinin mezhebine tâbi olduğu³⁹ İmâm Şâfi’î tarafından kullanılması neticesinde İslam hukukçularının öne çıkarıp, yaygınlaştırdığı bir tanım olmuştur.⁴⁰

³⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, tah. Muştafâ Seyyid Muhammed vd. (Kahire: Muessesetu Kurtuba, 2000), c.II, s.9.

³⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.9.

³⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.579.

⁴⁰ Talip Özdeş, “Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Neshe Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım,” *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14 (2001), s.39.

İbn Keşîr *nesh*in, ancak emir ve nehiyde, yasak koyma veyahut serbest bırakma durumlarında olacağını ifade edip haberi kelimada gerçekleşmeyeceğini beyan etmiştir.⁴¹ Zira Allah'ın (c.c) zat ve sıfatını kuşatan, hükmünde ebedilik bulunan, geçmişe veya geleceğe dair olayları bildiren ayetlerde *nesh* söz konusu olmamaktadır.⁴²

İbn Keşîr'in *nesh*in mevcudiyetine ilişkin bakış açısını müzâkere etme yolunda öncelikle incelemeye aldığımız ayetler, *nesh* ilminin açıklığa kavuşturulması hususunda âlimlerce çıkış noktası kabul edilen ve bu konu bağlamında tefsiri üzerinde tartışılabilen ayetler olacaktır. Tespit edebildiğimiz ölçüde bunlar; Bakara 106⁴³, R'ad 39⁴⁴, Nahl 101.⁴⁵ ayetlerdir.⁴⁶ Konuyu daha iyi müzâkere edebilmemiz için, bu ayetlerin İbn Keşîr tarafından nasıl yorumlandığı tahlil edilecektir.

*Nesh*in varlığına “dair delil olarak kabul edilen ayetlerden biri Bakara suresinde yer alan “ مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ” “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.”⁴⁷ ayetidir. İbn Keşîr, bu ayet bağlamında bir ayetin *nesh* edilmesi sözünün hangi manalarda olabileceği hususunda varit olan rivayetleri sıralamıştır.⁴⁸

⁴¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.9.

⁴² Ahmet Gürkan, *Kur'an'ın Nasih ve Mensuh Ayetleri* (Ankara: Elif Matbaacılık, 1980), s.23.

⁴³ “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir.”

⁴⁴ “Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfuz) O'nun yanındadır.”

⁴⁵ “Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini gâyet iyi bilir- onlar Peygamber'e, “Sen ancak uyduruyorsun” derler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”

⁴⁶ İbn Şihâb ez-Zuhrî, *en-Nâsih ve'l-Mensûh*, tah. Dr. Hâtim Şâlih ed-Dâmin (Beyrut: Kuliyetu'l-Âdâb-Câmi'atu Bağdât, 1988), s.18; Muhammed İsa Yüksek, “Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes' İlişkisi,” *IÜİFD* 32 (2015), s.10.

⁴⁷ 2/Bakara:106.

⁴⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, ss.10-12.

İbn Keşîr, ayette geçen “مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ” ibaresiyle ilgili olarak İbn ‘Abbās’dan (ö.68/687-88) “biz bir ayeti değiştirirsek” şeklinde anlaşılması yönündeki rivayeti zikretmiştir. Ayrıca Mucāhid’dan (ö.103/722) ise bu ibarenin “Biz bir ayeti ortadan kaldırırsak” şeklinde olduğuna yönelik rivayete de yer vermiştir. Yine Mucāhid’dan nakledilen rivayete göre bu ibarenin yazısının olduğu gibi bırakılarak, hükmünün *nesh* edilmesi manasında olabileceğine dair bir habere de yer vermiştir.⁴⁹

Taberî’nin, *Cāmi‘u’l- Beyān ‘an Te’vīli Āyi’l- Qur’ān* adlı eserinde de söz konusu ayet hakkında yukarıda zikredilen minvalde rivayetler bulunmaktadır.⁵⁰

İbn Keşîr, ayetin “*Ondan daha hayırlısını yahut da dengini getiririz.*” kısmını açıklarken ‘Alī b. Ebī Talhā’nın (ö.143/760) İbn ‘Abbās’dan naklettiği rivayete yer vererek ayette geçen “*Ondan daha hayırlısı*” ibaresinin, insanların menfaati bakımından daha hayırlısı veya insanlara daha uygun olanı şeklinde tefsir edilmesinin isabetli olduğunu belirtmiştir.⁵¹

İbn Keşîr, *nesh* meselesinde önemli bir yeri olan bu ayetin akabinde gelen “أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ ثَوْنٍ لِلَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ” “*Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümranlığı yalnız Allah’ındır. Sizin için Allah’tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır.*”⁵² ayetini de *nesh* ile ilişkilendirerek bu konuda Taberî’nin te’viline yer vermiştir. Taberî, Allah Teâlâ’nın bu ayet ile, göklerin ve yerin mülkünün sahibi olduğunu hatırlatarak, kendisinden başka hiçbir hâkimin

⁴⁹ İbn Keşîr, *Tefsīru’l- Qur’āni’l- ‘Azīm*, c.II, s.8.

⁵⁰ Bkz. Taberî, *Cāmi‘u’l- Beyān*, c.II, ss.389-399.

⁵¹ İbn Keşîr, *Tefsīru’l- Qur’āni’l- ‘Azīm*, c.II, s.12.

⁵² 2/Bakara:107.

olmadığını ve bu güç dolayısıyla da göklerde ve yerde dilediğini dilediği ölçüde değiştirip, *nesħ* edebileceğini vurguladığını bildirmektedir.⁵³

İbn Keşir, Taberî'nin bu düşüncelerine yer vermesinin ardından onun, bu ayetin muhâtabı olarak Hz. Peygamber'i görebileceğimiz gibi aynı zamanda Tevrat'ın hükümlerinin *nesħ* edildiğini inkâr eden ve Hz. 'İsâ (a.s) ve Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamber olarak gönderilmelerini reddeden Yahudilerin de muhatap kabul edilmesi gerektiğine ilişkin düşüncelerini de eklemiştir.⁵⁴

Fahruddîn er-Râzî (ö.606/1209) ve Beydâvî (ö.685/1286) gibi müfessirlerin tefsirlerine baktığımızda da Bakara suresi 106. ayetin Yahudilerin Hz. Peygamber'in bir gün bir şeyi emredip diğer gün onu değiştirmesi şeklinde eleştirmeleri ile ilgili olduklarını zikretmektedir.⁵⁵

İbn Keşir, Allah Teâlâ'nın indirmiş olduğu hükümleri *nesħ* etmesinin imkânsız olduğuna dair gerek aklî gerekse naklî herhangi bir delil bulunmadığını beyan ederek Yahudilerin *nesħ* meselesini araştırıp, inkâr etmelerine neden olan bu durumun onların inat ve küfürlerinden başka bir şey olmadığını belirtmiştir. Ayrıca İbn Keşir, yazmış olduğu eserinde, *nesħ*in imkânı hususunda, Hz. 'Âdem'in (a.s) kız çocuklarının erkek çocuklarıyla evlendirilmesinin önceden helal kılınıp daha sonra haram kılınmasını örnek göstermiştir. Diğer taraftan da Hz. Nuh'un (a.s) gemiden çıktığı zamanki durum gereği bütün hayvanları yemesinin helal kılınıp, mevcut durum ortadan kalktıktan sonra hayvanların bazılarının haram kılınması gibi misaller vererek

⁵³ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Ķur'ânî'l- 'Azîm*, c.I, s.13; Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.II, ss.407-408.

⁵⁴ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Ķur'ânî'l- 'Azîm*, c.II, s.13.

⁵⁵ El-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, tah. Muhammed 'Abdurrahmân el-Mar'aşlı (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 1998), c.I, s.99; Fahruddîn er-Râzî, *Mefâiḥu'l-Ġayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, 2000), c.III, s.636.

*nesħ*in geçmiş şeriatlarda da vaki olduğunu dile getirmiştir. İbn Keşîr bu ayet kapsamında Yahudilerin bilgisizce iddia ettikleri, *nesħ*in aklen imkânsız olduğuna ilişkin görüşlerinin açıkça çürütüldüğünü belirtmektedir.⁵⁶

Kur'an-ı Kerim, muhataplarının durumunu dikkate alarak peyder pey nâzil olmaktadır. Böyle bir ortamda ayetlerin bir kısmı bâki kalırken diğer bir kısım ayetlerin ise şartların değişmesi vb. nedenlerle lafzen veya mana olarak veya her ikisinin de birden *nesħ* edildiği de vâkidir. Toplumun maslahatı gereği çözümler üretmek, gelişme ve olgunlaşma aşamasında ayetlerin de bu şartlara göre nâzil olması ve mevcut hükmün yeni duruma uygun hale getirilmesi adına *nesħ*i veya kapsamına dair bir genişletme veya daraltma yapılması, süreç göz önünde bulundurulduğunda gayet tabî bir hâdisе olarak kabul edilmektedir.⁵⁷

Söz konusu ayet bağlamında Mâverî'nin (ö.450/1058) de *nesħ* tanımına bakıldığında İbn Keşîr ile aynı minvalde düşündükleri görülmektedir. Mâverî kaleme almış olduğu tefsirinde “مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ” ifadesinden anlaşılması gerekenin, ayetin hükmünün kaldırılması ya da değiştirilmesi şeklinde olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca bu tanıma gerekçe olarak da İbn ‘Abbâs ve Suddî'den (ö.127/745) gelen rivayeti delil göstermiştir.⁵⁸

Mukâtil b. Süleymân da (ö.150/767) Bakara suresi 106. ayeti *nesħ* bağlamında yorumlamaktadır. O, Allah Teâlâ'nın, ayette geçen “مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ” kavliyle indirdiği bir ayeti değiştirebileceğinden ve onu daha hayırlı bir şekle dönüştürmeye

⁵⁶ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, ss.13-14.

⁵⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, ss.13-14.

⁵⁸ Mâverî, *en-Nuketü ve'l-Uyûn*, tah. Seyyid b. ‘Abdulmağşûd b. ‘Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, tsz), c.I, s.171.

muktedir olduğundan bahsetmektedir. Ayetin son kısmında yer alan Allah'ın güç ve kudret hususundaki beyanının ise *nāsîh* ve *mensûh* ile ilgili olduğunu vurgular.⁵⁹

İbn Keşîr'in *nesħin* varlığına dair öne sürdüğü gerekçelerden birisi de Allah (c.c)'ın *nesħ* meselesi ile kullarını imtihân etmesidir. Onların Peygamberlerine itaat derecelerini ölçerek bağlılık ve teslimiyetlerini sınar. Zira Allah bizzat bildiği bir fayda dolayısıyla bir hükmü emrederken yine bizzat bildiği mefsedet dolayısıyla da aynı hükmü yasaklamaktadır. Bu konuda Müslümanlara düşen görev Allah'ın emrine sıkıca bağlanmak ve Rasûlunun bize ulaştırdığı haberlerle O'nu tasdîk etmek ve emirlerini yerine getirmek aynı zamanda da yasakladığı şeylerden uzaklaşmak, bütünüyle ona itaat etmektir.⁶⁰ *Nesħin* varlığına delil olup olmaması açısından âlimlerce tartışma konusu olan ayetlerden bir diğeri “يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُنْثِبُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ” “*Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.*” ayetidir.⁶¹

Müfessirler bu ayeti *nesħin* imkânı açısından değerlendirmişler ve ayet üzerinde tam bir ittifak sağlayamamışlardır. Âlimlerden bir kısmı bu ayette *nesħ* meselesinin öne çıktığını vurgularken diğerk bir kısım âlim ise bu ayetin *nesħ* ile bir ilgisinin olmadığını ileri sürmektedir.

Söz konusu ayetin Kur'an hükümlerinin *nesħinden* bahsettiği ile ilgili görüş, müfessirlerin bu ayet hakkında yapmış oldukları te'villerden sadece biri olup, ayetin

⁵⁹ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, tah. ‘Abdullâh Maḥmûd Şihâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2002), c.I, s.129; Şeyma Altay, “Mukâtil b. Süleyman Örneğinde Erken Dönem Nesih Algısı,” *Usûl* 1:23 (2015), s.49.

⁶⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.14.

⁶¹ 13/Ra'd:39.

nesih ifade ettiği yönündeki manası ilk etapta akla gelebilecek bir mana olarak görülmemiştir.⁶²

İbn Keşir'in, konumuzun temelini oluşturan eserini incelediğimizde, kendisinin de bu ayet hakkında ulemânın ihtilâf ettiğini belirttiğine tanık olmaktadır. İbn Keşir ayetin “*Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit kılıp bırakır.*” bölümü ile ilgili varit olan rivayetlere yer vermiştir. Zikretmiş olduğu bu rivayetlerde, Allah'ın bir senenin işlerini tedbir edip, mutluluk, mutsuzluk, yaşam ve ölüm dışında dilediğini silebileceği şeklinde ifadeler bulunmaktadır.⁶³

İbn Keşir'in konunun devamında yer verdiği rivayetlerden birine göre, Ömer İbn el-Hattâb (r.a) (ö.23-644) Kâbe'yi tavaf ederken “Ey Allah'ım, benim üzerime mutsuzluk veya bir günah yazmışsan onu sil. Muhakkak sen dilediğini siler dilediğini bırakırsın” şeklinde duâ etmiştir.⁶⁴

İbn Keşir, bu ayetin tefsirinde, kendi görüşünü de destekleyen rivayetleri sıralamasının akabinde, Allah'ın dilediği kaderi değiştirip, dilediğini de öylece bıraktığı yorumunu da eklemiştir.⁶⁵

Yapmış olduğumuz inceleme sonucu İbn Keşir'in, tefsirinde, şimdiye kadar bu ayet ile *nesih* meselesinin vurgulandığına dair herhangi bir rivayet veyahut da *nesih*in olduğuna dair bir yoruma rastlamıyoruz. Ancak İbn Keşir, İbn ‘Abbâs'ın bu ayet hakkında “Dilediğini değiştirir ve kaldırır, dilediğini de bırakır, değiştirmez” şeklindeki yorumunu eklemiştir. Bunun akabinde ise Katâde'nin (ö.117/736) “*Allah*

⁶² Veysel Güllüce, “Kur'an'da Neshedilmiş Âyet Var mıdır?,” *Ekev Akademi Dergisi* 26 (2006), s.64.

⁶³ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.VIII, s.163.

⁶⁴ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.VIII, s.164.

⁶⁵ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.VIII, s.165.

*dilediğini siler dilediğini bırakır.” ayeti hakkında bunun “Biz bir ayeti nesh eder veya unutturursak ondan daha hayırlısını yahut ta dengini getiririz.”*⁶⁶ ayeti ile aynı manada gördüğünü zikretmiştir. Dolayısıyla bu tür rivayetlerin söz konusu ayet bağlamında kaydedilmesi, müellifinde bu şekilde düşündüğü kanaatini akla getirmektedir.⁶⁷

İbn Keşîr ayetin tefsiri ile ilgili olarak farklı rivayetleri eserinde zikrettiği halde kesin bir tercihte bulunmamış ve hatta ayetin *neshe* konu olup olmadığı hususunda konuyla ilintili bir ifadeye de yer vermemiştir. Ancak ayetin tefsirinde zikrettiği rivayetleri de reddetmemesi bu ayetle ilgili olarak *neshi* kabul ettiği görüşünü güçlendirmektedir.

Neshin varlığına dair müfessirlerin ihtilâfına yol açan ayetlerden biri de zikrettiğimiz üzere Nahl 101. ayettir. Allah (c.c) bu ayette; “وَإِذَا بَدَّلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ” “Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen sadece uyduruyorsun” dediler. Öyle değil, fakat onların çoğu bilmezler”⁶⁸ buyurmaktadır.

Hiz. Peygamber, Allah Teâlâ’nın indirmiş olduğu ilk hükme muhalif olarak nâzil olan başka bir hükümdeki ayeti okuduğu zaman, kâfirler onunla alay ederlerdi. Aynı zamanda onun söylediklerinin Allah kelâmı olması durumunda tebdîlinin mümkün olmayacağını söyleyerek, Allah’a iftira attığını iddia ederlerdi. Oysa ki Allah Teâlâ, insanların maslahatına uyacak olan şeyleri en iyi bilmesi dolayısıyla, Peygamberine neyi vahyettiğini de en iyi bilendir.⁶⁹

⁶⁶ 2/Bakara:106.

⁶⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-‘Kur’âni’l-‘Azîm*, c.VIII, s.167.

⁶⁸ 16/Nahl:101.

⁶⁹ Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi,” s.102.

İbn Keşîr, *nesh* eden hükümlerin yeri, *mensûh* olanlarla değiştirildiği vakit, müşriklerin Hz. Peygamber’i yalancılıkla suçlamaları neticesinde bu ayet ile müşriklerin akıllarının zayıflığı ve inançlarının azlığının Allah tarafından haber verildiğini belirtmektedir. Hâlbuki Allah dilediği hükmü dilediği ölçüde verendir.⁷⁰

İbn Keşîr, Kâtâde’nin bu ayeti daha önce zikretmiş olduğumuz “*Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kâdirdir*” ayeti gibi gördüğünü ilâve ederek⁷¹ *nesh* ile ilgili orada uzun uzadıya yapmış olduğu açıklamalarla yetinmeyi tercih etmiştir. Bu durum bize ayet hakkında bir genel kabulün varlığını gösterdiği gibi itiraz edenlerin ciddi bir delillerinin bulunmadığını da anımsatmaktadır.

İmâm Şâfi’î de, Bakara 106. ve R’ad 39. ayetlerde geçen *nesh* kavramının, bu meselenin varlığı hususuna delalet ettiğini düşünmektedir.⁷²

Yukarıda zikretmiş olduğumuz bu üç ayette de geçen “ayet” kelimesi, Kur’an’da *nesh*in olduğunu savunan âlimler tarafından amelî ayetler/hüküm ayetleri olarak değerlendirilmiştir. Verilen bu mana neticesinde de bu ayetler, “metni *mensûh* hükmü bâki”, “hükmü *mensûh* metni bâki” ve “metni de hükmü de *mensûh*” ayetlerin ispatı için delil olarak kullanılmıştır.⁷³

⁷⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. VIII, s.354.

⁷¹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c. VIII, s.354.

⁷² eş-Şâfi’î, *er-Risâle*, s.99; Ali Bakkal, “İmâm Şâfi’î’de Nesh Anlayışı,” *HÜİFD* 4:3 (1997), ss.117-118.

⁷³ M. Zeki Duman, “Kur’an-ı Kerîm’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Âyetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri,” *Bilimnâme* 14:2 (2009), s.32.

3. Ebū's-Su'ūd (ö.982/1574)

Ebū's-Su'ūd, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde ilimler tarihinde oldukça geniş bir yere sahiptir. O, Kanunî Sultan Süleyman'ın şeyhülislamlığını yapmıştır. “Şeyhülislam” unvanı h. 4. asırda kullanılmaya başlanmış ve ulemâ arasındaki ihtilaflı konulara çözüm getirme yolunda emek sarf eden yüksek bilginlere alem olmuştur. Fetva vermek için Hanefî fıkhnı ayrıntılarıyla bilmenin en önemli şart olarak görüldüğü şeyhülislamlık ile görevlendirilen Ebū's-Su'ūd,⁷⁴ devletin gerek millî gerek idarî gerekse de hukukî kanunlarının oluşmasında da büyük katkı sağlamıştır.⁷⁵

Ebū's-Su'ūd'un doğum yerinin İstanbul civarındaki Müderris köyü olduğu söylenmekle birlikte İskilip'te dünyaya geldiğine dair kayıtlar da bulunmaktadır.⁷⁶

Özelikle tefsir ve fıkıh ilimleri alanında şöret bulup, adını tüm İslam âlemine duyuran Ebū's-Su'ūd'a ilk olarak babası Şeyh Muhammed Muhyiddin Yavsi hocalık yapmıştır. Daha sonra ise Müeyyedzade Abdurrahman Efendi (ö.922/1516), Mevlâna Seyyid-i Karamanî (ö.923/1517) gibi âlimler hocalık yapmışlardır.⁷⁷

Ebū's-Su'ūd'u şöret noktasında zirveye taşıyan asıl nokta, Osmanlı coğrafyasına kısa zamanda yayılan ve günümüzde de ilmî değerinden ödün vermeden önemini koruyan meşhur eseri *İrşâdu'l- 'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm*'idir.⁷⁸ Zira Osmanlı sınırları içerisinde asırlar boyunca büyük ilmi faaliyetlerin

⁷⁴ Abdullah Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu* (Ankara: DİB Yayınları, 1993), s.13.

⁷⁵ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.672.

⁷⁶ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.672.

⁷⁷ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi*, s.5.

⁷⁸ Âdem Yerinde, “Ebussuud Efendi'nin İrşâdu'l-Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm Adlı Tefsirinin Müellif Nüshası,” *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* 2 (2013), s.10.

yanında tefsir ilmine de büyük ilgi gösterilmiş ancak tefsir yazma faaliyetleri daha çok önceden yazılmış tefsirlere haşiye ve ta'likalar yazma şeklinde olmuştur. Bu sebeple Kur'an'ın tamamını tefsir ederek eser verenlerin başında Ebū's-Su'ūd bulunmaktadır.⁷⁹

Ebū's-Su'ūd'un tüm İslam âleminde son derece önemli bir konuma sahip olan Kur'an tefsiri, dirayet tefsiri kategorisinde değerlendirilmektedir.⁸⁰ Ancak genel olarak birçok dirayet tefsirinde olduğu gibi Ebū's-Su'ūd'un tefsiri de rivayetlerden tamamen uzak kalamamıştır. Dirayet tefsiri olmasına rağmen ayetleri Hz. Peygamber'in sünnetine, sahâbe ve tabiiden gelen rivayetlere fazlaca yer vermesi dolayısıyla bazı âlimler tarafından rivayet tefsiri olarak da değerlendirilmektedir.⁸¹

Ebū's-Su'ūd, tefsirinin mukaddimesinde kaynak olarak Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*¹ ve Beydâvî'nin *Envāru't-Tenzil*²inden istifade ettiğinden bahsetmektedir.⁸² Bu iki kaynağın yanı sıra onun kendisinden yararlandığı üçüncü bir kaynak olarak Fahrüddin Er-Râzî'nin *Mefâtihü'l-Gayb* adlı eseri vardır.⁸³

Kâtip Çelebî (ö.1067/1657) *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde, *el-Keşşâf* ve *Envāru't-Tenzil* den başka hiçbir kitabın *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm* kadar şöhrete mazhar

⁷⁹ Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi*, s.27.

⁸⁰ Aydemir, *Ebussuud Efendi ve Tefsirdeki Metodu*, s.84.

⁸¹ Mehmet Emin Özafşar, "Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı," Mevlüt Uyanık (ed.), *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998) içinde, s.280.

⁸² Ebū's-su'ūd b. Muhammed el-'Imādi'l-Hanefi, tah. 'Abd'ul-Kādir Ahmed 'Atā, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm ilā Mezāyā'l-Kitābi'l-Kerīm* (Riyad: Matbaatu's-Sa'āde, tsz.), c.I, s.12; Zehebî, *et-Tefsir ve'l-Mufessirün*, c.I, s.247.

⁸³ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, ss.675-676.

olmadığını kaydederek bu büyük eserinden dolayı Ebū's-Su'ūd'a "Ḥafību'l-Müfessirīn" unvanı verildiğini zikretmiştir.⁸⁴

Ebū's-Su'ūd, tefsirini kaleme alırken Şād suresine geldiğinde Kanuni Sultan Süleyman'ın bunu görmek istemesi üzerine yazdığı kısmı temize çekerek Pâdişâha yollamıştır. Pâdişâhın takdire şayan olan bu tefsiri görmesinin akabinde Ebū's-Su'ūd'un 200 akçe olan yevmiyesini 500 akçeye çıkararak bunun yanı sıra kendisine birçok hediye sunmuştur. Bu şekildeki takdir ve teşviklerin ardından tefsirin 973 Şa'bân ayında tamamlanmasıyla da Pâdişâh, Ebū's-Su'ūd'un yevmiyesini 100 akçe daha artırmıştır. Bunlara ek olarak onun öğrencilerinin de bütün ihtiyaçlarını gidermiştir.⁸⁵

Ebū's-Su'ūd'un kaleme aldığı eserinin iki nüshasının, telifinden hemen sonra çoğaltılması için Mekke ve Medine'ye gönderilmesinin yanında, yakın tarihe kadar çeşitli İslam ülkelerinin üniversitelerinde ders kitabı olarak okutulması, Ebū's-Su'ūd'a şöhret kazandıran diğer nedenlerden biri olmuştur.⁸⁶

Ebū's-Su'ūd, tefsirini yazarken tefsir ilminin mihenk taşı olan Kur'an'ın Kur'an ile tefsiri, Kur'an'ın hadislerle tefsiri, kıssalar, *sebeb-i nuzûl*, *nesh*, *naḥiv*, *muḥkem* ve *muteşābîh*, *siyāk* ve *sibāk*, fıkıh ve kelam gibi birçok ilimden istifade etmiştir.⁸⁷ Ebū's-Su'ūd'un *nesh* tasavvuru hakkında bir kanaate sahip olmak için, onun

⁸⁴ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn* (Beyrut: Dâru iḥyâi't-Turâsi'l-'Arabî, tsz.), c.I, s.65; Aydemir, *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm Ebussuud Efendi*, s.91.

⁸⁵ Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-Mufessirîn*, c.I, s.247; Süleyman Ateş, *Ebussu'ūd Efendi, Eyüp Sultan Sempozyumu* 2 1998, s.50; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.674.

⁸⁶ Süleyman Mollaibrahimoğlu, Kadir Taşpınar, "Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Kıraat Tasavvuru," *RTEÜİFD* 9 (2016), s.118.

⁸⁷ Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.676.

eserinde *nesh*e yer verdiği ayetleri inceleyerek *nesh*i işleyiş tarzını ortaya koymaya çalışacağız.

4. Ebū's-Su'ūd'un *Nesh*e Konu Olan Ayetlere Yaklaşımı

Ebū's-Su'ūd'un *nesh* tasavvurunu daha iyi analiz etmek için bu konuda öne çıkan ayetleri incelemek, onun bu konuya dair bakış açısını daha net yansıtacaktır.

Ebū's-Su'ūd'un *nesh* hususunda temas etmiş olduğu ayetlerden ilki “مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” “Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.” ayetidir. Ulemânın bir kısmının *nesh*in varlığı hususunda delil olarak kullandıkları, bir kısmının ise *nesh*den uzak bir bağlamda değerlendirdiği⁸⁸ Bakara 106. ayeti Ebū's-Su'ūd'un nazarında incelemek, onun *nesh*e olan tavrını daha iyi analiz etmemize yardımcı olacaktır.

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayetin tefsirinde, *nesh*in vahyin bir bölümünü oluşturduğunu kaydederek, önceki ayetlerde nasıl ki vahye iyi duygular beslemeyenlere Allah Teâlâ tarafından cevaplar verilmişse şimdi de Allah'ın, vahyin *nesh* kısmına dil uzatanların iddialarını çürüttüğünü serdeder.⁸⁹

Ebū's-Su'ūd Bakara suresindeki bu ayetin, müşriklerin ya da Yahudilerin Hz. Muhammed (s.a.v) için ashabına herhangi bir konu da bir şeyi emrederken başka bir

⁸⁸ Talat Koçyiğit, “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi,” *AÜİFD* 11 (1963), s.93; Talip Özdeş, “Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım,” *İslami İlimler Dergisi* 14:1 (2001), s.42

⁸⁹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.233.

zaman o emre aykırı bir hüküm emrettiğini ileri sürmeleri üzerine nâzil olduğunu kaydetmiştir.⁹⁰

Ebū's-Su'ūd, Allah Teâlâ'nın hikmeti ya da insanların maslahatı gereği bir ayetin lafzının, hükmünün ve yahut ta her ikisinin birden kaldırılabilceğini zikrettikten sonra, o ayet yerine kullar için fayda ve sevap yönünden daha hayırlısının getirilebileceğini beyan etmiştir.⁹¹

Ebū's-Su'ūd *nesih*in caiz olduğuna delâlet etme yönünde ayetin gayet açık olduğunu belirterek bu durumu, Kur'an ayetlerinin hikmet ve maslahatlara uygun olan hükümlerden oluştuğuna bağlamaktadır. Hikmet ve maslahatlar ise kişilere, toplumlara ve zamana göre değişiklik arz etmektedir. Zira bazen bir hüküm, bazı durumda veya bazı şeriatlarda insanların yararına olduğu halde, bazı durumlarda ise o yarar ortadan kalkabilir. Bu bağlamda müfessir ayetin devamında kaydettiği açıklamaya göre, *nesih*in câiz olmadığı durumunu, hükümler ve hikmet arasındaki nizâmın bozulması ile izâh etmektedir.⁹²

Ebū's-Su'ūd ayetin son bölümü olan “أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” “*Bilmez misin ki Allah her şeye Kadir'dir.*”⁹³ kısmını tefsir ederken de ayette bahsedilen güç ve kudret ile *nesih*i ilişkilendirerek, Allah'ın inzal buyurduğu ayetler arasından, kullarının durumunu dikkate alarak *nesih*i gerçekleştirmeye muktedir olduğunu insanlara gösterdiğine işaret etmektedir.⁹⁴

⁹⁰ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.233.

⁹¹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.234.

⁹² Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.234.

⁹³ 2/Bakara:106.

⁹⁴ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.234.

Ebū's-Su'ūd ayetin akabinde gelen “ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ ” “Yine bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkiyet ve hükümleri yalnız Allah'ındır. Sizin için Allah'tan başka ne bir dost ne de yardımcı vardır..”⁹⁵ ayetini de *nesḥ* ile bağlantılı olarak yorumlamış ve ayetin bir önceki ayette işaret edilen ilahi kudretin tekrarı olduğunu beyan etmiştir. Allah Teâlâ bu ayet ile kendisinden başka veli ve yardımcı olmadığını bildirerek, kendi iradesinin *nesḥ* hususunda daha hayırlısını veya benzerini getirme kudretine sahip olma yolunda tek olduğuna işaret etmiştir. Ebū's-Su'ūd insanların kendi dostlarının ve yardımcılarının ancak Allah (c.c) olduğunu tam manasıyla idrak ettikleri takdirde, Allah'ın kulları için ancak hayırlı olanı yapacağı düşüncesi ile *nesḥ*'in vaki olması hususunda da tereddüt yaşamayacaklarını zikretmiştir.⁹⁶

Allah'ı dost olarak kabul etmenin sonucu olarak da Ebū's-Su'ūd, kâfirlerin *nesḥ* gibi konularda şüphe aşılama çalışmalarına insanların kulak asmamalarını ve Allah'a tam bir tevekkül ile inanmaları gerektiğini vurgulamaktadır.⁹⁷

Ebū's-Su'ūd'un tefsirinde *nesḥ*'in varlığına delil teşkil eden ayetlerden biri de R'ad suresi 39. ayettir.⁹⁸ Ebū's-Su'ūd ayette geçen “يَمْحُو” (silme) şeklindeki muzâri fiili “يَنْسَحُ” (*nesḥ* eder) şeklinde yorumlayarak tefsirine başlamıştır. Bununla birlikte Allah Teâlâ'nın zamanın gerektirdiği şartlara göre hükmünü değiştirebileceğini beyan etmiştir. Ayetin devamında gelen “يَنْتَبِتُ” (sabit kılar) fiilini de “يَنْبِقِي” şeklinde tefsir

⁹⁵ 2/Bakara:107.

⁹⁶ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.235.

⁹⁷ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, ss.235-236.

⁹⁸ “يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيَنْتَبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ” “Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır.”

ederek, Allah Teâlâ'nın kulların maslahatına uygun olarak *nesh* etmediği hükümlerini de olduğu gibi bırakacağı şeklinde açıklama yapmıştır.⁹⁹

*Nesh*i Ebû's-Su'ûd açısından daha iyi değerlendirmek için, onun *nesh*in varlığı hususunda tartışma konusu olan ayetlerden bir diğeri olan Nahl suresi 101. ayet¹⁰⁰ hakkındaki yorumuna da değinmek gerekir.

Ebû's-Su'ûd söz konusu ayeti yorumlarken Allah Teâlâ'nın herhangi bir ayeti *nesh* etmek suretiyle yerine başka bir ayet indirebileceğini zikretmiştir. Bu sözlerine ilâve olarak ise Allah Teâlâ'nın kullarını en iyi bilen olması hasebiyle onların iyiliğine ya da kötülüğüne olan şeyleri de en iyi bilen olduğunu serdetmiştir. Nitekim yukarıda da geçtiği üzere, önceden insanların maslahatı gereği emredilen bir hüküm daha sonra mefsedete sebep olabilme durumuna binaen ortadan kaldırılabilir ya da değiştirilebilir.¹⁰¹

Ebû's-Su'ûd ayetin devamında ise, *nesh*in idraki noktasındaki cahilliklerinden dolayı inanmayanların Hz. Peygamber'e iftira atacak kadar ileri gittiklerini söylemektedir. Ebû's-Su'ûd müşriklerin, ayet ile sabit olan *nesh*i inkâr etmelerini onların şeytanı dost edinmelerine ve kendilerinde var olan inada bağlamaktadır.¹⁰²

Ebû's-Su'ûd'un *nesh*in varlığına delil teşkil etmesi yönünde beyanda bulunduğu Yûnus suresinde yer alan “قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تِلْقَاءِ نَفْسِي إِنْ أَتَّبِعْ إِلَّا مَا يُوحَىٰ”

⁹⁹ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.III, s.232.

¹⁰⁰ “Biz bir âyetin yerine başka bir âyeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır; onların çoğu bilmezler.”

¹⁰¹ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.III, ss.400-401.

¹⁰² Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.III, s.401.

“إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنَّ عَصِيَّتَ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ” “Onlara şöyle de: “Onu kendiliğimden değiştirmeye hak ve yetkim yoktur, ben ancak bana vahyedilene uyuyorum. Eğer rabbime itaatsizlik edersem şüphesiz dehşetli bir günün azabından korkarım”.”¹⁰³ ayeti de dikkat çekmektedir. Ebū’s-Su’ūd bu ayet hakkında yapmış olduğu yorumda, Hz. Peygamber’in Kur’an-ı Kerim’i kendi isteği doğrultusunda değiştirmek gibi herhangi bir teşebbüste bulunamayacağı ve ancak Allah Teâlâ tarafından vahyolunan ayetlere tâbi olacağının bildirildiğini söylemektedir. Dolayısıyla Ebū’s-Su’ūd bu ayetin, bazı ayetlerin diğer bazı ayetleri *nesħ* etmesine karşı itirazda bulunanlara cevap mahiyetinde olduğunu belirtmiştir.¹⁰⁴

Ebū’s-Su’ūd’un *nesħ*in mevcudiyetine dair âlimler tarafından *nesħ*in anlaşılması hususunda oldukça önem atfedilen bu ayetleri yorumlama şekline baktığımızda kendisinin *nesħ*i açıkça kabul ettiğini müşahade etmekteyiz. İtikat noktasında Ebū’s-Su’ūd’un mensup olduğu mezhep olan Mâturîdîlik’de de *nesħ*in aynen Ebū’s-Su’ūd’un kabul etmiş olduğu minvalde olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁵

Ebū’s-Su’ūd, *nesħ*i vahyin bir parçası olarak görmüştür. Buna ilaveten de Müslümanların *nesħ*in varlığı hususunda mutmain olmalarını da Allah Teâlâ’nın kudretini idrak etme ve buna boyun eğme olarak algıladığını görmekteyiz. *Nesħ* meselesindeki yaklaşımını, yapmış olduğu açıklamalarla çok net ifade ettiğini söylemek mümkündür. Zira Allah Teâlâ’nın bir ayetin bir hikmet gereği veya insanların maslahatı gereği lafzen, hükmen veya hem lafız hem de hükmen *nesħ*

¹⁰³ 10/Yûnus:15.

¹⁰⁴ Ebū’s-Su’ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.641.

¹⁰⁵ Mâturîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-Sünnet*, tah. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2005), c.1, s.531.

edilebileceğini, yerine kulları için daha faydalı ve sevap açısından daha hayırlısını getirebileceğini söylemektedir.¹⁰⁶

5. İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *Nesh*e Yaklaşım Tarzlarının Mukayesesi

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesh* hususundaki yaklaşım tarzlarının benzer noktaları değerlendirilirken her ikisinin de *nesh* konusundaki tutumlarını ve buna dair açıklamalarını Bakara suresi 106. ayette müşahade etmekteyiz. İbn Keşîr gibi Ebû's-Su'ûd da bu ayetin tefsirinde *nesh*i kabul ettiği yönünde açıklamalarda bulunmuştur.¹⁰⁷

*Nesh*in varlığına dair zikredilen ayetlerden birisi olan Bakara suresi 106. ayet ile Allah Teâlâ bir taraftan *nesh*in varlığını ve hikmetini zikrederken bir taraftan da Yahudilerin bilgisizce öne sürdükleri eleştirileri çürütmüştür. Allah'ın, bir meselede kullarının maslahatı gereği bir hükmü tedricen koymasının mümkün olması gibi şartlara uygun olarak hükümleri tayin etmesi, değiştirmesi, sınırlaması veya tamamen kaldırması da mümkündür. Bu, Allah'ın tasarrufunda olan bir meseledir. İnsanlara düşen görev, Allah'ın emirlerine itaat etmek ve nehiylerinden sakınmaktır.

İbn Keşîr, Allah Teâlâ'nın kullarının durumunu dikkate alarak ayetlerini indirdiğini beyan etmiştir.¹⁰⁸ Bu bağlamda Ebû's-Su'ûd'un yapmış olduğu açıklamalar dikkate alındığında her iki müfessirin de *nesh*in insanların maslahatı gereğince şekillendiğini düşündükleri anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra *nesh* meselesini Allah

¹⁰⁶ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.233.

¹⁰⁷ Bkz. İbn Keşîr, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-'Azīm*, c.II, ss.10-12; Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, ss.233-234.

¹⁰⁸ İbn Keşîr, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-'Azīm*, c.II, ss.13-14.

tarafından bir imtihan vesilesi olarak görmeleri ve *nesħi* kabul etmeyi Allah’a yapılan bir tevekkül olarak düşünmeleri de dikkat çekmektedir.

İbn Keşîr ve Ebû’s-Su‘ûd’un her ikisinin de *nesħi*, vahyin bir parçası olarak görmesi *nesħin* varlığı ya da yokluğu hususunda onları ortak bir noktada buluşturan en önemli benzerlik olmuştur. Buna göre İbn Keşîr’in *nesħi* vahiy ile bütüncül olarak değerlendirdiğini, onun *nesħin* gerek hüküm gerekse metin üzerinde gerçekleşeceğine dair yorumlarından anlıyoruz.¹⁰⁹ Ebû’s-Su‘ûd da bu minvalde açıklamalar yaparak *nesħin* gerek lafız gerek hüküm ve gerek her ikisi üzerinde de gerçekleşeceği yönünde beyanlarda bulunmuştur.¹¹⁰

¹⁰⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Azîm*, c.II, s.9.

¹¹⁰ Ebû’s-Su‘ûd, *İrşād-u’l-Akli’s-Selîm*, c.I, s.234.

İKİNCİ BÖLÜM

NESH MESELESİNİN İBN KEŞİR TEFSİRİNE YANSIMASI

Nesh meselesi ile ilgili olarak gündeme gelen ayetler hususunda İbn Keşir'in açıklamalarını bir önceki bölümde zikretmiştik. Bu bölümde İbn Keşir'in *nesh* edildiğini düşündüğü ayetler ve bu ayetlerin nâzil olan hangi ayetler tarafından *mensûh* addedildiği incelenmektedir.

İbn Keşir'in, tefsirinde ahkâm konularına fazla yer vermediği bilinmektedir.¹¹¹ Fakat *nâsih* ve *mensûh* olarak değerlendirilen ayetleri tefsirine alıp almadığı merak konusu olan bir meseledir. İbn Keşir, *nâsih* ve *mensûh* olarak bize ulaşan rivayetleri eserinde ne derece kullanmıştır? Ayrıca İbn Keşir'in *mensûh* olarak isimlendirdiği ayet sayısı bazı müfessirler tarafından belirtilen sayı ile ne derece uyumludur? İbn Keşir'in *mensûh* olarak addettiği ayetler belli bir sayı ile sınırlandırılabilir mi? Bu bölümde İbn Keşir'in *nesh* konusuna yaklaşımını bu sorular çerçevesinde değerlendirmeye çalışacağız.

Kur'an-ı Ker'im'de *neshin* varlığı hususunda ulemânın ihtilâf ettiğini daha önce belirtmiştik. *Neshin* varlığının yanı sıra bir diğer tartışma konusu da hangi ayetlerde *neshin* söz konusu olduğudur. Ulemâ açısından *nesh* ile ilişkilendirilen ayetlerin adet olarak farklılık arz etmesi, onların "*nesh*" kelimesine yükledikleri farklı manalara bağlanmaktadır.¹¹² Bu türden tartışmalara çalışmamızın sınırlılığını göz önünde bulundurduğumuzda ayrıntılı olarak değinmemiz mümkün değildir. Biz bu

¹¹¹ Zehebî, *et-Tefsîr ve 'l-Mufessirûn*, c.I, s.249.

¹¹² Talat Koçyiğit, *Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi*, s.102.

konuda bütün tartışmaları bir kenara bırakarak çalışmamızın bu bölümünde incelediğimiz İbn Keşir tefsirinde, *nesh*in hangi ayetler üzerinde cereyan ettiğini tespit etmeye gayret edeceğiz. Bu bölümde *nasih-mensūh* ayetler açısından odaklanacağımız nokta ise İbn Keşir'in *nesh* konusundaki yaklaşımını ve düşüncelerini, bu ayetler üzerinden analiz etmek olacaktır.

1. Ayetin Ayetle *Nesh* Edildiği Yerler

1.1. Bakara Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

İbn Keşir tespit edebildiğimiz ölçüde Bakara suresinde 9 ayet hakkında *nesh* ile ilgili rivayetlere ya da yorumlara yer vermiştir. Aşağıda zikredilecek olan bu ayetlerden bir kısmında İbn Keşir kesin bir açıklama ile *nesh*in mevcudiyetini dile getirirken, bir kısmında ise kesin bir tavır göstermemiştir. Fakat biz bütünlüğün de bozulmaması açısından bu ayetlerin tamamına yer vereceğiz.

1.1.1.2/Bakara:109

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ehl-i kitap’tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.”

İbn Keşir, söz konusu ayetin birinci kısmını *nesh* bağlamı dışında tefsir ettikten sonra, “Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.” bölümüne geldiğinde, bu ayetin, “قَاتِلُوا

الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ¹¹³ ayetleriyle *nesħ* edildiğine dair rivayetleri zikretmiştir.¹¹⁴ İbn Keşir, bu hususta kendi düşüncelerini açıkça ifade etmemekle birlikte, söz konusu rivayetlere yer vererek kendi tarzını ve düşüncelerini de yansıtmaya çalıştığı kanaatindeyiz.

Söz konusu ayet bağlamında er-Rāğıb el-İşfehānī'nin, bu ayet hakkındaki yorumlarına baktığımızda ise söz konusu ayet ile ilgili iki görüşün de rivayetlerini serdettikten sonra daha doğru olanın, bu ayetin *nesħ* edilmediği şeklindeki görüşün olduğunu beyan etmiştir. Buna delil olarak ise *nesħ*in yalnızca mutlak hükümlerde gerçekleşebileceğini göstermiştir.¹¹⁵ İbn Ebī Hâtim (ö.327/939) ve Māverdī'nin tefsirinde bu ayetin *nesħ*i ile alakalı herhangi bir beyan bulunmamaktadır.¹¹⁶

1.1.2. 2/Bakara:115

وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ

“Doğu da Allah’ındır batı da. Nereye dönerseniz Allah’ın zâtı oradadır. Şüphesiz Allah (zât ve sıfatlarında) sınırsızdır, her şeyi bilmektedir.”

İbn Keşir, kıblenin değiştirilmesi ile ilgili olarak, Ebū ‘Ubeyd Kāsım b. Sellām’ın (ö.224/838) *en-Nāsiħ ve ‘l-Mensûħ* adlı eserine atıfta bulunarak, Allah

¹¹³ 9/Tevbe:29.

¹¹⁴ İbn Keşir, *Tefsīru ‘l-Kur’āni ‘l-‘Azīm*, c.II, ss.18-19.

¹¹⁵ er-Rāğıb el-İşfehānī, *Tefsīru ‘r-Rāğıb el-İşfehānī*, c.I, s.291.

¹¹⁶ Bkz. İbn Ebī Hâtim, *Tefsīru ‘l-Kur’āni ‘l-‘Azīm*, tah. Es‘ad Muḥammed Tayyib (Mekke: Mektebetu Nizāri Muştafā el-Bāz, 1999), c.I, ss.204-205; Māverdī, *en-Nuketü ve ‘l-‘Uyūn*, c.I, ss.172-173.

Teâlâ'nın yukarıda zikredilen ayeti indirmesinin akabinde Rasûlullah'ın Kudüs'e dönerek secde ettiğini zikretmiştir.¹¹⁷

Daha sonra ise “قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ”¹¹⁸ ayeti nâzil olmuş ve bir önceki ayet *nesh* edilmiştir. Bu açıdan Kur'an'da ilk *nesh* edilen mevzu kible mevzusu olmuştur.¹¹⁹

İbn Keşîr bu rivayet akabinde ayet ile ilgili başka rivayetleri zikrederek Kur'an'da ilk *nesh* edilen ayetin kible ayeti olduğuna dair rivayeti İbn 'Abbâs tarikiyle beyan etmiştir. Şöyle ki Rasûlullah, (s.a.v) Medine'ye hicret ettiğinde Allah Teâlâ, O'na Mukaddes Ev olan Kudüs'e dönmesini emrettiğinde Yahudiler kiblenin bu şekilde tayin edilmesine çok sevinmişlerdi. Rasûlullah on ay civarında Kudüs'e doğru dönmesine rağmen, Hz. İbrahim'in kiblesini sevmesi dolayısıyla göğe bakarak dua ediyordu. Bunun akabinde Allah Teâlâ Bakara suresi 144. ayeti inzâl buyurmuştur.¹²⁰

İbn Keşîr'in bu ayet ile ilgili tutumuna baktığımızda rivayetleri sıralayıp ardından herhangi bir fikir beyanında bulunmadığına tanık olmaktadır. Ancak anlaşılan o ki bu ayetle ilgili olarak *nesh*i kabul etmekte ve herhangi bir itiraza yer vermemektedir.

Bakara suresi 115. ayet ile ilgili olarak Māverdî de bu ayet üzerinde farklı tevillerin olduğunu belirtmiştir. Bu tevillerden ilki ise Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra bir müddet Beytu'l-Makdis'e yöneldiği ancak daha sonra kiblenin

¹¹⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.29.

¹¹⁸ 2/Bakara:144.

¹¹⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.29.

¹²⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.29.

Kâbe olarak tayin edilmesi ile ilgilidir. Mâverdî bu hususta *nesh* ile ilgili herhangi bir görüşte veya rivayet zikrinde bulunmamıştır.¹²¹

Taberî ise bu noktada Hz. Peygamber'in, Yahudilerle aynı kibleye yönelmesinin ardından Allah Teâlâ'nın daha sonra kibleyi Kâbe olarak değiştirdiği beyanında bulunmuştur. Ancak bu ayet hakkında *nesh* ile ilgili bir temasta bulunmamıştır.¹²²

Bütün bunlardan anlaşılan odur ki, İbn Keşîr de kendinden önceki müfessirler gibi düşünmekle birlikte *nesh* ile alakalı bazı rivayetleri de tefsirine eklemeyi gerekli görmüştür.

1.1.3. 2/Bakara:178

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ خِيَةِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle, kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır.”

İbn Keşîr, söz konusu ayeti tefsir ederken, metinde geçen “kadına kadın” kavli hakkında İbn ‘Abbās’dan nakledilen bir rivayete yer vererek, dişiye karşı erkeğe,

¹²¹ Mâverdî, *en-Nuketü ve 'l-'Uyûn*, c.I, s.175.

¹²² Taberî, *Câmi 'u 'l-Beyân*, c.II, ss.449-550.

erkeğe karşılık dişiye kısas uygulanmadığını, ancak kadına karşı kadının, erkeğe karşı erkeğin öldürülmesi şeklinde bir kısas uygulamasının gerçekleştiğini ifade etmiştir.¹²³

Bunun ardından İbn Keşîr, Allah Teâla'nın “kadına kadın” kavlini, Mâ'ide suresindeki “وَكَتَبْنَا عَلَيْهِمْ فِيهَا أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ بِالْأَنْفِ وَالْأَذْنَ بِالْأَذْنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ”¹²⁴ ayetinde geçen “cana can” ifadesiyle *nesh* etmiş olduğunu dile getirerek, bu ayette geçen söz konusu lafzın *nesh*i hususundaki tavrını açıkça belirtmiştir.¹²⁵

Şu hususa dikkat çekmek gerekir ki; İbn Keşîr burada ayetin tamamının değil, ayet içerisinde ki bir ifadenin *nesh*inin söz konusu olduğundan bahsetmektedir.

Mâverdî de bu ayet ile ilgili tefsirinde, ayetin ikinci bölümü olan “*Hüre hür, köleye köle, kadına kadın.*” kısmı hakkında dört farklı yorumun bulunduğunu zikretmiştir. Mâverdî, tefsirinde dördüncü görüş olarak söz konusu ayetin Mâ'ide suresi 45. ayetinde geçen “*Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş...*” kısmı ile *nesh* edildiği şeklindeki ifadelerine yer vermiştir.¹²⁶

İbn Ebî Hâtim ise kısas farz kılındığında bir kavmin, kendilerinden köleye karşılık karşıdaki kavimden hür bir kişiye kısas uygulanması istekleri üzerine, Allah Teâla'nın “*Hüre hür, köleye köle, kadına kadın*” ayetini inzâl buyurduğunu ifade etmiştir. Bunun akabinde ise bu iki ayetin de Mâ'ide suresinde geçen “cana can” lafzıyla *nesh* edildiğini beyan etmiştir.¹²⁷

¹²³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.162.

¹²⁴ 5/Mâ'ide:45.

¹²⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.162.

¹²⁶ Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-'Uyûn*, c.I, ss.228-229.

¹²⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.I, s.294.

Bu hususta Taberî de, İbn Keşîr'in düşüncelerine yakın yorumlarda bulunduğu halde ayette geçen ifadenin *nesh'i* ile ilgili bir hususa temas etmemiştir.¹²⁸

1.1.4. 2/Bakara:180

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ

“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı..”

İbn Keşîr, bu ayetin tefsirini yaparken miras ayeti nâzil olmadan önce vasiyet etmenin vacip olduğunu hatırlatmaktadır. Miras ayeti nâzil olduktan sonra bu ayetin hükmünün *nesh* edildiğini dolayısıyla da ayetin *mensûh* olduğunu kaydetmektedir. Miras ayetinin nâzil olması ile birlikte miras hakkına sahip olan kişiler vasiyet olmaksızın doğrudan vâris konumunda olmuş, önceki ayette geçen hükmün ortadan kalkması neticesinde de vasiyet, miras için şart olmaktan çıkmıştır.¹²⁹

Bakara 180. ayetin tefsiri ile ilgili olarak İbn Keşîr, İbn Hâtim'in görüşlerine de yer vermiştir. İbn Hâtim'den rivayetle bu ayetin “لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ”¹³⁰ ayetiyle *nesh* edildiğini belirtmiş ve dolayısıyla da ayetin *mensûh* olduğunu söylemiştir. İbn Ebî Hâtim de ayetin miras ayeti ile *nesh* edilmiş olduğunu eserinde belirtmektedir.¹³¹

İbn Keşîr, mevzu bahis ayeti tefsirinin akabinde, Ebû Muslim el-İşfehânî'nin (ö.322/934) bu ayetin ancak miras ayetinin tefsiri olabileceğine dair

¹²⁸ Bkz. Taberî, *Câmi 'u l-Beyân*, c.III, ss.100-102.

¹²⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur'âni l-'Azîm*, c.II, s.167.

¹³⁰ 4/Nisâ:7.

¹³¹ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur'âni l-'Azîm*, c.II, s.168; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru l-Kur'âni l-'Azîm*, c.I, s.299.

düşüncesine katılmadığını belirterek, müfessirlerin çoğunun da başlangıçta vacip olan vasiyetin daha sonra miras ayeti ile *nesħ* edildiği görüşünde ittifak etmiş olduklarını kaydetmiştir.¹³² Ayrıca fukahanın muteber olanlarının da bu minvalde düşündüklerini dile getirerek anne ve baba ile yakınlarla vasiyetin vacip olması hükmünün icma ile de *nesħ* edildiğini vurgulamıştır. Nitekim Rasûlullah (s.a.v) “Allah her hak sahibine hakkını vermiştir. Binâenaleyh vârise vasiyet yoktur.”¹³³ buyurmuştur.

Bu hususta Taberî ise âlimler arasında ihtilaf bulunduğunu beyan etmiştir. Ayrıca, Nisâ suresi 11. ayet ile ölünün malının üçte biri ile ana babanın mirasını açıklamış, akrabalara olan vasiyeti de üçte bir ile sınırlamıştır. Taberî bu ayetin *nesħi* hususunda daha birçok rivayete yer vermiştir.¹³⁴ Taberî, ayrıca bu ayetin tıpkı orucun farz kılınması gibi insanlara farz kılındığını da ifade etmiştir.¹³⁵

Mâverdî, söz konusu ayet hakkında, âlimlerin ihtilaf ettiklerini zikretmiş, ayetin *nesħi* konusundaki görüşlere yer vermiştir.¹³⁶ Bir grup âlime göre, zikredilen bu ayet ile vasiyetin vucubiyeti emredilmiştir. Fakat daha sonra miras ayeti ile bu ayet *nesħ* edilmiştir. Diğer bir gurup âlime göre ise bu ayet *nesħ* edilmeyip sabit bir hüküm olarak devam etmektedir.¹³⁷

¹³² İbn Keşîr, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Azîm*, c.II, s.168-169.

¹³³ Ebû Dâvûd, *Sunen, K. el-vaşâyâ*, 6 B. *fî'l-vaşiyeti li'l-vâriş*, s.417 (no.2870).

¹³⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.III, ss.129-130.

¹³⁵ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.III, s.124.

¹³⁶ Mâverdî, *en-Nuketu ve 'l-Uyûn*, c.I, s.232.

¹³⁷ Mâverdî, *en-Nuketu ve 'l-Uyûn*, c.I, ss.232-233.

1.1.5. 2/Bakara:183

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakınmanız için oruç, sizden öncekilere farz kılındığı gibi, size de farz kılındı.”

İbn Keşir bu ayetin daha sonra nâzil olan “ أَجَلَ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ¹³⁸ ayeti ile *nesh* edildiğini bildirmiştir. Allah Teâlâ bu ayet ile Müslümanlara bir ruhsat vermiş ve İslam’ın ilk yıllarındaki bir uygulamayı sonlandırmıştır. İslam’ın ilk dönemlerinde yatsı namazını kıldıktan ve yahut ta uyuduktan sonra diğer akşamın iftar vaktine kadar yemek, içmek ve cinsî münasebette bulunmak yasaktı. Ayette geçen “... onlar sizin örtünüz, siz de onların örtülerisiniz.” ifadesiyle ilgili olarak İbn ‘Abbâs, Mucâhid, Sa‘îd b. Cubeyr (ö.713/95) gibi birçok kişinin örtüden kast edilenin huzur kaynağı olmayı ifade ettiğini düşündüklerini aktaran İbn Keşir, bu ayet ile Ramazan ayında Müslümanların maslahatı açısından cinsî münasebette bulunmak, yemek ve içmek için Allah’ın insanlara ruhsat vererek daha önceki hükmü kaldırdığını aktarmaktadır.¹³⁹

Taberî bu ayetin ikinci bölümünde yer alan “Sizden öncekilere farz olduğu gibi” ifadesi üzerinde te’vil ehlinin ihtilaf ettiklerini zikretmiştir. Bu ihtilaflardan ilki Müslümanlara ve Hristiyanlara orucun farziyeti hususunda olduğudur.¹⁴⁰

¹³⁸ 2/Bakara:187.

¹³⁹ İbn Keşir, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, s.194.

¹⁴⁰ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.III, s.153.

Taberî, farklı görüş ve rivayetleri sıraladıktan sonra en sahih görüşün Mâ'ide suresi 131. ayette de geçtiği üzere Müslümanlardan önce kendilerine orucun farz kılındığı kimselerin Ehl-i Kitap olduğunu ve sayılı günler ile ifade edilmek istenenin ise Ramazan orucu olduğunu zikretmiştir. Müslümanların orucunun Ehl-i Kitap'ın orucuna benzemesi ise Ramazan ayında tutulması hasebiyledir. Taberî Hz. İbrahim'in dininin Hanîf dini olması ve bizim de ona uyma zorunluluğumuzdan dolayı oruçlarımızın da aynı olması gerektiğini düşünmektedir.¹⁴¹ Anlaşılan odur ki Taberî bu ayet hususunda *neshe* herhangi bir temasta bulunmamıştır.

Māverdî ayette geçen teşbihin, orucun hükmü ve sıfatı hususunda veya orucun sayısı hususunda olması yönünde iki görüşün olduğunu beyan eder. Sadece *neshe*ni zikrettiği ikinci görüşe yer verecek olursak, Māverdî, bu konuda da iki farklı durumun söz konusu olduğunu belirtir. Māverdî, Yahudilere farz olan orucun aşure günlerinde üç gün oruç tutmak şeklinde olduğunu belirtmiş, bunun Ramazan orucu ile *neshe* edildiğini belirtmiştir. Buna delil olarak da İbn 'Abbās'dan nakledilen, ilk *neshe* edilen ayetin kible ve oruç ayeti olduğu ile ilgili rivayete yer vermiştir.¹⁴²

İbn Ebî Hâtim ise, zikredilen ayetin tefsirini yaparken İbn 'Abbās'dan nakledilen rivayete yer vermiştir. Ayrıca, Hz. Peygamber'in "Ey iman edenler oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi her aydan üç gün olmak üzere size de farz kılınmıştır." sözünün Ramazan orucu ile *neshe* edildiği ifadelerine yer vermiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.III, ss.155-156.

¹⁴² Māverdî, *en-Nuketü ve'l-'Uyûn*, c.I, s.236.

¹⁴³ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'āni'l-'Aẓîm*, c.I, s.304.

1.1.6. 2/Bakara:184

أَيَّامًا مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامَ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günler olarak (oruç size farz kılındı). Fakat içinizden kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, artık (tutamadığı günler) sayısınca başka günler (de oruç tutsun)! Ona gücü yetmeyenlerin üzerine ise, (tutamadıkları her gün için) bir fakirin (bir günlük) yiyeceği kadar fidye (verme borcu) vardır. Buna rağmen kim gönlünden koparak bir hayır işlerse, o takdirde bu, onun için daha hayırlıdır. Bununla beraber bilerseniz, (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

İbn Keşîr zikredilen ayetin tefsirini yaparken Buḥārî (ö.256/870) ve Muslim’den (ö.261/875) gelen şu rivayete yer vermiştir: Allah Rasûlu (s.a.v) şöyle buyurur: “Ey gençler topluluğu sizden kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin, kimin de gücü yetmezse oruç tutsun, o kendisini korur.”¹⁴⁴

Bu rivayetin devamında ise İbn Keşîr, Allah Teâlâ’nın insanlara zor gelip tutmaktan kaçınmaları ihtimaline karşılık orucu her gün farz kılmadığını, bu orucun sadece sayılı günlerde farz olduğu kaydını düştüştür. İslam’ın başlangıç döneminde her ayın sadece üç günü oruç tutulurken daha sonra bu oruç Ramazan orucunu farz kılan şu ayetle *nesh* edilmiştir:¹⁴⁵ “شَهْرَ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ”¹⁴⁶

¹⁴⁴ Buḥārî, *Saḥîḥ*, K. *En-Nikāḥ*, 2 B. *men isteṭā’a el-bā’e fe’l-yetezevvec*, s.906-907 (no.5065); İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’āni’l-‘Azîm*, c.II, ss.173-174.

¹⁴⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’āni’l-‘Azîm*, c.II, s.174.

¹⁴⁶ 2/Bakara:185.

İbn Keşîr, Mu‘âz b. Cebel’den (ö. 17/638) gelen bir rivayete yer vererek ayeti açıklamaya devam etmiştir. Rivayete göre Rasûlullah, (s.a.v) Medine’ye geldiğinde her ayın üç gününü ve aşure günlerini oruçlu bir şekilde geçirirken, Allah Teâlâ orucu farz kılan ayeti¹⁴⁷ indirmek suretiyle oruç tutmak ya da bir fakiri doyurmak hususunda Müslümanları muhayyer bırakmıştır. Bir fakiri doyurmak da oruç tutmanın yerine geçerken daha sonra Allah (c.c), Bakara suresi 185. ayeti inzâl buyurarak sağlıklı ve mukim olanlara orucu emretmiş, muhayyerlik durumunu hasta ve yolcu olmak ile sınırlamıştır. İbn Keşîr bu şekildeki rivayetlerin akabinde önceki ayetin sonraki ayeti *nesîh* ettiğini açıkça ifade etmiştir.¹⁴⁸

1.1.7. 2/Bakara:240

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْخَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”

İbn Keşîr birçok âlimin bu ayetin “وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ”¹⁴⁹ ayeti ile *mensûh* olduğunu kabul ettiklerini kaydederek, hamile kadının iddetinin ise doğum ile sona ereceğini beyan etmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁷ 2/Bakara:184.

¹⁴⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.II, s.174.

¹⁴⁹ 2/Bakara:228.

¹⁵⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.II, s.409.

‘Aṭā’nın İbn ‘Abbās’tan naklettiği rivayete göre bu ayet, kadının kocasının ailesi yanında iddet beklemesine son vermiş, onun dilediği yerde iddetini beklemesine müsaade etmiştir. Ayette geçen “*evlerinden çıkarılmayarak*” ifadesinden anlaşılması gerekenin bu şekilde olduğuna rivayetler ile işaret eden İbn Keşir, yine kadının kocasının ailesi yanında kalabileceği gibi dilerse de oradan ayrılabilceğini, bunun kadının tercihinin bırakıldığı yönünde rivayetleri sıralamaktadır.¹⁵¹

İbn Keşir, söz konusu ayeti *mensūh* yapan ayet hakkında bazı rivayetlere atıfta bulunarak, bu ayetin miras ayeti ile *nesh* edilmiş olduğunu serdetmiştir.¹⁵² İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivayete göre kocası vefat eden kadın, nafaka ve diğer ihtiyaçları karşılanmak suretiyle kocasının evinde bir sene kalması hükmünü, miras ayeti *nesh* etmiş ve kocasının bıraktığı mirastan kadın sekizde bir ya da dörtte bir almaya hak kazanmıştır.¹⁵³

Ṭaberī söz konusu ayetin Nisā suresindeki miras ayeti¹⁵⁴ ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.¹⁵⁵ Bunun ardından ise bu ayetin *nesh*ine dair rivayetleri sıralamıştır. Ṭaberī’ye göre Allah Teâlâ eşleri ölen kadınlara bir yıl kocalarının evinde kalma ve onların mallarından harcama hakkı vermiştir. Aynı zamanda kadının eşinin mirasçılara da bu duruma engel olmamayı emretmiştir. Ancak daha sonra miras ayetinin nâzil olması ile bu durum *nesh* edilmiştir. Dolayısıyla miras ayeti kadının harcayacağı nafakayı *nesh* etmiştir.¹⁵⁶

¹⁵¹ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Kur’āni’l-‘Azīm*, c.II, s.410.

¹⁵² İbn Keşir, *Tefsīru’l-Kur’āni’l-‘Azīm*, c.II, s.410.

¹⁵³ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Kur’āni’l-‘Azīm*, c.II, s.411.

¹⁵⁴ 4/Nisā:12.

¹⁵⁵ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.IV, ss.239-240.

¹⁵⁶ Ṭaberī, *Cāmi’u’l-Beyān*, c.IV, s.406.

Māverdi de bu hususu yorumlarken bu konudaki düşüncelerini aynı minvalde beyan etmiş ve bu ayetin miras ayetiyle *nesh* edildiğini zikretmiştir.¹⁵⁷

İbn Ebî Hâtim, tefsirinde bu konuda aynı düşünceleri yansıtmaktadır. İbn Ebî Hâtim bu ayetin miras ayeti ve Bakara suresi 234. ayet ile *nesh* edildiği şeklindeki rivayetlere yer vermiştir. *Nesh* eden bu ayetler ile kadınların bir yıl evden çıkarılmayarak beklemleri hükmü 4 ay 10 gün bekleme hükmü ile *nesh* edilmiştir. Görülen odur ki İbn Ebî Hâtim de İbn Keşir ve Taberî gibi düşünmektedir.¹⁵⁸

1.1.8. 2/Bakara:282

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَايَنْتُمْ بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُبَ بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْبَ كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيُمْلِلِ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلْيَتَّقِ اللَّهَ رَبَّهُ وَلَا يَنْحَسِ مِنْهُ شَيْئًا فَإِنْ كَانَ الَّذِي عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيهًا أَوْ ضَعِيفًا أَوْ لَا يَسْتَطِيعُ أَنْ يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ بِالْعَدْلِ وَاسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رَجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ مِمَّنْ تَرْضَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ أَنْ تَضِلَّ إِحْدَاهُمَا فَتُذَكِّرَ إِحْدَاهُمَا الْأُخْرَى وَلَا يَأْبَ الشُّهَدَاءُ إِذَا مَا دُعُوا وَلَا تَسْلَمُوا أَنْ تَكْتُبُوهُ صَغِيرًا أَوْ كَبِيرًا إِلَى أَجَلِهِ ذَلِكَمْ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ وَأَقْوَمُ لِلشَّهَادَةِ وَأَدْنَى أَلَّا تَرْتَابُوا إِلَّا أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً حَاصِرَةٌ تُدِيرُونَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَلَّا تَكْتُبُوهَا وَأَشْهِدُوا إِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شَهِيدٌ وَإِنْ تَفَلَّوْا فَإِنَّهُ فَسُقٌ بَكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

“Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğumuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılca zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona

¹⁵⁷ Māverdi, *en-Nuketu ve'l-'Uyūn*, c.I, s.311.

¹⁵⁸ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-'Aẓīm*, c.II, s.452.

hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler. Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alışveriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer zarar verirsiniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir.”

İbn Keşîr, “Borçlanma ayeti” olarak adlandırılan bu ayetin *nesh* edildiği ile ilgili düşüncelerini bir sonraki ayeti tefsir ederken serdetmiştir.¹⁵⁹ İbn Keşîr’in açıklamalarına göre bu ayet “وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَى سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا”¹⁶⁰ ayetiyle *nesh* edilmiştir. Müfessir, bu iki ayet arasındaki *nâsih-mensûh* ilişkisini değerlendirirken, sahâbe ve tâbiundan, güvenilir rivayetleri zikretmekle iktifa etmiştir.¹⁶¹ Bu iki ayetin değerlendirmesine rivayetler ışığında bakacak olursak, Allah Teâlâ birinci ayette insanların maslahatını gözeterek, yapılan borç sözleşmelerini her durumda yazmayı emrederken, akabinde gelen ayette güven hâsıl olması durumunda yazma işini insanların isteklerine bırakmıştır.

Taberî bu hususta borç verildiği zaman onun yazılması durumunun vacip ya da mendup olduğu şeklindeki bir ihtilaftan bahsetmiştir. Bazı âlimler yazma işinin gerekli bir farz olduğunu ileri sürmüştür.¹⁶² Bunun ardından bazı rivayetleri sıraladıktan sonra bazılarına göre ise bu borcu yazma işinin önceden farz olduğunu

¹⁵⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.513.

¹⁶⁰ 2/Bakara:283.

¹⁶¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, ss.512-513.

¹⁶² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.V, s.72.

fakat daha sonra Bakara suresi 283. ayet ile *nesh* edildiği şeklindeki görüşlere de yer vermiştir.¹⁶³ Allah Teâlâ şahitlik ve yazma işini kendinden bir rahmet ve ruhsat olarak *nesh* etmiştir.¹⁶⁴

Fakat Taberî, tercihe şayan olan görüşün Allah'ın borcun yazılmasına ilişkin emrinin farz olduğu ve *nesh* edilmediği şeklindeki görüş olduğunu beyan etmiştir. Taberî bu ayette Allah'ın mendup ifade eden bir delilinin yer almadığını zikretmektedir.¹⁶⁵

İbn Ebî Hâtim, Muhammed b. İshâk'dan (ö. 151/768) rivayet edilen bir habere göre bu ayetin kendisinden sonra gelen ayetle *nesh* edildiği şeklindeki rivayete yer vermiştir.¹⁶⁶ Ancak bu konudaki rivayetleri sınırlı sayıda tutan İbn Ebî Hâtim, bu ayetin *nesh*i hususunda görüş bildirmemiştir.¹⁶⁷

1.1.9. 2/Bakara:284

لِلّٰهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَإِنْ تُبْنُوا مَا فِيْ اَنْفُسِكُمْ اَوْ تَخَفُوْهُ يُكٰسِبْكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيَغْفِرْ لِمَنْ يَّشَاءُ وَيُعَذِّبْ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

“Göklerde ve yerde ne varsa hepsinin mülkiyeti Allah’a aittir. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi ondan hesaba çeker. Sonra dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder; Allah her şeye kâdirdir.”

¹⁶³ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.V, ss.83-84.

¹⁶⁴ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.V, s.84.

¹⁶⁵ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.V, s.78.

¹⁶⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, s.556.

¹⁶⁷ İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, s.564.

Allah Teâlâ bu ayette göklerin, yerin ve bu ikisi arasında olan her şeyin maliki olduğunu, buralarda olup biten gizli, açık her şeyin bilgisine sahip olduğunu ve kullarını kalplerinde olanlardan, gizlediklerinden ve açığa çıkardıklarından dolayı mutlaka hesaba çekeceğini bildirmektedir.¹⁶⁸

Bu ayette Allah (c.c), insanların gerek açığa vurdukları gerekse gönüllerinde gizledikleri her ne varsa tamamını bilmesinin yanı sıra, insanları bunlardan hesaba çekeceğini bildirmektedir. Söz konusu ayet nâzil olduğunda ashap için çok zor ve ağır bir durumun habercisi olmuş, ayette bahsi geçen ifadeden büyük-küçük, gizli-açık yapılan veya yapılmayan ne varsa hesaba çekilecek olmaları onları korkutmuştur. Bu durumun sebebi elbet onların imanlarının zayıflığından değil, bilakis durumun ciddiyetine vâkıf olmaları dolayısıyladır.¹⁶⁹

İbn Keşîr, ayetin tefsirini yaparken ayetle ilgili olarak şu rivayete yer vermektedir: Ashâb, nâzil olan bu ayeti öğrendikten sonra ayetin kendilerine ağır gelmesinden dolayı Hz. Peygamber'e gittiler ve diz çöküp: "Ey Allah'ın Rasûlu, biz daha önce gücümüzün yeteceği namaz, oruç, cihat ve sadaka gibi ameller ile mükellef tutulduk. Şimdi Allah sana şu ayeti indirdi. Hâlbuki biz buna güç yetiremeyiz." Rasûlullah (s.a.v) da buyurdu ki: "Siz, sizden önce kendilerine kitap verilen Yahudi ve Hristiyanların: "İşittik fakat asi olduk" dedikleri gibi mi demek istiyorsunuz? Siz: "İşittik ve itaat ettik. Ey Rabbimiz senin bağışlamayı diliyoruz, dönüş de ancak Sana'dır." deyiniz". Ashâb bu ayeti okuyup dilleri ona alışınca da Allah Teâlâ "لَا يَكْفُرُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِن نَّسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ عَلَيْنَا إَصْرًا

¹⁶⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.513.

¹⁶⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, ss.513-514.

كَمَا حَمَلْتُهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا وَلَا تُحْمِلُنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ¹⁷⁰ ayetini indirerek “Siz içinizdekileri açıklasanız da gizleseniz de Allah onunla sizi hesaba çeker.” ayetinin hükmünü kaldırdı.¹⁷¹

“Allah, bir kimseyi ancak gücünün yettiği şeyle yükümlü kılar.”¹⁷² ayeti Allah’ın kullarına bir lütfu ve acımasıdır. Zira bu ayet, yukarda zikredilen ayet¹⁷³ ile korku ve endişeye kapılan ashâbın imdadına yetişmiş ve onları korkularından emin kılan ayet olmuştur. Allah hesaba çekeceği şeylerin kulların güç yetirebildiği, yani yapıp yapmama irade ve kuvvetine sahip olduğu meselelerde olduğu kaydını getirmiş ve daha önce her şeyden hesaba çekeceğini bildirdiği ayetin hükmünü *nesh* etmiştir.¹⁷⁴

İbn Keşîr, söz konusu ayetin *nesh*ine dair rivayetleri sıralamasının akabinde bu ayetin muhkem olduğuna ilişkin rivayetlerin serdine geçmektedir. İbn ‘Abbâs’dan nakledilen rivayete göre bu ayet *nesh* edilmemiştir. Nitekim Allah Teâlâ kıyamet günü kullarını toplayarak meleklerinin dahi muttali olamadıkları, kullarının içinde gizli olan şeyleri onlara haber verecektir. Rivayete göre, hesaba çekilme hususundaki durum kullara haber verme şeklinde gerçekleşecektir. İbn Keşîr, bu noktada farklı kişilerin de aynı düşüncede rivayetlerde bulunduğunu beyan etmiştir.¹⁷⁵

Taberî de bu ayetin muhkem olup *nesh* edilmediğini söylemektedir. Zira bir ayetin *nesh* edilmesi için *nâsih* ve *mensûh* ayetlerin hükmünün birleştirilmemiş olması gerekir. Birinin hükmü diğerinin hükmünü ortadan kaldırmalıdır. Fakat Bakara 285.

¹⁷⁰ 2/Bakara:286.

¹⁷¹ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.II, ss.513-514.

¹⁷² 2/Bakara:286.

¹⁷³ 2/Bakara:284.

¹⁷⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.II, s.515.

¹⁷⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.II, s.519.

ayet Bakara 284. ayetin hükmünü ortadan kaldırır mahiyette değildir. Çünkü her hesaba çekme mutlaka cezalandırmayı gerektirmez.¹⁷⁶

1.2. 'Âli 'İmrân Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 3/'Âli 'İmrân:102

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُوا إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten nasıl sakınmak gerekiyorsa, öylece sakının ve siz ancak Müslümanlar olarak ölüň.”

İbn Keşîr, bu ayetin tefsirine başlarken, kimilerine göre merfû, kimilerine göre ise mevkûf olarak addedilen rivayetleri sıralamıştır. Bu rivayetlerden bazıları hakkıyla takvayı şu şekilde tarif etmiştir: Allah’tan, O’na itaat edip isyan etmeyerek, O’nu unutmayıp sürekli zikrederek ve nimetlerine sürekli şükrederek korkmak gerekmektedir.¹⁷⁷

Bu rivayetlerin ardından, söz konusu ayetin *nesh*i hususunda görüş bildirmeyen İbn Keşîr, ancak bazı müfessirlerin adını zikrederek, onların bu ayetin “فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ وَأَسْمِعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِّأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ”¹⁷⁸ ayeti ile *nesh* edildiği yönünde ki görüşlerini bildirmiştir. Daha sonra İbn ‘Abbās’ın bu ayeti *mensûh* olarak görmediği ve “Nasıl sakınmak gerekiyorsa” kavlinin ise Allah yolunda gerçek manada mücadele etmek ve kişinin gerek kendi nefsi gerekse ailesi hususunda bile adaletten ayrılmamak şeklinde anlamak gerektiği yönündeki sözünü eklemiştir.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Taberî, *Câmi ‘u’l-Beyân*, c.V, ss.143-144.

¹⁷⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c.III, s.130.

¹⁷⁸ 64/Teğâbun:16.

¹⁷⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-‘Azîm*, c.III, s.131.

Kendisi ile *nesh* edildiği yönündeki rivayetin işaret ettiği Tegābun suresi 16. ayetin tefsirine de baktığımızda da müellifin, bu ayetin bir önceki söz konusu ayeti *nesh* ettiğini ifade eden rivayetleri zikrettiğini görmekteyiz. Ālu ‘İmrān suresi 102. ayet nâzil olduğunda korkuları dolayısıyla, çok endişe eden ashâbın, hissettikleri bu ciddi sıkıntının giderilmesi hasebiyle Allah Teâlâ onlara hükmünü hafifletmek için “*Güçümüz yettiğince Allah’tan korkun.*” ayetini göndermiştir.¹⁸⁰

İbn Keşîr’in zikri geçen birinci ayetin tefsirinde ayetin *neshi* hususunda olumlu ve olumsuz her iki rivayete de aynı anda yer vererek bunun dışında herhangi bir beyanda bulunmaması, ayetin *neshi* hususunda tam bir yargıya varmaya engel olmuştur. Fakat daha sonra *nesh* eden ayetin tefsirine geldiğimizde onun bu konuda ki düşüncesini daha açık ifadelerle müşahade etmekteyiz.

Taberî de bu ayet hususunda müfessirlerin, ayetin *nâsih* ya da *mensûh* olduğu noktasında ihtilaf ettiklerini söylemektedir. Bazı âlimler söz konusu ayeti Tegābun suresi 16. ayet ile *mensûh* addederken bazıları muhkem olarak kabul etmiştir.¹⁸¹

1.3. Nisâ Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

1.3.1. 4/Nisâ:8

وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

“(Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.”

¹⁸⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’āni ‘l-‘Azîm*, c.XIV, s.24.

¹⁸¹ Taberî, *Cāmi ‘u ‘l-Beyān*, c.V, s.641.

İbn Keşîr, söz konusu ayeti açıklarken, İslam'ın başlangıcında miras taksimi esnasında, vâris olmayan akrabalara da ölünün terekesinden pay verilmesinin vacip kabul edildiğini kimilerine göre ise bu durumun müstehap olduğunu kaydeder. Bu uygulamanın *nesh* edilip edilmediği konusunda iki görüş olduğunu da serdeden müfessir, birinci görüşe göre İbn ‘Abbās’ın zikri geçen ayeti muhkem kabul edip *mensûh* olarak değerlendirmedicine dair rivayetine yer verir.¹⁸²

İbn ‘Abbās’ın söz konusu ayetin, surenin devamında gelen, “يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي” أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِي تَرَكَ إِن كَانَ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَعْمَا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا”¹⁸³ ayetiyle *nesh* edildiği doğrultusundaki rivayetine ek olarak, yine onun bu ayetin ferâiz hakkındaki ayetin nâzil olmasından önce geçerli olup, sonrasında *mensûh* olduğuna dair rivayetleri de bulunmaktadır.¹⁸⁴

Burada zikredilen rivayetleri artırmak mümkün iken, birkaçı ile yetinerek, İbn Keşîr’in ayetin *nesh*i hususunda daha fazla rivayet zikretmesi dikkat çekmektedir. Ayrıca Taberî’nin bu ayet üzerindeki *nesh*in kapsamı dışında değerlendirilen görüşünü isabetsiz bulduğunu açıkça ifade etmese de “*garîb*” kelimesiyle bunu ifade etmiştir.¹⁸⁵

İbn Keşîr, ayetin *nesh*ini düşünmeyenlerin görüşlerinin akabinde *nesh*ini düşünenlerin de rivayet ve görüşlerini zikrederek konuya açıklık getirmeye çalışmıştır. Ayetin *nesh*i hususunda zikrettiği rivayetler ve bu rivayetlere getirmiş olduğu yorum

¹⁸² İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.III, s.360.

¹⁸³ 4/Nisâ: 11.

¹⁸⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.III, s.362.

¹⁸⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.III, s.363.

neticesinde onun söz konusu ayetin *nesħ*ine hükmettiğini anlamaktayız. Ayrıca İbn Keşir'in ayetin *mensūh* olduğu kabul edenlerin isimlerini sıralamasının akabinde fakihlerin çoğunluğu ve dört imamın da bu minvalde düşündüğünü zikretmesi bizi kendisinin de bu şekilde düşündüğü yargısına sevk etmektedir.

Taberī bu ayet hakkında da müfessirlerin *mensūh* ya da *muħkem* olması hususunda ihtilaf ettiklerini beyan etmiştir.¹⁸⁶ Her iki görüşteki rivayetleri de sıralayan Taberī sonunda kendi görüşünü belirtmiştir. Taberī'ye göre bu ayet *muħkem*dir. Çünkü Kur'an ve sünnette bu ayetin *nesħ* edildiğine dair bir delil bulunmamaktadır.¹⁸⁷

1.3.2. 4/Nisā:15

وَاللّٰتِي يَأْتِيْنَ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِّسَاتِكُمْ فَاَسْتَشْهَدُوْنَ عَلَيْهِنَّ اَرْبَعَةً مِّنْكُمْ فَاِنْ شَهِدُوْا فَاَمْسِكُوْهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتّٰى يَخْرُجْنَ
الْمَوْتُ اَوْ يَجْعَلَ اللّٰهُ لِهِنَّ سَبِيْلًا

“Kadınlarınızdan fuhuş (zina) yapanlara karşı içinizden dört şahit getirin. Eğer onlar şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye veya Allah onlar hakkında bir yol açıncaya kadar kendilerini evlerde tutun (dışarı çıkarmayın).”

İslam'ın ilk dönemlerinde uygulanan hükme göre, bir kadın zina eder ve bu suçu ispat edilirse, bir evde hapsedilir ve ölünceye kadar o evden çıkmasına izin verilmezdi.¹⁸⁸ İbn Keşir ayeti tefsir ederken, İbn ‘Abbās’ın, Allah Teâlâ’nın bu ayeti “الرَّائِيَّةُ وَالرَّائِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّمَّنْ يُنْشِئُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ”¹⁸⁹ ayetiyle *nesħ* edilinceye kadar bu hükmün geçerli

¹⁸⁶ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c. VI, s. 431.

¹⁸⁷ Taberī, *Cāmi ‘u’l-Beyān*, c. VI, s. 438.

¹⁸⁸ 24/Nūr:2.

¹⁸⁹ 24/Nūr:2.

olduğunu, bu ayet nâzil olunca önceki uygulamanın *nesh* edildiğine dair görüşünü kaydetmektedir.¹⁹⁰

İbn Keşîr tefsirine devam ederken, bu ayetin *mensûh* olduğu hususunda ittifak eden râvilerin adlarını zikretmesiyle, kendisinin de bu yönde düşündüğünü ifade etmeye çalıştığı kanaatindeyiz.¹⁹¹

Söz konusu ayet ile ilgili olarak İmâm Şâfi'î de bu ayetin *nesh* edildiğini vurgulamış ve hapis cezasının *nesh* edilerek yerine had cezasının getirildiğini söylemiştir.¹⁹²

Bu hususta üzerinde durulması gereken bir başka nokta da müfessirin Nûr suresi 2. ayeti tefsir ederken değindiği recm uygulamasıdır. İbn Keşîr bu konuda yer verdiği rivayetlerden birinde Hz. Ömer, (r.a) recm ayetinin nâzil olan ayetler arasında bulunduğunu belirtmiştir. İbn Keşîr, Hz. Ömer (r.a)'ın bu ayeti ezberlediklerini, aynı zamanda Allah Rasûlu'nun recm cezasını uyguladığını söylemiştir. Ancak zamanla insanların bu ayeti Kur'an-ı Kerim'de bulmuyoruz deyip, uygulamaktan kaçınmaları sebebiyle sapıklığa düşmelerinden korktuğunu kaydetmektedir.¹⁹³

Suyûfî (ö. 911/1505), Hz. Ömer'in recm ayetini Kur'an'a yazılması üzerine getirdiğini belirtmiştir. Fakat Zeyd b. Şâbit (ö.45/665) Kur'an ayetlerini ancak iki şahit

¹⁹⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.IV, s.384.

¹⁹¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.IV, s.384.

¹⁹² İmâm Şâfi'î, *Tefsîru'l-İmâm Şâfi'î*, tah. Ahmed b Mustafa el-Ferrân (Arabistan: Dâru't-Tedmiriyye, 2006), c.III, s.553.

¹⁹³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.X, s.160.

gösterilmesi neticesinde kabul ediyordu. Hz. Ömer'in şahidi olmadığı için bunu kaydetmesi de mümkün olmamıştır.¹⁹⁴

Taberî de bu ayet hususunda *mensûh* ya da *muḥkem* olması noktasındaki rivayetlere yer vermiştir. Aynı zamanda bu ayetin Nûr suresi 2. ayet ile *nesḥ* edildiği şeklindeki görüşe yer vermiştir.¹⁹⁵ Fakat Taberî bu konuda kendi görüşünü net bir şekilde belirtmemektedir.

Bu noktada İbn Ebî Hâtim de Nûr suresindeki sopa cezasının nâzil olmadan önce zina eden birinin çıkarılarak taş ile recm edildiğini açıklamıştır. Allah (c.c) ayette onlar için bir yol belirleninceye kadar o şekilde olması gerektiğini belirtmiştir. İbn Ebî Hâtim'e göre sopa ve recm ayette bahsedilen belirlenecek olan yoldur.¹⁹⁶

Bu konuda Māverdî de ayetin fukaha ve tabiîn âlimlerinin çoğunluğu tarafından *mensûh* sayıldığını belirtmiştir. Fakat bu duruma itiraz ederek ayetin *mensûh* olmadığına dair görüş bildirenleri de zikretmiştir.¹⁹⁷

1.4. Mâide Suresinde *Nesḥ* Edilen Ayet: 5/Mâ'ide:2

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أُمْنِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا
مِنْ رَبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نَقَوْمٍ أَنْ صَدُّوا عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا
عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Ey iman edenler! Allah'ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm'a yönelmiş kimselere sakın

¹⁹⁴ Osman Kaya, “Kur'an'ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi,” *HÜİFD* 19:31 (2017), s.149.

¹⁹⁵ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.VI, ss.494-495.

¹⁹⁶ İbn Ebî Hâtim, *Tefsīru'l-Kur'āni'l-'Azīm*, c.III, s.893.

¹⁹⁷ Māverdî, *en-Nuketü ve'l-'Uyūn*, c.I, s.462.

saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm'a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğumuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın cezası çetindir.”

İbn Keşîr, cumhura ait olan bir görüşe yer vererek bu ayetin *mensûh* olduğunu dile getirmiştir. Cumhura göre haram aylarda Müslümanların savaş başlatmaları caizdir. Zira âlimlerin çoğu, “فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ”¹⁹⁸ ayetinde kastedilen ayların dört ay olarak belirtildiğini ve herhangi bir ayın diğer aylardan haram olarak istisna edilmediği görüşündedirler.¹⁹⁹

İbn Keşîr, Taberî'nin de görüşüne yer vererek, onun haram aylarda müşriklerle savaşmayı Allah'ın helal kıldığı hususunda icma olduğu beyanını zikretmiştir. Eman bulunmadığı sürece ister Beytu'l-Harâm'da, ister Beytu'l-Mukaddes'de bulunsunlar müşriklerin öldürülmesi caizdir. Çünkü Taberî müşrikler hakkındaki bu hükmün *mensûh* olduğunu düşünmektedir.²⁰⁰

Taberî söz konusu ayetin *nesh*ine dair rivayetleri sıralamıştır. Rivayetlerden birine göre Mâ'ide suresinde bu ayet dışında bir ayet *nesh* edilmemiştir. Diğer bir rivayete göre de Tevbe suresi 5. ayet ile *nesh* edilmiştir.²⁰¹ Taberî ayetin *nesh* edilmediğine dair rivayetleri de sıraladıktan sonra sahih olan görüşün ayetin *mensûh* olduğu şeklindeki yorumun olduğunu söyler.²⁰²

¹⁹⁸ 9/Tevbe:5.

¹⁹⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.V, s.12.

²⁰⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.V, s.16.

²⁰¹ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.VIII, s.35.

²⁰² Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, c.VIII, s.39.

İbn Keşîr ayetin “وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ” bölümünü tefsir ederken İbn ‘Abbās’tan gelen bir rivayete yer vermiştir. Rivayette, Mâ’ide suresinde iki ayetin *nesh* edildiği; bunlardan birinin yukarıda geçen “gerdanlık” ayeti diğerinin ise “*Eğer sana gelirlerse ya aralarında hükmet veya onlardan yüz çevir.*” ayetinin olduğu yer almaktadır.²⁰³

İbn Keşîr, söz konusu ayet ile ilgili bir başka rivayete de yer vermektedir. Verilen rivayet aynı minvalde olmasının yanında gerdanlık takmak durumunu biraz daha açıklığa kavuşturmuştur. Cahiliye döneminde bir kişi, evinden hac maksadıyla çıktığında, ağaçtan gerdanlık takınır; böylece bir daha kimse ona saldırmazdı. Aynı şekilde hacdan dönerken de sacdan örme bir gerdanlık takınması dolayısıyla ona kimse engel olmazdı. O sıralarda henüz müşrikler, Kâbe’den alıkonulmuş değillerdi. Müslümanlar haram ayda savaşmamak ve Kâbe’de savaşmamakla emrolunmuşlardı. Fakat “فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ”²⁰⁴ ayeti yukarıda zikri geçen ayeti *nesh* etmiştir.²⁰⁵

1.5. Enfâl Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 8/Enfâl:65

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عِشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

“Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur.”

²⁰³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.V, s.14.

²⁰⁴ 9/Tevbe:5.

²⁰⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.V, ss.16-17.

1.7. Ahzāb Suresinde Nesih Edilen Ayet: 33/Ahzāb:52

لَا يَحِلُّ لَكَ النِّسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا

“Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helâl değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetleyendir.”

İbn Keşîr, İbn ‘Abbās, Mucāhid, Daḥḥāk (ö. 105/723), Kātāde ve birçok âlimin bu ayeti Hz. Peygamber’in eşlerine mükâfat ve onların Allah’ı, Rasûlunu ve ahireti tercih etmeleri üzerine güzel davranışlarından dolayı bir hoşnutluk neticesinde verilmiş bir mükafat olarak değerlendirdiklerini serdedir. Bu ayet nâzil olmadan önce Hz. Peygamber onları dilediklerini seçmek hususunda serbest bırakmıştır. Fakat onlar Allah’ın Rasûlunu tercih ettiklerinden kendilerine mükâfat olarak Hz. Peygamber’in evliliğinin yalnız onlarla sınırlandırılması ve başkalarıyla evlenmesinin veya onların dışında herhangi bir hanımın onların yerine geçmesinin kendisine haram kılındığı belirtilmektedir. Bu düşünceleri zikreden İbn Keşîr, daha sonra Allah Teâlâ’nın bu yasağı kaldırmış ve “ثُرْجِي مَنْ نَسَاءَ مِنْهُنَّ وَتَوَوِي إِلَيْكَ مَنْ نَسَاءَ وَمَنْ ابْتِغَيْتَ مِمَّنْ عَزَلْتُ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ” “ذَلِكَ أَدْنَى أَنْ تَقْرَ أَغْنِيَهُنَّ وَلَا يَحْرَنَ وَيَرْضَيْنَ بِمَا آتَيْنَهُنَّ كُلُّهُنَّ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا” ayetiyle Hz. Peygamber’e izin vermiş olduğunu belirtmiştir. Ancak Hz. Peygamber onlara lütfederek kendisine izin verilmesine rağmen başka kadınlarla evlenmemiştir.²¹⁷

²¹⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’āni ‘l-‘Azîm*, c.VII, ss.197-198.

İbn Ebî Hâtim, Ümmü Seleme'den rivayet ettiğine göre; Hz. Muhammed (s.a.v) vefat ettiğinde, Allah'ın “*Onlardan istediğini bırakabilir, istediğini alabilirsin.*”²¹⁸ ayeti gereği haram olanlar hariç kadınlardan istediğiyle evlenmesi kendisine helal kılınmıştı. Ümmü Seleme, Ahzâb suresindeki 52. ayetin yine bu suredeki 51. ayet ile *nesħ* edildiğini söylemiştir.²¹⁹

İbn Keşîr bu ayetin *nesħ* edildiğine dair diğer rivayetleri de kayda almış ve netice olarak ayetin *mensûh* olduğuna hükmetmiştir.²²⁰

1.8. Şâffât Suresinde *Nesħ* Edilen Ayet: 37/Şâffât:102

فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَرَى فِي الْمَنَامِ أَنِّي أَذْبَحُكَ فَانْظُرْ مَاذَا تَرَى قَالَ يَا أَبَتُ افْعَلْ مَا تُؤْمَرُ سَتَجِدُنِي
إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ

“Çocuk, babasıyla beraber iş güç tutacak yaşa gelince babası ona, “Yavrucuğum” dedi, “Rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.”

İbn Keşîr, zikredilen bu ayetin akabinde gelen “وَنَادَيْنَاهُ أَنْ يَا إِبْرَاهِيمُ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا”²²¹ ayetini *nesħ* meselesi ile ilişkilendirmiş, aynı zamanda usul âlimlerinin de fiilin gerçekleşmesinden önce *nesħ*in gerçekleşmesi konusunda bu ayeti delil getirdiklerini ileri sürmüştür. Zira Allah Teâlâ Hz. İbrahim (a.s) için oğlunun boğazlanarak kurban edilmesini önce meşru görmüş, daha sonra da bunu *nesħ* ederek fidye ile değiştirmiştir. İbn Keşîr, ayetin delâletinin bu denli açık

²¹⁸ 33/Ahzâb:51.

²¹⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.198.

²²⁰ Bkz. İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, ss.197-201.

²²¹ 37/Şaffât:104-105-106.

olmasına rağmen, Mutezile'nin bu ayetlerdeki *nesh*'in mevcudiyetine itiraz ettiğini belirterek onu eleştirmiştir.²²²

1.9. Mucādele Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 58/Mucādele:12

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Ey inananlar! Peygamberle hususi olarak konuşacağınızda, bu konuşmanızdan önce fakirlere sadaka veriniz; bu, sizin daha iyi ve daha temiz olmanız içindir. Eğer sadaka verecek bir şey bulamazsanız üzülmeyiniz. Allah şüphesiz bağışlayandır, acıyandır.”

İbn Keşîr, ayetin tefsirinde yaptığı açıklamada, Allah Teâlâ'nın mümin kullarına Hz. Peygamber ile baş başa (gizlice) yapacakları görüşmelerden önce sadaka vermelerini emrettiğini açıklamıştır. Bunun sebebi olarak ise kişinin arınması, temizlenmesi ve bu makama layık hâle gelmelerini sağlamak olduğunu belirtmiştir. Fakat Hz. Peygamber'e soracakları meselelerin fazlalığı nedeniyle, Müslümanlar üzerinde bu hükmün ağırlığı söz konusu olmuş ve Allah Teâlâ, merhametini esirgemeyerek bir sonraki ayet olan “اَشْفَقْتُمْ اَنْ تَقْدِمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَاتٍ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ”²²³ ile *nesh* etmiştir.²²⁴

Allah Teâlâ, Peygamber'e ve ashâba zor gelen bu hükmü kaldırmış ve akabinde gelen ayet ile dar bir çerçeveye sığdırılmış sadaka verme sorumluluğunu, zekât ile genişletmiştir.²²⁵ İbn Keşîr'in Mucādele suresi 12. ayetin *nesh*i hususundaki

²²² İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.XII, s.43.

²²³ 58/Mucādele:13.

²²⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.XIII, ss.462-463.

²²⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.XIII, s.464.

olumlu tavrını, zikredilen bu iki ayetin tefsirine yansıyan rivayetlerdeki tutumu ile anlıyoruz.

Taberî de Allah'ın (c.c) bu ayetle Hz. Peygamber ile özel bir konu konuşulacağı zaman sadaka vermeyi farz kıldığını, fakat daha sonra bu ayetin bir sonraki ayet ile *nesħ* edildiğini belirtmiştir.²²⁶

Māverđi de bu ayet hususunda *nesħe* dair rivayetlere yer vermiştir. Fakat o, ikinci ayetin birinci ayette yer alan hükmü hafiflettiğini beyan etmiştir.²²⁷

2. Sünnetin Ayet ile Nesħ Edildiği Yerler

2.1. 2/Bakara:229

الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكَ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٍ بِإِحْسَانٍ

“Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir.”

İslamiyet'in ilk yıllarında, eşler açısından zarar söz konusu olmasına rağmen, bir kişi iddet içinde olmak şartıyla karısını yüz defa boşamış da olsa, tekrar onunla evlenme hakkına sahipti. Fakat Allah Teâlâ boşama meselesini üçe hasrederek, erkeğin aynı kadına dönmesine bir ve ikinci talâkta müsaade etmiş, üçüncü talâktan sonra dönmeyi ise bu ayet ile yasaklamıştır.²²⁸

İbn Keşir, bu ayetin tefsirinde de yine ilgili rivayetleri zikrederek devam etmiş, İbn 'Abbās'ın “وَالْمُطَلَّاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ”²²⁹ ayeti hakkındaki yorumuna

²²⁶ Taberî, *Cāmi 'u'l-Beyān*, c.XXII, s.482-483.

²²⁷ Māverđi, *en-Nuketu ve 'l- 'Uyūn*, c.V, s.493.

²²⁸ İbn Keşir, *Tefsīru 'l-Kur'āni 'l- 'Azīm*, c.II, ss.339-340.

²²⁹ 2/Bakara:228.

yer verip, onun bir erkeğin karısını üç defa bile boşamış olsa tekrar onunla evlenmeye en layık olma durumunun *nesh* edilerek “*Boşama iki defadır.*” buyrulduğunu kaydetmiştir.²³⁰

Hiz. ‘Ā’işe (r.a.)’den gelen bir rivayete göre, önceleri boşamanın bir vaktinin olmadığı, kişinin karısını boşayıp iddeti bitmediği müddetçe geri aldığı belirtilmektedir. Ensârdan bir adamla karısı arasında yaşanan bazı olaylar neticesinde adam; “Allah’a yemin olsun ki seni terk edeceğim ne evli olacaksın ne de kocan olacak” demiş, akabinde o kişi karısını boşayarak iddetinin bitmesi yaklaşıncaya geri almıştır. Bunu defalarca yapması üzerine Allah Teâlâ bu konuda söz konusu ayeti²³¹ indirmiş ve böylece boşamayı üç talâk ile sınırlamıştır. Bu ayetin nâzil oluşu ile birlikte başka biriyle nikâhlanıncaya kadar üçten sonraki ric‘at kaldırılmıştır.²³²

*Nesh*in vuku bulması hususunda daha öncede zikrettiğimiz gibi, Allah Teâlâ insanların maslahatını gözeterek, onların yararına olan güzellikleri insanlara emrediyordu. Boşanmada herhangi bir sınırın olmaması hasebiyle büyük bir mağduriyet içerisine düşen hanımlar, aşılması güç bir problemle karşı karşıya kalıyordu. Ayrıca hanımlar, bu konudaki mevcut genişlik sebebiyle eşleri tarafından çaresiz bırakılıyordu. Söz konusu ayet ile bu durum sonlandırılmış ve boşama üç ile sınırlandırmıştır. Bu ayet ile birlikte kocaya iki kere geri dönebilme imkânı verilmiş ve üçüncü boşamadan sonra aynı kadına dönebilmesi için kadının başka biriyle evlenme şartı getirilmiştir.²³³

²³⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.340.

²³¹ 2/Bakara:229.

²³² İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.341.

²³³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.II, s.342.

İbn Keşîr ayetle ilgili rivayetleri sıraladıktan sonra talâk ile ilgili olarak bu ayetin *nâsih* olduğunu, daha önceki uygulamayı sınırlandırdığını kabul etmektedir.

Mâverî ve İbn Ebî Hâtim, bu hususta söz konusu ayetin önceki uygulamayı *nesh* ettiği ile ilgili rivayetleri zikretmişlerdir. Ancak bu durumu *nesh* ile ilişkilendirmemişlerdir.²³⁴

2.2. 4/Nisâ:33

وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

“Anne, baba ve akrabaların geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğumuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir.”

İbn Keşîr bu ayeti tefsir ederken, ayetin ilk pasajında yer alan “*Ana-babanın ve akrabaların geriye bıraktıkları*” kavlinin, kişinin anne-babasının ya da akrabalarının bırakmış oldukları miras anlamında olduğunu zikrederek, Allah Teâlâ’nın bütün insanlar için var ettiği asabenin, bu bırakılanlara vâris olduğunu beyan etmiştir.²³⁵

Ayetin ikinci bölümü olan “وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ” kavlini ise İbn Keşîr, insanların karşılıklı olarak yeminleştiği kimselere, Allah’ı şahit tutarak yapmış oldukları sağlam ahitleşmeler gibi vadettikleri mirastan hisselerinin verilmesi şeklinde te’vil etmiştir. Müfessir, bu şekilde görüşlerini beyan ederken, bu uygulamanın İslam’ın başlangıcında mevcut olup daha sonra ise *nesh* edildiğini zikretmiştir. Ayrıca,

²³⁴ Mâverî, *en-Nuketü ve'l-‘Uyûn*, c.I, s.296; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘Azîm*, c.II, s.418.

²³⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur’âni'l-‘Azîm*, c.II, s.10.

söz konusu ayet nâzil olmadan önce verilen sözlerin yerine getirilmesi ve bundan sonrada bu şekilde bir ahitleşmeye girilmemesi gerektiğini de belirtmiştir.²³⁶

İbn Keşîr, söz konusu ayet hakkındaki te'villerinden sonra, tefsirinde izlemiş olduğu yöntem gereği rivayetleri zikretmeye başlamıştır. Buḥārî'de yer alan bir rivayete göre, İbn 'Abbās ayetteki "موالى" kelimesini vârisler diye tefsir etmiştir. Ayetin "...yeminlerinizin bağladığı kimseler..." kısmını tefsir ederken de muhâcirlerin Medine'ye geldiklerinde, her bir muhâcirin, ensârdan her birine, kendi akrabalarından önce vâris olduğunu ve bunun ise, Rasûlullah'ın (s.a.v) onlar arasında tesis etmiş olduğu kardeşlikten kaynaklandığına yer vermiştir. Fakat "Ana-babanın ve akrabaların geriye bıraktıklarından her birine vârisler kıldık." ayeti nâzil olunca bu uygulama nesh edilmiştir. Allah Teâlâ'nın "Yeminlerinizin bağladığı kimselere hisselerini verin." kavlinde yer alan hisseden murat edilen mana ise, muhâcire yapılması gereken yardım ve nasihat olarak yorumlanmıştır.²³⁷

İbn Keşîr, rivayetleri sıralarken, İbn 'Abbās'dan gelen başka bir rivayette Nisâ suresindeki bu ayetin, Enfâl suresindeki "وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ" "منكم وأولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض في كتاب الله إن الله بكل شيء عليم"²³⁸ ayeti ile nesh edildiği ifadesine yer vermiştir.²³⁹

Yine bir başka rivayette ise insanların öldükten sonra birbirlerine vâris olacakları sözünü vermesi durumunu ifade eden söz konusu ayetin, Ahzâb suresindeki "النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ"

²³⁶ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.IX, s.10.

²³⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.IV, s.10.

²³⁸ 8/Enfâl:75.

²³⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.IV, s.11.

”وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أُولِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا”²⁴⁰ ayetiyle *nesh* edildiği ifadeleri yer almakla birlikte, bu ayetin tefsirine baktığımızda da İslamiyet’te var olan bir uygulamanın *nesh* edildiği vurgulanmaktadır. Miras bakımından akraba olanların muhâcir ve ensârdan daha önce gelmesi sebebiyle, bu ayet, daha önce mevcut olan ve muhâcirlerle ensâr arasında kurulmuş olan sözleşme ve kardeşlik anlaşmaları uyarınca birbirlerine vâris olma hükmünü *nesh* etmiştir.²⁴¹ İbn Keşîr, selef âlimlerinin çoğunluğunun görüşünün de bu yönde olduğunu beyan etmiştir.²⁴²

Taberî, cahiliye döneminde insanların arasında hiçbir nesep ilişkisi olmamasına rağmen miras konusunda birbirleriyle yeminleştiklerine dair rivayetlere yer vermiştir. Ancak daha sonra bu ayet Enfâl suresi 75. ayet ile *nesh* edilmiştir.²⁴³

Taberî ise, bu ayetin *mensûh* değil *sâbit* olduğunu düşünmektedir. Ayetin *nesh*ine dair gelen rivayeti de sıhhat açısından eleştirmektedir. Verilen paydan kastedilenin ise yardım ve nasihat gibi durumları kapsadığını söylemiş, miras ile bir ilgisinin olmadığını belirtmiştir.²⁴⁴

²⁴⁰ 33/Ahzâb:6.

²⁴¹ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.XI, s.120.

²⁴² İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.IV, s.19.

²⁴³ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.VI, ss.675-676.

²⁴⁴ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.VI, s.682.

2.3. 33/Aḥzāb:5

ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ وَلَكِنْ مَا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا

“Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın. Bu Allah katında adalete daha uygun bir davranıştır. Eğer onların babalarını bilmiyorsanız o zaman kendileri sizin din kardeşleriniz ve dostlarınızdır. Yanıldığınız hususta size günah yoktur, fakat bilinçli ve kasıtlı olarak yaptıklarınızdan sorumlusunuz. Allah çok bağışlayıcı ve ziyadesiyle esirgeyicidir.”

İbn Keşîr, İslam’ın başlangıç döneminde uygulanan başkalarının çocuklarını evlat edinenlerin adıyla çağrılmalarını zorunlu gören uygulamanın söz konusu ayet ile *nesh* edilmiş olduğunu zikretmiştir. Allah Teâlâ evlatlıklar konusundaki bu emrini onların babalarına nispet edilmesi şeklinde beyan ederek bunun adalet ve hakkaniyet gereği olduğunu bildirmektedir. İbn Keşîr, Buhârî’den naklettiği bir rivayete göre Rasûlullah’ın kölesi Zeyd b. Hârise’ye, “Zeyd b. Muḥammed” olarak seslenilirken, Kur’an’da bulunan “Onları babalarına nispetle çağırın.” ayeti nâzil olunca bu seslenişin terk edilmiş olduğunu bildirmiştir.²⁴⁵

İslam’ın başlangıç dönemlerinde evlatlıklara mahremlerle bir arada kalma gibi hassas konularda olduğu gibi diğer meselelerde de evlat muamelesi yapıyordu. Bu uygulama yukarıda zikredilen ayet ile *nesh* edilmiştir.²⁴⁶

İmām Şāfi’î *er-Risāle* adlı eserinde sünnetin sadece Kur’an’ın indirdiklerine tabi olabileceğini beyan etmiştir.²⁴⁷ Oysa İbn Keşîr, İslam’ın başlangıcında

²⁴⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’āni’l-‘Azîm*, c.XI, s.112.

²⁴⁶ İbn Keşîr, *Tefsîru’l-Kur’āni’l-‘Azîm*, c.XI, s.112.

²⁴⁷ İmām Şāfi’î, *er-Risāle*, s.97.

başkalarının çocuklarını evlat edinenlerin adıyla çağrılmalarını zorunlu gören uygulamanın bu ayet ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.

3. Ayetin Sünnet ile *Nesh* Edilmesi: 5/Mā’ide:6

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı mesh edip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın.”

İbn Keşîr, namazın ön şartı kabul edilen abdesti farz kılan bu ayetin tefsirinde selef-i sâlihinden birçok âlimin, “*Namaza kalktığımız zaman...*” kavline, “abdestsiz olarak namaza durulduğu zaman” şeklinde mana verdiğini söylerken, bazıları da bu ayeti uykudan uyanıp namaza kalkıldığı zaman şeklinde anladığını belirtmiştir. Bazı âlimlerin ise bu ayete daha geniş perspektiften bakarak mananın namaza durulduğunda abdesti emrettiği şeklinde olduğunu ifade ettiklerini söylemiştir. Bu abdestsiz kişi için vucûbiyet ifade ederken abdestli olan kişi için mendûbiyet ifade etmektedir.²⁴⁸

Öncelikle yukarıda zikrettiğimiz şekilde *nesh* ile ilişkisi olmayan görüşleri serdeden İbn Keşîr, daha sonra ise bazı âlimlerin İslam’ın ilk dönemlerinde her namaz vakti abdest almak emri vucûb ifade ederken, bu emrin daha sonra *nesh* edildiği yönündeki görüşünü kaydetmiştir.²⁴⁹

İbn Keşîr, daha sonra ise bu doğrultudaki rivayetleri sıralamıştır. Bu rivayetlere baktığımızda, Rasûlullah (s.a.v)’in her namaz vakti abdest aldığını, ancak

²⁴⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.V, s.85.

²⁴⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’âni l-Azîm*, c.V, s.85.

Mekke'nin fethi günü abdest alıp, mest üzerine mesh ettikten sonra, o almış olduğu abdest ile birden fazla namaz kıldığını, bunun üzerine Hz. Ömer (r.a)'ın ona "Ey Allah'ın Rasûlu; sen şimdiye kadar yapmadığın şeyi yaptın." demesi üzerine Allah Rasûlu'nun (s.a.v), "*Ey Ömer onu kasıtlı olarak yaptım.*" dediği yönde rivayetler görmektediriz.²⁵⁰

4. Tilaveti *Mensûh* Olan Ayet

يَلْعُوا عَنَّا قَوْمًا أَنَا قَدْ أَقْبَيْنَا رَبَّنَا فَرَضَىٰ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ

"Biz Rabbimizden, Rabbimiz de bizden razı olarak Rabbimize kavuştuğumuzu kavmimize ulaştırın."

İbn Keşîr, 'Âli 'İmrân suresi 169. ayetin tefsirinde, bu defa söz konusu ayeti *mensûh* olarak değerlendirmeyip, bizzat bu ayeti *nâsih* hükmünde değerlendirmiş, bunu tefsirinde yine rivayetler eşliğinde sunmuştur.²⁵¹

İbn Keşîr, "²⁵² وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ" ayetini tefsir ederken, Enes b. Mâlik'ten gelen bir rivayeti zikreder ve söz konusu ayetin, Bi'r-i Maüne kuyusunun etrafında yaşayan halka tebliğ vazifesiyle giden İbn Milhân el-Ensârî ve arkadaşlarının suikast sonucu şehit edilmelerinin akabinde nâzil olan "*Biz Rabbimizden, Rabbimiz de bizden razı olarak Rabbimize kavuştuğumuzu kavmimize ulaştırın.*" ayetini *nesh* ettiğini bildirir. Ayrıca Enes b. Mâlik'in, *mensûh* olan bu ayetin Allah tarafından kaldırılmasına kadarki süreç içerisinde, kendileri tarafından tilâvetinin yapıldığını da müfessirimiz rivayetleri arasına ekler.²⁵³

²⁵⁰ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.V, s.86.

²⁵¹ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.III, s.256.

²⁵² 3/'Âli 'İmrân:169.

²⁵³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.III, s.256.

Taberî de bu ayet hususunda İbn Keşîr ile aynı doğrultuda rivayete yer vermiştir. Fakat o, bu ayetin *nâsih* olması ile ilgili kendi görüşünü belirtmemiştir.²⁵⁴ Mâverdî ve İbn Ebî Hâtim ise, bu ayet hakkında *nesh* ile ilgili bir duruma temas etmemişlerdir.²⁵⁵

İbn Keşîr'in *nesh*in gerçekleştiği yönde beyanda bulunduğu ayet sayısına bakacak olursak, onun 20 civârı *mensûh* ayetin olduğunu düşünmesinin yanı sıra bunları *nesh* eden yine o civârda ayetlerin olduğu yönde beyanını müşahade etmekteyiz. İbn Keşîr'in *nesh*in vuku bulduğunu düşündüğü ayetler, yine *nesh*i kabul eden ulema tarafından da belirtilen ayet sayılarıyla bire bir olmasa da genel itibariyle paralellik göstermektedir.

5. İbn Keşîr'in *Nesh* Edilmediğini Düşündüğü Ayetler

5.1. 2/Bakara:190

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda siz de savaşın. Ancak aşırı gitmeyin. Çünkü Allah aşırı gidenleri sevmez.”

İbn Keşîr söz konusu ayetin tefsirinde yine konuyla alakalı rivayetlere değinirken, Hz. Peygamber'in, (s.a.v) bu ayet nâzil olduğu andan itibaren kendisiyle savaşanlarla savaşıp, savaşmaktan kaçınanlarla ise savaşmadığını kaydetmiştir. Hz. Peygamber'in bu uygulaması “فَإِذَا انْشَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ

²⁵⁴ Taberî, *Câmi 'u'l-Beyân*, c.VI, s.235.

²⁵⁵ Mâverdî, *en-Nuketü ve'l-'Uyûn*, c.I, s.437; İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.III, s.812.

”وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ”²⁵⁶

ayetiyle *nesħ* edildiği yönde rivayeti zikreder.²⁵⁷ Daha sonra ise bu mesele üzerinde düşünülmesi gerektiğini vurgular. Çünkü ayette geçen “*Ancak aşırı gitmeyin*” kavlini açıklarken Hasan el-Başrî’yi (ö.110/728) referans gösterip çocukları ve kadınları öldürerek, ağaçları yakıp yıkarak, işkence yaparak, savaşa katılmamış kişileri öldürerek haddi aşmamak gerektiğini vurgular.²⁵⁸ Dolayısıyla İbn Keşîr ayetin *mensūħ* olmadığını ifade etmiş olur.

İbn Keşîr diğer taraftan bu ayetin Mekke döneminde Müslümanlar’ın gücünün bulunmadığı dönemde nâzil olduğunu zikreden rivayete yer verir. Bu rivayette ise Medine döneminde cihat emri ile *nesħ* edildiği yer alır. İbn Keşîr, Taberî’nin Tevbe suresindeki bu ayetin Medine’de nâzil olduğu şeklindeki görüşüne yer vererek, rivayeti nakledenlerin yanılmış olabileceklerini ifade eder.²⁵⁹

Taberî’nin zikrettiği diğer bir görüşe göre ise, söz konusu ayet Müslümanların kâfirlerle savaşını emretmiş ve *nesħ* edilmemiştir.²⁶⁰ Taberî bu ayetin *nesħ* ile ilişkilendirilmeksizin açıklanabileceğini de vurgulamıştır.²⁶¹

İbn Ebî Hâtim, bu ayet nâzil olmadan önce Hz. Peygamber’in kendisiyle savaşanlarla savaşıp savaşmayanlarla savaşmadığını vurgulamış daha sonra ise Berâe

²⁵⁶ 9/Tevbe:5.

²⁵⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, s.214.

²⁵⁸ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, s.214.

²⁵⁹ İbn Keşîr, *Tefsîru ‘l-Kur’âni ‘l-‘Azîm*, c.II, ss.215-216.

²⁶⁰ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.III, s.290.

²⁶¹ Taberî, *Câmi ‘u ‘l-Beyân*, c.III, ss.291-292.

suuresinin nâzil olduğunu dile getirmiştir. Fakat bu durumu *nesh* olarak adlandırmamıştır.²⁶²

Māverđī de bu hususta iki görüşün olduğunu belirtmiştir. Birinci görüşü serdederken İbn Ebī Hātim’in söylediklerine aynen yer vermiş ancak bu durumun *nesh* ile isimlendirildiğini zikretmiştir. İkinci görüşe göre ise bu durumun *sābit* bir hüküm olduğunu ve *nesh* edilmediğini zikretmiştir.²⁶³

5.2. 2/Bakara:215

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَلِالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
فَلِلَّهِ اللَّهُ بِهِ عَلِيمٌ

“Sana ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Harcayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”

İbn Keşir, ayetin Muḳātil b. Ḥayyān tarafından “gönüllü ihsan” şeklinde yorumlandığını zikreder. İbn Keşir, Suddī’ye (ö.127/745) göre bu ayetin zekât ayeti ile *nesh* edildiği görüşünü eklemiş, ancak bu görüş üzerinde düşünülmesi gerektiğini söylemiştir. İbn Keşir, bu ayette Müslümanların gönüllü olarak ne şekilde hayır yapılacaklarının belirtildiğini ifade eder.²⁶⁴

²⁶² İbn Ebī Hātim, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, c.I, s.325.

²⁶³ Māverđī, *en-Nuketü ve’l-‘Uyūn*, c.I, s.251.

²⁶⁴ İbn Keşir, *Tefsīru’l-Ḳur’āni’l-‘Azīm*, c.II, s.283.

5.3. 2/Bakara:219

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِن نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ
الْعَفْوُ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ

“Sana içkiyi ve kumarı soruyorlar. De ki: Bu ikisinde insanlar için büyük zarar ve bazı faydalar vardır; zararları da faydalarından büyüktür. Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar. De ki: İhtiyaç fazlasını. Allah sizin için âyetlerini işte böyle açıklıyor ki düşünesiniz.”

İbn Keşîr, içki ayetlerinden biri olan söz konusu ayeti tefsir ederken, *nesh* ile ilintili bir duruma temas etmemiştir. İbn Keşîr, zikredilen bu ayetin ta’riz yoluyla içkinin yasaklanmasının başlangıcı olduğunu belirtmiştir. Ayrıca içkinin yasaklanması hususunda ilk inen ayetin bu ayet olduğunu belirten, daha sonra ise Nisâ ve Mâide surelerinin nâzil olmasıyla içkinin yasaklandığını beyan eden rivayetlere yer vermiştir.²⁶⁵

İbn Keşîr, tefsirine ayetin “Sana neyi infak edeceklerini de soruyorlar” kısmını açıklayarak devam etmektedir. O, bu ayetin zekât ayetiyle *nesh* edildiği yönde izahların olduğu gibi bu ayetin zekât ayeti ile beyan edilmiş olduğuna dair rivayetler olduğunu da zikretmiştir.²⁶⁶

²⁶⁵ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, ss.291-292.

²⁶⁶ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.II, s.294.

5.4. 4/Nisā:93

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Kim de bir mümini kasten öldürürse cezası, içinde devamlı kalmak üzere cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, onu lânetlemiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.”

İbn Keşîr, Buḥārî ve Ebū Dāvud’un (ö.275/889) nakletmiş olduğu rivayetlere yer vererek söz konusu ayetin hiçbir şekilde *nesh* edilmediği yönünde açıklamalara yer vermiştir.²⁶⁷

5.5. 5/Māide:4

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُم مِّنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكَنَّ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ

“Kendileri için nelerin helâl kılındığını sana soruyorlar; de ki: Bütün iyi ve temiz şeyler size helâl kılınmıştır. Allah’ın size öğrettiğinden öğretip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından da yiyin ve üzerine Allah’ın adını anın (besmele çekin). Allah’tan korkun. Allah’ın hesabı pek çabuktur.”

İbn Keşîr, söz konusu ayetin bir sonraki ayet olan “الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامٌ” الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْخَاسِرِينَ²⁶⁸ ile *nesh* edildiği yönde rivayete yer vermektedir. Rivayete göre

²⁶⁷ İbn Keşîr, *Tefsîru l-Kur’āni l-Azîm*, c.IV, s.203.

²⁶⁸ 5/Māide:5.

Allah (c.c) kullarına acıyarak Ehl-i kitabın kestiği hayvanın etinin yenmesini caiz hale getirmiştir.²⁶⁹

Fakat İbn Keşir, bu husus üzerinde durmak gerektiğini bildirerek, Allah'ın Ehl-i kitaptan olan kişilerin kestiğini helal kılmasının Ehl-i kitap dışı olanlarınkini de helal kılması anlamına gelemeyeceğini bildirir. Çünkü Ehl-i kitaptan olan kişiler hayvanları keserken Allah'ın adını anarlar fakat onlardan olmayanlar Allah'ın adını anmazlar. Bu nedenle Ehl-i kitabın kestiğine müsamaha gösterilmiştir.²⁷⁰

5.6. 8/Enfâl:41

وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِّن شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ إِن كُنتُمْ أَمْنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّنْفِيزِ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Eğer Allah’a ve hak ile bâtılın ayrıldığı gün, iki ordunun birbiri ile karşılaştığı gün (Bedir savaşında) kulumuza indirdiğimize inanmışsanız, bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah’a, Resûlüne, onun akrabalarına, yetimlere, yoksullara ve yolcuya aittir. Allah her şeye hakkıyla kâdirdir.”

İbn Keşir, Kâtâde’nin Enfâl suresindeki bu ayetin Haşr suresinde yer alan “مَا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً”²⁷¹ ayeti nesh ettiği şeklindeki görüşüne yer vermiştir. Buna göre ganimetlerin beşte dördü muahidler, beşte biri ise ayette zikredilenlere tahsis edilmiştir.²⁷²

²⁶⁹ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.V, s.79.

²⁷⁰ İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.V, s.79.

²⁷¹ 59/Haşr:7.

²⁷² İbn Keşir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*, c.VII, s.81.

İbn Keşîr, ayetin *nesîhi* hususunda Kâtâde'nin söylediklerinin uzak bir ihtimal olduğunu belirtmiştir. Bunun nedeni olarak da bu ayetin Bedir savaşından sonra nâzil olması durumunu göstermiştir. Haşr suresindeki ayetin ise Nadiroğulları hakkında nâzil olduğunu belirtmiştir. Nadiroğulları olayının Bedir savaşından sonra olduğu ile ilgili tarihçiler açısından hiçbir ihtilafın olmadığını da eklemiştir.²⁷³

5.7. 8/Enfâl:61

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.”

İbn Keşîr, bu ayetin kılıç ayeti ile *mensûh* olduğunu zikrettikten sonra bu durumun şüpheli olduğunu belirtmiştir. İbn Keşîr, Tevbe suresindeki kılıç ayetinin Müslümanların imkân bulduğu takdirde onlarla savaşmalarını emrettiğini beyan eder. İbn Keşîr, Hz. Peygamber'in Hudeybiye'de bizzat böyle yaptığı yorumuna yer vermiştir. Dolayısıyla İbn Keşîr, bu ayette *nesîh* söz konusu olmadığı gibi *tahtîşin* de söz konusu olmadığını beyan etmiştir.²⁷⁴

Şimdiye kadar zikretmiş olduğumuz ayet ve tefsir incelemesi neticesinde, bu ayetlerin, İbn Keşîr'in *nesîh* meselesinin varlığı hususunda tereddüt yaşamadığına delil teşkil ettiğini görmekteyiz. Ayrıca, İbn Keşîr'in hangi ayetlerde *nesîh* kabul edip hangi ayetlerde etmediğini müşahade etmemiz, onun *nesîh* tasavvurunu anlamamıza yardımcı

²⁷³ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.VII, s.81.

²⁷⁴ İbn Keşîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, c.VII, s.114.

olmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde İbn Keş r'in 23 ayeti n sih, 19 ayeti mens h kategorisinde değerlendirdiğine tanık olmaktayız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NESH MESELESİNİN EBŪ'S-SU'ŪD TEFSİRİNE YANSIMASI

İbn Keşir'in *nesh* meselesini ayetler üzerinde nasıl işlediğini bir önceki bölümde müzakere etmiştik. Bu bölümde ise Ebū's-Su'ūd'un *nesh* meselesine olan yaklaşımının tefsirine ne şekilde yansıdığını ortaya koymaya çalışacağız.

Ebū's-Su'ūd, tefsirinin özelliği olarak Kur'an belağatına ve gramer konularına ağırlık vermesiyle öne çıkmıştır.²⁷⁵ Ancak müfessirin tefsir usulü konusuna dahil olan *nesh* meselesini tefsirinde ele alıp almadığı ve ele aldı ise *nesh* ile ilişkilendirdiği ayetleri ne şekilde kaleme aldığını ortaya koymaya çalışacağız.

Ebū's-Su'ūd'un *nesh* meselesine ne şekilde temas ettiğini ele alırken, onun *nāsih* olarak değerlendirdiği bazı ayetleri Zemaḥşerī, Beyḍāvī, Ṭaberī gibi müfessirlerin o ayet hakkındaki tevillerine, zaman zaman yer verilecektir. Bu noktada Zemaḥşerī ve Beyḍāvī'yi seçmemizdeki en büyük etken, daha önce de zikri geçtiği üzere Ebū's-Su'ūd'un, büyük ölçüde söz konusu müfessirlerin tefsirlerinden ilham alarak tefsirini oluşturmasıdır. Böylelikle Ebū's-Su'ūd'un *nāsih* ya da *mensūh* olarak değerlendirdiği ayetlerin, önceki asırlarda yaşamış müfessirlerle ne derece örtüştüğünü de görmemiz mümkün olacaktır.

Bu bölümde öncelikle Ebū's-Su'ūd'un, Kur'an'dan bir ayetin başka bir ayet ile *nesh* edildiğini düşündüğü ayetlere yer verilecektir. Bu kategoriye ait olan 18 ayet ele alınacaktır. Daha sonra, sünnetin ayet ile *nesh* edildiği yerlere temas edilecektir.

²⁷⁵ Zehebī, *et-Tefsīr ve 'l-Mufessirūn*, c.I, s.248.

Bu kapsamda ise 3 ayet ele alınacaktır. Sonrasında ayetin sünnet ile *nesh* edildiği ayetlere yer verilecektir. Bu grupta da 3 ayet incelemeye alınacaktır. Bölümün sonunda ise Ebū's-Su'ūd'un *nesh*ini kabul etmediği ayetlere yer verilecektir.

Ebū's-Su'ūd'un *nesh*e dair düşüncelerini birinci bölümde ana hatlarıyla ele almıştık. Bu bölümde *nāsih* ve *mensūh* addettiği ayetler ele alınacaktır. Bu kapsamda Ebū's-Su'ūd'un kendi görüşünü belirtmeyerek sadece ayetin *nesh*i ile alakalı rivayetleri zikrettiği ayetler de *nāsih* ve *mensūh* kategorisinde değerlendirilecektir.

1. Ayetin Ayetle *Nesh* Edildiği Yerler

1.1. Bakara Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

Ebū's-Su'ūd'un *nesh* meselesi hususunda yorumda bulunduğu surelerden biri Bakara suresidir. Ebū's-Su'ūd gördüğümüz kadarıyla bu surede 6 ayetin *nesh*ine dair yorumda bulunmuştur. Bunlardan dördü bu başlık altında işlenecek, diğer ikisi ise “Sünnetin Ayetle *Nesh*i” başlığı altında işlenecektir.

1.1.1. 2/Bakara:109

وَدَّ كَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُم مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِّنْ عِندِ أَنْفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا
وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Ehl-i kitap'tan çoğu, hakikat kendilerine apaçık belli olduktan sonra, sırf içlerindeki haset duygusundan ötürü, sizi imanınızdan vazgeçirip küfre döndürmek istediler. Yine de siz, Allah hükmünü ortaya koyuncaya kadar affedin ve hoşgörün. Şüphesiz Allah her şeye kâdirdir.”

Ebū's-Su'ūd ayetin ilk bölümü ile ilgili genel yorumlarını zikrettikten sonra, ayetin “مِّنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” bölümünü

tefsir ederken, İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivayete göre bu ayetin “Kılıç Ayeti” olarak bilinen “إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَالِّفِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرِّعْبَ فَاضْرِبُوا”²⁷⁶ ayeti ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.²⁷⁷

Ebū’s-Su‘ūd Bakara suresindeki bu ayet ile Ehl-i kitabın yaptıklarından dolayı onların azarlanmaması aksine affedilmesinin emredilmiş olduğunu, zamanı geldiğinde ise Allah Teâlâ’nın Müslümanlara savaş izni vermek suretiyle onlardan intikam alacağını kaydetmiştir.²⁷⁸

Ebū’s-Su‘ūd burada şimdilik onlara karşılık verilmemesi, zamanı gelince izin verileceği gibi ifadelerin yanı sıra bu ayetin *nesh*ine dair rivayette bulunması, onun bu ayet üzerinde *nesh*in gerçekleştiğini düşündüğüne işaret etmektedir.

Zemaḥşerī söz konusu ayeti, Allah’tan bir haber gelinceye kadar onların düşmanlık ve cehaletine sabredilmesi emri şeklinde yorumlamıştır. Ayrıca, Allah’tan gelen haberin de Kurayzaoğlu ile savaş emri olduğunu bildirmiştir. Yani o, burada *nesh* ile alakalı bir hususa yer vermemiştir.²⁷⁹ Beydāvī, bu hususta İbn ‘Abbās’tan gelen rivayete yer vererek kılıç ayeti ile *nesh* edildiği hususuna temas etmiştir.²⁸⁰

²⁷⁶ 8/Enfāl:12.

²⁷⁷ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.I, s.238.

²⁷⁸ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.I, ss.238-239.

²⁷⁹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf ‘an Haḳā’iki’t-Tenzīl ve ‘Uyūni’l-Ekāvīl*, tah. Şeyh ‘Ādil Ahmed ‘Abdu’l-Mevcūd, Şeyh ‘Ali Muḥammed Mu‘avviḳ. (Riyad: Mektebetu’l-Ubeykān, 1998.), c.I, s.310.

²⁸⁰ Beydāvī, *Envāru’t-Tenzīl*, c.I, s.100.

1.1.2. 2/Bakara:180

كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِن تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ.

“Birinize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.”

Ebū's-Su'ūd bu ayetin tefsirini yaparken, buradaki vasiyet hükmünün İslâm'ın ilk zamanlarında geçerli olduğunu belirterek, miras ayeti nâzil olduğunda Hz. Peygamber'in “Allah her hak sahibinin hakkını verdi. Dikkat edin; bundan böyle, varis için vasiyet yoktur.” sözleri ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.²⁸¹

Ebū's-Su'ūd tefsirinin devamında ise zikredilen hadisin *nesh*in şeklini belirleme mahiyetinde olduğunu, bu hükmü *nesh* eden ayetin ise “يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِيكَرٍ مِّثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثُ مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِلثَّلَتَيْنِ فَان كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِلْأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَعْمَا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا”²⁸² ayeti olduğunu zikretmiştir. Nitekim Bakara suresindeki bu ayette adâlete uygun bir biçimde vasiyette bulunmak emredilmişken, Nisâ suresinde bulunan miras ayetinde vârislerin her birinin haklarının miktarları tayin edilmiş, hak sahiplerinin her birine akrabalık gereği kazanmış oldukları hakları, tam olarak verilerek hiçbir takdire yer bırakılmamıştır.²⁸³

²⁸¹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.311.

²⁸² 4/Nisâ:11.

²⁸³ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, ss.311-312.

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayetin Nisā suresi 11. ayet ile *nesh* edildiği görüşünü açıkça ifade etmiş, miras ayeti ile vasiyet ayetinin hükmünün ortadan kalktığı yönünde ki düşüncelerine de tefsirinde yer vermiştir.

Bu hususta Beydāvī de söz konusu ayetin miras ayeti ve Hz. Peygamber'in kavli ile *nesh* edildiği yorumunu eklemiştir.²⁸⁴

Zemaḥşerī de tefsirinde vasiyetin, İslam'ın ilk yıllarında hükmünün uygulandığını daha sonra ise miras ayeti²⁸⁵ ve Hz. Peygamber'in yukarıda zikredilen hadisi ile *nesh* edildiği yönündeki görüşlerine yer vermiştir.²⁸⁶ Bu noktada Ebū's-Su'ūd; Zemaḥşerī ve Beydāvī ile aynı minvalde düşüncelere sahiptir.

1.1.3.2/Bakara 240

وَالَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”

Ebū's-Su'ūd bu ayette geçen bir yıl evde beklemeleri ile hükmün Bakara suresi 234. ayet ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir. Bu ayetin Bakara suresi 240. ayetten

²⁸⁴ Beydāvī, *Envāru't-Tenzīl*, c.I, s.123.

²⁸⁵ 4/Nisā:11.

²⁸⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.I, s.375.

önce yer almasını ise tilavet bakımından önce olması ile açıklamaktadır. Ebū's-Su'ūd bu ayetin daha sonra nâzil olduğunu zikretmiştir.²⁸⁷

Beydāwī'nin tefsirine baktığımızda da aynı durumun işlendiğini görürüz. Nitekim Beydāwī İslam'ın ilk yıllarında bir yıl kadınların evlerinde bekletilmesi durumunun daha sonra 4 ay 10 gün ile *nesh* edildiğini ifade etmiştir.²⁸⁸

Zemaḥşerī'nin tefsirine baktığımızda ise ayette zikredilen bir yıl evlerinden çıkarılmama müddetinin Bakara suresi 234. ayette geçen 4 ay 10 gün müddeti ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir. Nafakanın da dörtte bir ya da üçte bir ile *nesh* edildiği şeklindeki görüşü de zikretmiştir. Zemaḥşerī, önce inen ayetin sonra inen ayeti nasıl *nesh* edeceği şeklindeki sorusuna da Bakara suresi 234. ayetin tilavet bakımından önce fakat nâzil olma bakımından sonra olduğu şeklinde cevap vermiştir.²⁸⁹

1.2. Nisā Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 4/Nisā:33

وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِي مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلَّذِينَ عَقَدْتُمْ أَيْمَانَكُمْ فَأَتَوْهُمْ نَصِيْبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا

“Anne, baba ve akrabanın geride bıraktıklarından her biri için yakın vârisler belirledik. Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin. Bilin ki Allah her şeyi görmektedir.”

Ebū's-Su'ūd, Nisā suresinde yer alan bu ayetin ilk kısmını yorumlarken her miras için değişik derecelerde vârisler kılındığını belirterek, bunların kendileri ile

²⁸⁷ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Akli's-Selīm*, c.I, s.367.

²⁸⁸ Beydāwī, *Envāru't-Tenzīl*, c.I, s.148.

²⁸⁹ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.I, s.469.

mûris arasındaki yakınlık derecelerine göre mirastan hisse alacaklarını beyan etmiştir.²⁹⁰

Ayetin ikinci bölümü olan “وَالَّذِينَ عَقَدْتَ أَيْمَانُكُمْ فَاتُّوهُمْ نَصِيبُهُمْ” ifadesini tefsir ederken de burada geçen vârislere *mevlâ’l-muvālāt* denildiğini beyan etmiştir. Bu şekilde vâris olanların altıda bir hisse aldıklarını belirttikten sonra ayette geçen bu hükmün Enfâl suresindeki “وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ”²⁹¹ ayetiyle *nesh* edildiğini beyan etmiştir.²⁹²

1.3. Mâide Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

1.3.1. 5/Mâide:2

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا سَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهَرِ الْحَرَامِ وَلَا الْهَدْيِ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا آمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْتَعُونَ فَضْلًا
مِّن رَّبِّهِمْ وَرَضَوْنَا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاٰنُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعْلَمُونَ
عَلَى الْبَيْتِ وَالنَّفَقَىٰ وَلَا تَعْلَمُونَ عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“Ey iman edenler! Allah’ın işaretlerine, haram aya, boyunları bağısız ve bağlı kurbanlıklara, rablerinin büyük lutuf ve rızasını dileyerek Beytülharâm’a yönelmiş kimselere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Harâm’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğumuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın. İyilik ve takvâ hususunda yardımlaşın, günah ve haksızlık yolunda yardımlaşmayın. Allah’tan korkun, çünkü Allah’ın cezası çetindir.”

Ebû’s-Su‘ûd, bu ayetin tefsirini yaparken Hz. Peygamber’in Mâ’ide suresinin Kur’an’ın en son nâzil olan surelerinden olması dolayısıyla bu surede bulunan emir ve

²⁹⁰ Ebû’s-Su‘ûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c.I, s.690.

²⁹¹ 8/Enfâl:75.

²⁹² Ebû’s-Su‘ûd, *İrşâdu’l-‘Akli’s-Selîm*, c.I, s.691.

nehiylerin sabit olduğuna dair rivayetini nakletmiştir. Bu bağlamda surede *nesh*in söz konusu olmadığını söylemiştir.²⁹³ Fakat bu ifadesinin yanı sıra tefsirine devam ederken tabiinden Mucāhid (ö.103/721) ve Ş‘abî’den (ö.104/722) söz konusu ayet hakkında “²⁹⁴اَنْسَلَحْ فَإِذَا الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَأَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ” ayeti ile *nesh* olunduğu yönündeki rivayeti aktarmıştır.²⁹⁵ Bu noktada Ebū’s-Su‘ūd, önce bu surede *nesh* edilen hiçbir ayetin olmadığı yönde rivayeti zikredip daha sonra bu ayetin *nesh*ine dair rivayet ve açıklamalarda bulunmuştur. Ebū’s-Su‘ūd’un bu noktada iki farklı görüşe sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Ebū’s-Su‘ūd ayette geçen “*Beytu’l-Haram’a yönelen kimseler*” ifadesiyle kastedilenin müşrikler olduğunu söyleyerek ayetin ilk bölümünde kastedilenin de bu görüşü desteklediğini söylemiştir. Dolayısıyla Ebū’s-Su‘ūd’a göre ayetin manası ya tamamen veya kısmen *mensūh*tur. Ayetin “*Mescid-i Harâm’a girmenizi engellediler diye bir topluma karşı duyduğunuz kin, sakın aşırı gitmenize sebep olmasın.*” ayetinde müşriklerin Hudeybiye yılı Müslümanları Mescid-i Haram ziyaretinden engellemeleri dolayısıyla, onlara karşı duyulan öfkenin Müslümanları müşriklere karşı düşmanlık yapmaya ve onlardan intikam almaya sevk etmemesi uyarısına dayanarak “*Beytu’l-Haram’a yönelen kimseler*” ifadesinin müşrikleri kapsadığına delâlet ettiğini söylemiştir.²⁹⁶

²⁹³ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.6.

²⁹⁴ 9/Tevbe:5.

²⁹⁵ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.6.

²⁹⁶ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, ss.6-7.

Zemaḥşerī, bu ayet ile ilgili *mensūh* addedilmeyen rivayetleri sıralamıştır. Ayetin *nesḥ*ine dair rivayetleri ise zayıf rivayet serdetme biçiminde aktarmıştır.²⁹⁷

1.3.2. 5/Māide:13

فِيمَا نَقَضُوا مِيثَاقَهُمْ لَعْنَاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَاسِيَةً يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ

“Ahidlerini bozdukları için onları lânetledik ve kalplerini katılaştırdık. Onlar kelimelerin yerlerini değiştiriyorlar. Kendilerine bildirilenlerden (Tevrat) önemli bir kısmını da unuttular. İçlerinden pek azı hariç olmak üzere onlardan daima bir hainlik görürsün. Sen yine de onları affet, hoşgör. Çünkü Allah iyilik edenleri sever.”

Ebū’s-Su‘ūd söz konusu ayetin tefsiri esnasında ayetin “...فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ” “...Bununla beraber sen yine de onları affet, vazgeç.” bölümüyle ilgili olarak öncelikle Yahudi ve Hristiyanlar’ın tövbe ederek iman ettikleri veya Müslümanlarla anlaşarak cizye vermeyi kabul ettikleri takdirde onları affedip, onlara aldırış etmemeleri yönünde bir açıklama yapmıştır. Daha sonra başka bir görüşe göre ise bu ayette tevbe ve iman şartı olmayıp bu hükmün Tevbe suresinde geçen “فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ”²⁹⁸ ayeti ile *nesḥ* olduğunu beyan etmiştir.²⁹⁹

²⁹⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.II, s.193; Zemaḥşerī, zayıf olarak aktardığı rivayetleri قبل formunda aktarmıştır.

²⁹⁸ 9/Tevbe:5.

²⁹⁹ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.24.

1.3.3. 5/Māide:42

فَإِنْ جَاءُوكَ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرِضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرِضْ عَنْهُمْ

“... Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet ister onlardan yüz çevir...”

Ebū's-Su'ūd bu ayetin tefsirini yaparken Yahudiler arasında gerçekleşen ihtilafların çözümü noktasında Hz. Peygamber'in hakemliğine başvurmaları durumunda artık onların söyleyeceklerine aldırmadan ya aralarında bir hükme varma veyahut ta onlardan yüz çevirme durumlarından birini tercih etme noktasında serbest bırakıldığını savunmuştur.³⁰⁰

Ebū's-Su'ūd ayetin tefsirinde, burada geçen hükmün İbn 'Abbās, el-Hasan el-Başrī, Mucāhid (ö.103/722) ve 'İkrime'nin (ö.105/723) görüşlerine göre *mensūh* olduğuna yer vermiştir.³⁰¹ İbn 'Abbās bu ayetin Mā'ide suresinde geçen “وَأَنْ احْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ”³⁰² ayeti ile *nesh* olduğunu rivayet etmiştir.³⁰³ Ebū's-Su'ūd, Hanefi mezhebinin meşhur imamlarının da İbn 'Abbās'ın bu görüşünü benimsediğini serdetmiştir.³⁰⁴

³⁰⁰ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.59.

³⁰¹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.59.

³⁰² 5/Māide:49.

³⁰³ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.59.

³⁰⁴ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.59.

1.3.4. 5/Māide:106

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةُ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنْكُمْ

“Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki âdil kişi, şahitlik etsin.”

Ebū’s-Su‘ūd bu ayeti tefsir ederken İslam’ın ilk zamanlarında zimmîlerin ve gayri müslimlerin şahitliğinin yolculuk esnasında Müslüman şahitler bulunmasının zorluğu dolayısıyla geçerliliğinin kabul edildiğini ifade etmiştir. Daha sonra tabiîn âlimlerden naklettiği görüşe göre bu ayetin Talāk suresinde geçen “وَأَشْهَدُوا نَوِيَّ عَدْلٍ مِّنْكُمْ”³⁰⁵ ayeti ile *nesh* olunduğunu zikretmiştir.³⁰⁶

Zemaḥşerī, bu ayet hususunda İslam’ın ilk yıllarında Müslümanlar’ın azlığı ve yolculuk esnasında meydana gelen özür dolayısıyla gayri müslimin şahitliğinin geçerli olduğunu, ancak daha sonra bu ayetin Talāk suresi 2. ayet ile *nesh* edildiği yönde rivayetlere yer vermiştir.³⁰⁷

³⁰⁵ 65/Talāk:2.

³⁰⁶ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Akli’s-Selīm*, c.II, s.137.

³⁰⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.II, s.308.

1.4. Enfāl Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

1.4.1. 8/Enfāl:61

وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ

“Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş ve Allah’a tevekkül et, çünkü O işitendir, bilendir.”

Ebū’s-Su‘ūd söz konusu bu ayeti tefsir ederken Allah Teâlâ’nın, Müslümanlardaki savaş kabiliyet ve hazırlıklarından dolayı müşriklerin endişeye kapılıp barış yapmak istedikleri takdirde Hz. Peygamber’in de barıştan yana olmasını istediği şeklinde açıklamalara yer vermektedir. Ebū’s-Su‘ūd bu ayetin hükmünün Yahudilere mahsus olduğunu düşünenlere karşın ayetin hükmünün genel anlam ifade ettiğini düşünen ancak bu hükmün “وَجَنَّتْهُمْ” “فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ” “وَحُدُّوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ” ile *nesh* edildiği kanaatinde olanlar olduğunu da beyan etmiştir.³⁰⁹

Bu noktada Beydāwī de ayetin Yahudilere mahsus olduğunu belirtmiştir. Diğer taraftan ise ayetin kılıç ayeti ile *nesh* edildiğine dair genel kabulün olduğunu da zikretmiştir.³¹⁰

³⁰⁸ 9/Tevbe:5.

³⁰⁹ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.504.

³¹⁰ Beydāwī, *Envāru’t-Tenzīl*, c.III, s.65.

Zemaḥşerī, İbn ‘Abbās’dan gelen rivayete göre söz konusu ayetin Tevbe suresi 29. ayet ile *neşh* edildiği rivayetini zikretmiştir. Fakat sahih olan görüşün, bu ayetin *neşh* edilmemiş olduğu yönünde olduğunu ifade etmiştir.³¹¹

1.4.2. 8/Enfâl:65

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا
أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ

“Ey peygamber! Müminleri savaşa teşvik et! Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener; çünkü onlar yaptıklarının bilincinde olmayan bir topluluktur..”

Ebū’s-Su‘ūd, ilgili ayetin “إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ” kısmını tefsir ederken Allah Teâlâ’nın müminlerden belli bir topluluğun on misli düşmana galip geleceklerine ilişkin büyük bir müjdeyi bildirdiğini, ayetin devamında gelen “وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا” kısmının ise müminleri daha çok mutmain kılmak adına söylenmiş olduğunu söylemiş ve her iki durumda da oranın aynı olup neticenin değişmeyeceği yönünde ifadelerde bulunmuştur.³¹²

Ebū’s-Su‘ūd bu ayette geçen hükmün bir kişinin on kişiye mukâvemet etmesini ve bu on kişiye karşı sebat göstermelerini vacip kıldığını belirtmiştir. Ancak bu yükümlülüğün Müslümanlara ağır gelmesi ve onların şikâyet etmesine sebep olması dolayısıyla bir sonraki ayet olan “الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ

³¹¹ Zemaḥşerī, *el-Keşşâf*, c.II, s.595.

³¹² Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklî’s-Selīm*, c.II, s.506.

”صَابِرَةٌ يَعْْلَبُونَ مَتْنِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَعْْلَبُونَ أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ”³¹³ ayetiyle *nesh* edildiğini beyan etmiştir.³¹⁴

Beydāvī de söz konusu ayetin tefsirinde Allah Teâlâ’nın kulların yükünü hafifletmek maksadıyla diğer ayeti indirdiğini beyan etmiştir. Fakat *nesh* ile ilgili bir durumdan bahsetmemiştir.³¹⁵

Zemaḥşerī, bu hususta Allah’ın, kâfirlerin cahilliklerinden dolayı savaş planını iyi yapamama gibi durumları dolayısıyla Müslümanların sayılarının az olmasına rağmen onlara galip geleceklerini beyan etmiştir. Öyle ki Rasulullah (s.a.v), Hz. Hamza’yı otuz binek ile sefere gönderdiğinde Ebū Cehīl, bu gurubu üç yüz kişi ile karşılamıştır. Zemaḥşerī, her iki ayette de geçen azlık ve çokluk ifadelerinin aynı olduğunu ve bir değişimin söz konusu olmayacağını ifade etmiştir. Çünkü bu durum yirmi kişinin iki yüz kişiye karşı koyuşu ile yüz kişinin bin kişiye karşı koyuşu arasında değişirse, yüz kişinin iki yüz kişiye ve bin kişinin de iki bin kişiye mukavemeti de aynı şekilde olur.³¹⁶

³¹³ 8/Enfāl:66.

³¹⁴ Ebū’s-Su’ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.507; Ebū’s-Su’ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.IV, s.401.

³¹⁵ Beydāvī, *Envāru’t-Tenzīl*, c.III, s.66.

³¹⁶ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.II, s.598.

1.4.3. 8/Enfâl:72

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ

“İman edip de hicret edenler, malları ve canlarıyla Allah yolunda cihad edenler ve onları bağırllarına basıp yardım edenler birbirlerinin yâr ve yakınlarıdır...”

Ebû's-Su'ûd, tefsirinde bu ayet hakkında Allah ve Rasûlunun uğruna yurtlarından hicret ederek malları ve canları ile Allah yolunda cihat eden muhâcirler ile onları evlerinde barındıran ve kendi ihtiyaçlarını hiçe sayarak onları kendi ihtiyaçlarına tercih eden ensârın birbirlerine veli ve mirasçı oldukları yorumuna yer vermiştir. Ensâr ile muhâcir ilk zamanlar hicret sonucu kaçınılmaz olan yardım sebebi ile birbirlerine vâris olabiliyorken akrabalar vâris olamıyordu. Ebû's-Su'ûd bu hükmün daha sonra nâzil olan “وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا”³¹⁷ ve “لَنْبِيٍّ أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ”³¹⁸ ve “وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا”³¹⁹ ayetleri ile *nesh* edildiğini zikretmiştir.³²⁰

Zemaḥşerî, bu ayet hakkında Ebû's-Su'ûd ile aynı minvalde düşüncelere yer vermiştir. Bu ayetin Enfâl suresi 75. ayet ile *nesh* edildiğini yorumları arasında zikretmiştir.³²⁰

³¹⁷ 8/Enfâl:75.

³¹⁸ 33/Aḥzâb:6.

³¹⁹ Ebû's-Su'ûd, *İrşâdu'l-'Aklı's-Selîm*, c.II, s.511.

³²⁰ Zemaḥşerî, *el-Keşşâf*, c.II, s.603.

Beydāvī de ayette geçen dostluğun miras hususunda olduğunu belirtmiştir. Fakat bu durumun hicret ile birlikte olduğunu belirterek daha sonra Enfāl suresi 75. ayet ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.³²¹

1.5. Tevbe Suresinde *Nesh* Edilen Ayetler

1.5.1. 9/Tevbe:41

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“(Ey müminler!) Gerek hafif gerek ağır olarak savaşa çıkın, mallarınızla ve canlarınızla Allah yolunda cihat edin. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır.”

Ebū’s-Su‘ūd söz konusu ayetin tefsirini yaparken Müslümanların darlıkta ya da bollukta, sağlıkta ya da hastalıkta, zenginlikte ya da fakirlikte imkânlarının el verdiği ölçüde savaşımlara toplu şekilde katılmaları gerektiği şeklinde yorumlamıştır.³²²

Ebū’s-Su‘ūd ayeti tefsire devam ederken, gözleri görmeyen ‘Abdullāh b. Ummi Mektūm’un Rasûlullah’a savaşa katılma mecburiyetinin durumunu sormasına karşılık Hz. Peygamber’in bu ayete dayanarak bunu zorunlu görmesinin akabinde Nūr suresindeki “لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ”³²³ ayetinin nâzil olmasıyla bu yükümlülüğün ortadan kalktığını belirtmiştir.³²⁴

Zikredilen yorum ve rivayete yer vermesinin ardından Ebū’s-Su‘ūd, İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivayete göre bu hükmün yine aynı surede geçen “لَيْسَ عَلَى الضُّعْفَاءِ”

³²¹ Beydāvī, *Envāru’l-Tenzīl*, c.III, s.68.

³²² Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.553.

³²³ 24/Nūr:61.

³²⁴ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.554.

”وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ“³²⁵ ayeti ile *nesh* edildiğini beyan etmiştir.³²⁶

Zemaḥşerî, bu hususta Ebū’s-Su‘ūd’un yer verdiği rivayetlere aynen yer vermiştir.³²⁷ Beyḍāvî ise ‘Abdullah b. Umme Mektûm ile ilgili rivayete yer vererek bu hükmün ”لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ“³²⁸ ayeti ile hafifletildiğini zikretmiştir.³²⁹

1.5.2. 9/Tevbe:36

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”

Ebū’s-Su‘ūd yukarıda zikredilen ayetten anlaşılması gereken şeyin, Müslümanların haram ayın hürmetine sadakat göstermeyerek bu aylarda haram kılınmış olan şeyleri yaparak kendilerine zulmetmeleri şeklinde olduğunu beyan etmesinin akabinde âlimlerin çoğunluğuna göre bu aylarda savaşmanın haram olduğu hükmünün *nesh* edilerek bu aylardaki hürmetin artık o aylarda yapılmaması gereken günahlardan ibaret olduğunu kaydetmiştir. Bu şekilde *nesh* ile alakalı yorumunun ardından ise Ebū’s-Su‘ūd, Hz. Peygamber’in Şevvâl ve Zilkade aylarında Taif’i

³²⁵ 9/Tevbe:91.

³²⁶ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Akli’s-Selīm*, c.II, s.554.

³²⁷ Zemaḥşerî, *el-Keşşāf*, c.III, ss.46-47.

³²⁸ 24/Nūr:61.

³²⁹ Beyḍāvî, *Envāru’t-Tenzīl*, c.III, s.82.

kuşatması ve Huneyn’de Hevâzin Kabilesi ile savaşmasının bu ayetin *nesh*ine delâlet ettiğini bildirmektedir.³³⁰

1.6. Yûnus Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 10/Yûnus:41

وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيءُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ

“(Rasûlum!) onlar seni yalanlarlarsa de ki: Benim işim bana, sizin işiniz de size aittir. Siz benim yaptığımdan uzaksınız, ben de sizin yaptığınızdan uzağım.”

Ebû’s-Su’ûd, Allah Teâlâ’nın, zikredilen bu ayet ile Hz. Peygamber’in, müşriklere sunmuş olduğu delillerin yanında onların hâlâ kendisini yalancılıkla suçlayarak küfürlerini devam ettirmeleri neticesinde artık onlardan uzak durmasını bildirdiğini ifade etmiştir. Bu durumun kâfirlerin yaptıklarına karşı onlardan uzak durmak suretiyle onlara dokunmamayı gerektirmesinden dolayı bu ayetin “فَإِذَا نَسَلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا فَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ”³³¹ ile *nesh* edildiği görüşünün bulunduğu bahsetmiştir.³³²

1.7. Nûr Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 24/Nûr:3

الرَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرِّمَ ذَلِكَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden erkek, zina eden veya müşrik olan bir kadından başkası ile evlenmez; zina eden kadınla da ancak zina eden veya müşrik olan erkek evlenir. Bu, müminlere haram kılınmıştır.”

³³⁰ Ebû’s-Su’ûd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, ss.548-549.

³³¹ 9/Tevbe:5.

³³² Ebû’s-Su’ûd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.668.

Ebū's-Su'ūd zina eden kadınlar ile evlenmenin fâsıklara benzemeye, töhmet altında kalmaya, nesep eleştirilerine sebep olmak gibi birçok mefsedete yol açması ihtimali dolayısıyla müminlere haram kılındığını ifade etmiştir.³³³

Ebū's-Su'ūd ayette geçen “لَا يَنْكِحُ” ifadesini tahrim olarak değerlendirip, mümin bir kişinin zina eden biriyle evlenmesinin kesin olarak haram olduğunu ileri süren görüşlere yer vermiştir. Bu görüşler ışığında bu hükmün ya nüzûl sebebine mahsus olduğunu veyahut ta bu hükmün “وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنَّ”³³⁴ ayeti ile *nesh* edildiğini serdetmiştir. Ebū's-Su'ūd buna delil olarak ise Hz. Peygamber'e bu tür bir evlilik sorulduğunda vermiş olduğu cevabı göstermektedir. Nitekim söz konusu rivayette Hz. Peygamber “Nikâhtan önceki cinsel ilişki zinadır; nikâhtan sonraki ise, meşru evliliktir. Haram olan, helal olanı haram kılmaz.” buyurmuştur.³³⁵

1.8. Ankebût Suresinde *Nesh* Edilen Ayet: 29/Ankebût:46

وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ

“İçlerinden zulmedenleri bir yana, Ehli Kitapla ancak en güzel yoldan mücadele edin.”

Ebū's-Su'ūd zikredilen bu ayeti tefsir ederken Müslümanların Yahudi ve Hristiyanlara karşı mücadele hususunda kabalığa karşı yumuşak, öfkeye karşı sakin davranmak suretiyle karşılık vermeleri gerektiğine değinmiş, ancak bu durumun Müslümanları zillete düşürmeyecek şekilde olmasına da dikkat edilmesi gerektiğini

³³³ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.IV, s.92.

³³⁴ 24/Nūr:32.

³³⁵ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.IV, s.92.

beyan etmiştir.³³⁶ Bu yorumunun akabinde ise Ebū's-Su'ūd, bazı görüşlere göre bu ayetin Tevbe suresinde yer alan kıtal ayeti³³⁷ ile *nesħ* edildiğini ifade etmiştir.³³⁸

1.9. Mucādele Suresinde *Nesħ* Edilen Ayet: 58/Mucādele:12

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نَاجَيْتُمُ الرَّسُولَ فَقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقَةٌ ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ وَأَطْهَرُ فَإِن لَّمْ تَجِدُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmenizden önce bir sadaka verin. Sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şayet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir..”

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayetin, Hz. Peygamber için tazîm ifade etmesinin yanı sıra Rasûlullah'a fazla soru sormaktan alıkoyma, fakirleri yararlandırma, müminleri ve münafıkları birbirinden ayırt etme gibi faydaları da içinde bulundurduğunu beyan etmektedir. Ayrıca müellif, Mucādele suresindeki bu ayette geçen hükmün vacip ya da mendub olması ve yahut ta ayetin *nesħ* edildiği konusunda ihtilafların olduğunu belirtmesinin akabinde Hz. Ali'den gelen bir rivayete yer verir. Rivayette kendisinden başka hiç kimsenin bu hükmü uygulamadığını, bu ayet gereği bir dirhemini bozdurduğunu ifade eden Hz. Ali'nin, sadaka verdikten sonra Rasûlullah (s.a.v) ile hususi görüşme yaptığı yer almaktadır.³³⁹

³³⁶ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Akli's-Selīm*, c.IV, s.340.

³³⁷ فَإِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُواهُمْ وَأَخْصِرُوهُمْ وَأَقْبِضُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَبِمَا تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ “Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”

³³⁸ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Akli's-Selīm*, c.IV, s.341.

³³⁹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Akli's-Selīm*, c.V, s.293.

Ebū's-Su'ūd, zikredilen rivayete göre Rasûlullah (s.a.v) ile hususi görüşme yapmadan önce sadaka verme hükmünün vacip olduğunu belirtmiştir. Ancak daha sonra akabinde gelen “أَشْفَقْتُمْ أَنْ تُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ نَجْوَاكُمْ صَدَقْتُمْ فَأِذْ لَمْ تَفْعَلُوا وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ فَأَقْبِمُوا”³⁴⁰ ayeti ile *nesh* edildiğini ifade etmiştir.³⁴¹ Allah Teâlâ, emretmiş olduğu sadaka verme hükmünün insanlara ağır gelmesi hasebiyle bunu yapmamak konusunda onlara ruhsat vermiş, bu durumun yerine namazı ve zekâtı hakkıyla yerine getirmek suretiyle Allah’a ve Rasûlune tam olarak itaat etmeleri gerektiğini bildirmek istemiştir.³⁴²

Zemaḥşerī, bu noktada Hz. Ali (r.a) ile ilgili rivayete yer vermiştir. O, İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivayete göre bu ayetin bir sonraki ayet ile *nesh* edildiğini belirtmiştir. Söz konusu ayetin zekât ayeti ile *nesh* edildiği şeklindeki görüşü ise kanaatimizce zayıf bulmaktadır.³⁴³

Beydāvī, ayeti tevil ederken Ebū's-Su'ūd ile aynı doğrultuda açıklamalara yer vermiştir. Söz konusu ayetin bir sonraki ayette yer alan “أَشْفَقْتُمْ” kavliyle *nesh* edildiğini beyan etmiştir.³⁴⁴

³⁴⁰ 58/Mucādele:13.

³⁴¹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aḳli's-Selīm*, c.V, s.293.

³⁴² Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aḳli's-Selīm*, c.V, s.293.

³⁴³ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.VI, s.68.

³⁴⁴ Beydāvī, *Envāru't-Tenzīl*, c.V, s.195.

2. Sünnetin Ayet ile Nesh Edildiği Yerler

2.1. 2/Bakara:187

أَجَلٌ لَّكُمْ لَيْلَةُ الصَّيَامِ الرَّفَقْتُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَّكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَّهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ

“Oruç gecesinde kadınlarınızla birleşmek size helâl kılındı. Onlar sizin için elbisedir, siz de onlar için elbisesiniz. Sizin kendinize hıyanet etmekte olduğunuzu Allah bilmiş, tövbenizi kabul etmiş ve sizi bağışlamıştır. Şimdi artık onlarla birleşin ve Allah'ın sizin için yazdığını isteyin.”

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayeti tefsir ederken, konuyu rivayetler açısından ele almıştır. İslamiyet'in ilk zamanları iftar vakti gelince Müslümanlar yatsı namazı kılincaya ya da yatıncaya kadar onlara yemek, içmek, cinsel ilişkide bulunmak helal değildi. Bir gün Hz. Ömer yatsıdan sonra eşiyle cinsel ilişkide bulunmuş sonrada çok pişman olarak Hz. Peygamber'e gelmiş ve durumunu arz edip özür dilemişti. Bunun akabinde birçok sahâbe bu işi yaptıklarını itiraf etmişlerdir. Yaşanan bu hâdise neticesinde İslam'ın zorluk dini olmadığını bildirmek üzere yukarıda zikredilen ayet nâzil olmuştur.³⁴⁵

Ebū's-Su'ūd “Artık onlara yaklaşın.” ibaresini tefsir ederken daha önce haram kılınan hüküm *nesh* edilerek Müslümanlara cinsel ilişki hususunda izin verildiğini zikretmiştir. Ebū's-Su'ūd bu ayetin sünnet yolu ile konulan hükümlerin Kur'an ayetleri ile *nesh* edilmesinin caiz olduğuna delâlet ettiğini beyan etmektedir.³⁴⁶

³⁴⁵ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.317.

³⁴⁶ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.317; Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, s.678.

Beydāwī, ayetin tefsirinde Ebū's-Su'ūd ile aynı düşüncelere yer vermiştir. Ayetin “فَالآنَ بَاشِرُوهُمْ” kısmını tefsir ederken, Müslümanlara yasak olan durumun ortadan kalktığını belirtmiştir. Ayrıca Beydāwī de bu ayette ortaya çıkan *neşh* meselesinin sünnetin Kur'an ile *neşh*inin varlığına delalet ettiğini beyan etmiştir.³⁴⁷

2.2. 2/Bakara:144

قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ

“Biz senin, yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. İşte şimdi kesin olarak seni memnun olacağın kibleye döndürüyoruz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm tarafına çevir; nerede olursanız olun yüzünüzü o yöne çevirin. Kuşku yok ki kendilerine kitap verilenler onun rablerinden gelmiş bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah onların yaptıklarından habersiz değildir.”

Ebū's-Su'ūd, kiblenin değiştirilmesi hadisesinin, Peygamberin sıdk ve nübüvvetine delalet ettiğini belirterek, bu hadisenin gerçekleşeceğine dair Bakara suresi 142. ayette³⁴⁸ buna işaret edilmesinin, nefisleri tatmin etmek ve kâfirleri susturacak delilleri önceden hazırlamak için olduğunu kaydetmiştir.³⁴⁹

Ayrıca, akabinde gelen ayetin³⁵⁰ tefsirini yaparken de kible değişikliği ile ilgili açıklamalara yer vermiş, bu kible değişikliğinin İslam'da sebat edenleri,

³⁴⁷ Beydāwī, *Envāru 't-Tenzīl*, c.I, s.126.

³⁴⁸ سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّاهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ İnsanlardan bir kısım beyinsizler: Yönelmekte oldukları kiblelerinden onları çeviren nedir? diyecekler. De ki: Doğru da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir.”

³⁴⁹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu 'l-'Akli 's-Selīm*, c.I, s.275.

³⁵⁰ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ “Böylece sizi insanlara şahit ve örnek olmanız için tam ortada bulunan bir ümmet kıldık.

tereddüdünden ve imanının zafiyetinden dolayı İslam'dan cayacaklar için bir ayırt etme yöntemi olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda kible değişikliğinin tam bir iman ile Rasûlullah'a bağlı olanlardan başkasına çok ağır geleceğini beyan etmiştir.³⁵¹

Ebû's-Su'ûd yukarıda zikredilen ayetleri açıklamasının ardından Bakara suresi 144. ayet ile kible değişikliğinin vuku bulunduğunu belirtmiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v), Rabbi olan Allah'ın (c.c) kendisini kible olarak Kâbe'ye döndüreceğini düşünüyordu. Bunun sebebi Kâbe'nin Hiz. İbrahim'in kiblesi olması ve Arapların iman etmesi açısından bunun daha etkili olacağını düşünmesiydi. Bundan dolayı Hiz. Peygamber Cebrail'in vahiy getirmesini beklemiş ve bu beklenti neticesinde Allah Teâlâ daha önce vermiş olduğu va'di yerine getirerek, artık yüzünü Mescid-i Haram'a dönmesini emretmiştir.³⁵²

Ebû's-Su'ûd kible değişikliği ile ilgili ayetin tefsirini yaparken ilgili rivayetlere de yer vermiştir. Bera' b. 'Âzîb (ö.71/690) den nakledilen bir rivayete göre Peygamber Efendimiz (s.a.v) Medine'ye hicret ettikten sonra kiblesinin Beytu'l-Haram'a doğru olmasını istediği halde on altı, on yedi ay kadar Beytu'l-Makdis'e doğru namaz kılmış, fakat daha sonra Kâbe'ye döndürülmüştür.³⁵³

Ebû's-Su'ûd'un yapmış olduğu açıklamalara baktığımızda, onun kible değişikliğinin gerçekleştiği ayeti belirttiği halde, bu ayetin hangi ayeti *nesih* ettiğini

Peygamber de size şahit ve örnektir. Senin yöneldiğin yönü, Peygambere uyanları, cayacaklardan ayırt etmek için kible yaptık. Doğrusu Allah'ın yola koyduğu kimselerden başkasına bu ağır bir şeydir. Allah ibadetlerinizi boşa çıkaracak değildir. Doğrusu Allah insanlara şefkat gösterir, merhamet eder."

³⁵¹ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, ss.278-279.

³⁵² Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, ss.279-280.

³⁵³ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.280; Muslim, *Saḥīḥ*, K. *el-mesācid ve mevādi'u's-ṣalāḥ*, 2 B. *taḥvīli'l-kible*, s. 238 (no.11-15).

dair herhangi bir ayetten bahsetmediğini görmekteyiz. Anlaşılan o ki, Ebū's-Su'ūd söz konusu değişikliği önceden var olan bir uygulamanın değişikliği kategorisinde ele almaktadır.

2.3. 4/Nisā:24

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“(Harp esiri olarak) sahip olduğunuz cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı. Allah’ın size emri budur. Bunlardan başkasını, namuslu olmak ve zina etmemek üzere mallarınızla (mehirlerini vererek) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan faydalanmanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra (bir miktar indirim için) karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”

Ebū's-Su'ūd bu ayeti tefsir ederken bu ayetin bazı görüşlere göre muta nikâhı³⁵⁴ hakkında nâzil olduğunu ifade etmiştir. Bu nikâh ile amaçlananın kadından faydalanmak ve kadının da kendisine verilen ücretten faydalanması olduğunu söylemiştir. Ebū's-Su'ūd bu ifadelerle yer vermesinin akabinde muta nikâhının Mekke’nin fethinden sonra üç gün helal kılınıp daha sonra ise *nesh* olunduğunu belirtmiştir. Zira Hz. Peygamber (s.a.v) muta nikâhı helal kılındıktan sonra “Ey insanlar! Ben size muta nikâhı ile bu kadınlardan faydalanmanızı emretmişim; şimdi

³⁵⁴ Bu nikâh, bir gün veya daha fazla, ama belli bir süre için yapılan nikâhtır.

haberiniz olsun ki, Allah onu kıyamet gününe kadar kesinlikle haram kıldı.”³⁵⁵
şeklinde ilan buyurmuştur.³⁵⁶

Zemaḥşerī, bu ayet hakkında Ebū’s-Su’ūd’un zikrettiği muta nikâhı ile ilgili rivayeti zayıf rivayet olarak zikretmiştir. İbn ‘Abbās’dan gelen bir rivayete göre ise bu ayetin *mensūh* değil *muḥkem* olduğunu belirtmiştir.³⁵⁷

3. Ayetin Sünnet ile Nesḥ Edildiği Yerler

3.1. 24/Nūr:2

الرَّانِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَلَيْسَ لَهُ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”

Ebū’s-Su’ūd bu ayeti tefsir ederken ayette geçen yüz sopa hükmünün önce evli olan ya da olmayan bütün kadınları kapsayan genel bir hüküm iken sonradan bu hükmün evli kadınlar hakkında kesin bir şekilde *nesḥ* edildiğini beyan etmektedir. Bu hükmün *nesḥ*i hususunda delil olarak da Hz. Peygamberin zina eden Mā’iz ve diğer şahısları recm etmesini göstermektedir.³⁵⁸

³⁵⁵ Muslim, *Saḥīḥ*, K. en-nikāḥ, 3 B. nikāḥi’l-mut’a, s. 633. (no.21)

³⁵⁶ Ebū’s-Su’ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.I, s.679.

³⁵⁷ Zemaḥşerī, *el-Keşşāf*, c.II, s.57.

³⁵⁸ Ebū’s-Su’ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.IV, s.91.

Ebū's-Su'ūd bu hususta Hz. Ali'den nakledilen bir rivayete yer vererek onun Kur'an'ın hükmüyle zina eden kadına yüz sopa vurduğu ve Rasûlullah'ın sünnetinin hükmüyle de zina eden kadını recmettiği şeklindeki sözlerine yer vermiştir.³⁵⁹

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayetin tilaveti *mensūh* hükmü baki olan “*Evli erkek ya da evli kadın, zina ettikleri zaman, Allah'ın cezası olarak onları mutlaka recmedin. Allah Aziz'dir, Hâkim'dir.*” ayetiyle *nesh* edildiğine dair görüşlerin de olduğunu belirtse de Hz. Ali'den nakledilen rivayetin bunu doğrulamadığını beyan ederek, bu görüşe itiraz etmiştir.³⁶⁰

3.2. 9/Tevbe:5

فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَخْصِرُواهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ

“Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğumuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin.”

Ebū's-Su'ūd söz konusu ayetin *nesh*i hususundaki değerlendirmelerini yaparken bu ayetin başka ayetler ile *nesh*ini düşünenlerin iddialarına cevaplar vermiştir. Haram aylarda savaşın yasak olduğunu bildiren Tevbe suresindeki bu ayetin *nesh* olduğunu kaydeden Ebū's-Su'ūd, buna delil olarak bu konuda icmanın yeterli olacağını beyan etmiştir. Ebū's-Su'ūd bunlara ilâve olarak Hz. Peygamber'in haram aylardan biri olan Muḥarrem ayında Taif'i kuşatmasının sahih rivayetlerde sabit

³⁵⁹ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.IV, s.91.

³⁶⁰ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.IV, s.91.

olduğunu da belirterek bu durumun söz konusu ayetin *nesîhi* hususuna delalet ettiğini ifade etmek istemiştir.³⁶¹

3.3. 9/Tevbe:36

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرُمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Doğrusu Allah’a göre ayların sayısı, Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısına uygun olarak on ikidir; bunlardan dördü haram aylardır. İşte doğru olan hesap budur. O aylarda kendinize zulmetmeyin, müşrikler sizinle topyekûn savaştıkları gibi siz de onlarla topyekûn savaşın. Bilin ki Allah buyruklarına karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.”

Ebû’s-Su‘ûd, yukarıda zikredilen ayetten anlaşılması gereken mananın, Müslümanların haram ayın hürmetine sadakat göstermeyerek bu aylarda haram kılınmış olan şeyleri yaparak kendilerine zulmetmeleri şeklinde olduğunu beyan etmiştir. Bunun akabinde ise âlimlerin çoğunluğuna göre bu aylarda savaşmanın haram olduğu hükmünün *nesîh* edilerek bu aylardaki hurmetin artık o aylarda yapılmaması gereken günahlardan ibaret olduğunu kaydetmiştir. Bu şekilde *nesîh* ile ilgili yorumunun ardından ise Ebû’s-Su‘ûd, Hz. Peygamber’in Şevval ve Zilkade aylarında Taif’i kuşatması ve Huneyn’de Hevâzin Kabilesi ile savaşmasının bu ayetin *nesîhi*ne delalet ettiğini bildirmektedir.³⁶²

³⁶¹ Ebû’s-Su‘ûd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, s.519.

³⁶² Ebû’s-Su‘ûd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.II, ss.548-549.

Zemaḥṣerī de bu ayet hususunda haram aylarda savaşmanın yasak olduğunu zikretmiştir. Daha sonra ise Allah tarafından Müslümanlara bir beraat olarak bu yasaklığın ortadan kaldırıldığını beyan etmiştir.³⁶³

Beyḍāvī bu noktada ayetin *mensūh* olduğu ifadelerine yer vererek, Hz. Peygamber’in haram aylardan birinde Taif’i kuşatmış olmasından bahsetmiştir.³⁶⁴

Görüldüğü üzere üç müfessirde bu ayeti *nesḥ* eden farklı bir ayetten bahsetmemişlerdir. Anlaşılan odur ki, müfessirler bu ayetin *nesḥ*inin Hz. Peygamber’in sünneti ile gerçekleştiği kanaatindedirler.

Ebū’s-Su‘ūd “ayetin ayetle *nesḥ*i”, “ayetin sünneti *nesḥ*i” ve “sünnetin sünnet ile *nesḥ*i” ni mensup olduğu mezhep imamı Ebū Ḥanīfe ile de uyumlu olarak³⁶⁵ kabul etmektedir.

4. Ebū’s-Su‘ūd’un *Nesḥ* Edilmediğini Düşündüğü Ayetler

Ebū’s-Su‘ūd tefsirinde *nesḥ*e konu olan ancak ona göre *nesḥ* edilmediğini düşündüğü ayetler de mevcuttur. Bu ayetlerle ilgili olarak yaptığı açıklamalara ve getirdiği delillere bu başlık altında kısaca yer verilecektir.

³⁶³ Zemaḥṣerī, *el-Keṣṣāf*, c.III, s.42.

³⁶⁴ Beyḍāvī, *Envāru’t-Tenzīl*, c.III, s.80.

³⁶⁵ Fatih Tok, “Ebū Ḥanīfe’nin Nesih Anlayışı,” *Usūl* 24 (2015), s.29.

4.1. 2/Bakara:184

أَيَّامًا مَّعْنُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامٍ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Sayılı günler olarak (oruç size farz kılındı)! Fakat içinizden kim hasta olur veya yolculukta bulunursa, artık (tutamadığı günler) sayısınca başka günler (de oruç tutsun)! Ona gücü yetmeyenlerin üzerine ise, (tutamadıkları her gün için) bir fakirin (bir günlük) yiyeceği kadar fidye (verme borcu) vardır. Buna rağmen kim gönülünden koparak bir hayır işlerse (daha fazla verirse), o takdirde bu, onun için daha hayırlıdır. Bununla beraber bilerseniz, (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

Ebū’s-Su‘ūd ayetin “Ona gücü yetmeyenlerin üzerine ise, (tutamadıkları her gün için) bir fakirin (bir günlük) yiyeceği kadar fidye (verme borcu) vardır.” bölümünde, oruç farz kılındığında Müslümanların oruca henüz alışık olmadıklarını belirtmiştir. Oruç tutabilenlerin oruç tutmak yerine fidye vermek şeklindeki belli bir zamanla kısıtlı olan bu muhayyerliğin bulunduğunu da zikretmiştir. Fakat burada *nesħin* söz konusu olmadığını belirtmiştir.³⁶⁶

Ebū’s-Su‘ūd ayrıca, “طَافَّةٌ” kökünden gelen “يُطِيقُونَ” fiilinin bir şeyi güçlükle yapma manasında olması hasebiyle, bunun ancak orucu zorlukla tutabilen ancak çok yaşlı veya iyileşemeyen hastalar için olduğunu ve ayetin *mensūħ* olmadığını beyan etmiştir.³⁶⁷

³⁶⁶ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.I, s.314.

³⁶⁷ Ebū’s-Su‘ūd, *İrşādu’l-‘Aklı’s-Selīm*, c.I, s.314.

4.2. 2/Bakara:215

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ الدِّينُ وَالْأَقْرَبِينَ وَالْيَتَامَى وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Sana ne harçayacaklarını soruyorlar. De ki: Harçayacağınız mal, ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolcular için olmalıdır. Hayır olarak ne yaparsanız muhakkak ki Allah onu bilir.”

Ebū's-Su'ūd bu ayette zekâtın farziyeti ile çelişen bir ifadenin bulunmaması sebebiyle zekâtın farz kılındığını bildiren ayet ile *nesh* edildiğinin söylenemeyeceğini belirterek, bunu da tabiînden Suddî'den gelen rivayete dayandırmaktadır.³⁶⁸

4.3. 5/Mā'ide:6

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ

“Ey İnananlar! Namaza kalktığınızda yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi, -başlarınızı mesh edip- topuk kemiklerine kadar ayaklarınızı yıkayın.”

Ebū's-Su'ūd bu ayetten çıkarılan zahir manaya göre namaz kılmaya kalkan herkese abdest almanın vacip olduğunu ancak icma edilen görüşe göre ise abdestli olana abdest almanın vacip olmadığını belirtmektedir. Nitekim rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber Mekke'nin fethi günü bir abdest ile beş vakit namazı kılmış ve Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'e daha önce yapmadığı bir şeyi yaptığını söylemesi

³⁶⁸ Ebū's-Su'ūd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.I, s.337.

üzerine Rasûlullah bunu kasten yaptığını buyurarak bir abdest ile birden çok vakit namazın eda edilmesinin caiz olduğunu göstermek istediğini aktarmaktadır.³⁶⁹

Ebû's-Su'ûd ayetin abdestli olanlar için mendup şeklinde anlaşılmasının da doğru olmayacağını ifade ederek, bu hitabın abdestsiz olanlara mahsus olduğunu zikretmiştir.³⁷⁰

Ebû's-Su'ûd, Peygamber ve dört halifenin her namaz için abdest almalarının ilk zamanlar vacip olması dolayısıyla bu şekilde davrandıkları daha sonra ise bu vucûbiyetin *nesh* olunduğu şeklindeki görüşü reddetmektedir. Buna delil olarak Hz. Peygamber'den rivayet olunan “Abdest üzerine abdest alan kimseye Allah Teâlâ on sevap yazar.”³⁷¹ hadisine dayanarak onların bunu mendup olduğu için yaptıklarını ileri sürmektedir. Ayrıca ulemânın abdest hükmünün önceden bu şekilde olup daha sonra *nesh* olduğu şeklindeki görüşüne ise yukarıda da zikredildiği üzere Hz. Peygamber'in Mâ'ide suresinde *mensûh* bir ayet bulunmadığı şeklindeki rivayeti delil göstermektedir.³⁷²

Bu çalışmanın amaçları doğrultusunda Ebû's-Su'ûd'un incelemiş olduğumuz tefsirinde on sekiz ayetin bir başka ayetle *neshi*, üç ayetin sünnet ile *neshi* ve yine üç ayetin de sünneti *nesh* ettiği sonucuna ulaşıyoruz. Yapılan bu incelemelerden ve açıklamalardan anlaşılan odur ki, müellifimizin *neshin* mevcudiyetini ve cevazını kabul etmesinin yanı sıra, ayetleri *nesh* açısından değerlendirip değerlendirmemesi hususunda sayısal farklılıklar bulunmaktadır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Ebû's-

³⁶⁹ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.15.

³⁷⁰ Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.15.

³⁷¹ Tirmizî, *Sunen, K.et-tahâret*, 44 B. *Fi'l-vuğûi likulli şalâh*, s.16 (no.59).

³⁷² Ebû's-Su'ûd, *İrşādu'l-'Aklı's-Selīm*, c.II, s.15.

Su‘ūd tefsirinde *neshe* konu olan ayetleri kendi zaviyesinden yorumlamış ve ayetlerin *neshi*ne dair görüşlerini eserinde kayıt altına almıştır. Bu bağlamda sonuç olarak Ebū’s-Su‘ūd’un *neshe* meselesindeki tavrı ve ayetlere karşı yaklaşım tarzı incelenmiş ve çalışmanın bu kısmı tamamlanmıştır.

EK

İbn Keşir'e Göre <i>Nāsih</i> ve <i>Mensūh</i> Ayetler		Ebū's-su'ūd'a Göre <i>Nāsih</i> ve <i>Mensūh</i> Ayetler	
<i>Mensūh</i> Ayetler	<i>Nāsih</i> Ayetler	<i>Mensūh</i> Ayetler	<i>Nāsih</i> Ayetler
2/Bakara:109	9/Tevbe:29	2/Bakara:109	8/Enfāl:12.
2/Bakara:115	2/Bakara:144	2/Bakara:180	4/Nisā:11.
2/Bakara:178	5/Mā'ide:45	2/Bakara:240	2/Bakara:234
2/Bakara:180	4/Nisā:7	4/Nisā:33	8/Enfāl:75
2/Bakara:183	2/Bakara:187	5/Mā'ide:2	9/Tevbe:5
2/Bakara:184	2/Bakara:185	5/Mā'ide:13	9/Tevbe:5
2/Bakara:240	2/Bakara:234	5/Mā'ide:42	5/Māide:49
2/Bakara:282	2/Bakara:283	5/Mā'ide:106	65/Ṭalāk:2
2/Bakara:284	2/Bakara:286	8/Enfāl:61	9/Tevbe:5
3/Ālu 'İmrān:102	64/Teğābun:16	8/Enfāl:65	8/Enfāl:66
4/Nisā:8	4/Nisā:11	8/Enfāl:72	8/Enfāl:75 3/Aḥzāb:6
4/Nisā:15	24/Nūr:2	9/Tevbe:41	24/Nūr:61 9/Tevbe:91
5/Mā'ide:2	9/Tevbe:5	10/Yūnus:41	9/Tevbe:5
8/Enfāl:65	8/Enfāl:66	24/Nūr:3	24/Nūr:32
9/Tevbe:41	9/Tevbe:122	29/Ankebūt:46	9/Tevbe:5
33/Aḥzāb:52	33/Aḥzāb:51	58/Mucādele:12	58/Mucādele:13
37/Şaffāt:102	37/Şaffāt:104-105-106	Sünnet	2/Bakara:187
58/Mucādele:12	58/Mucādele:13	Sünnet	2/Bakara:144
Sünnet	2/Bakara:229	Sünnet	4/Nisā:24
Sünnet	4/Nisā:33	24/Nūr:2	Sünnet
Sünnet	33/Aḥzāb:5	9/Tevbe:5	Sünnet
5/Mā'ide:6	Sünnet	9/Tevbe:36	Sünnet

SONUÇ

Neshi kabul eden ulemânın çoğunu “şer’i bir hükmün şer’i bir hükümle kaldırılması” tanımını altında toplayan *nesh* kavramı, çalışmamızın ana hatlarını oluşturmuştur. Her ne kadar bazı müfessirler tarafından farklı tanımlara başvurulmuş olsa da *neshin* varlığını kabul etmek, onları şer’i bir hükmün yine Allah (c.c) tarafından konulan şer’i bir hüküm ile önceden indirilen hükmün kaldırılması anlayışında ortak bir payda da buluşturmuştur.

Nesh meselesi üzerine ortaya çıkan tartışmalar ulemânın ayetleri farklı biçimde yorumlama biçimlerinden ya da ulemâ tarafından rivayetlere yüklenen sahlilik ya da zayıflık niteliklerinden kaynaklanmıştır. *Neshi* kabul etmeyen âlimler tarafından ayetlerin farklı şekilde yorumlanmaya çalışılması kaçınılmaz bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Müzakeremizin yol haritasını belirleyen iki müfessir İbn Keşir ve Ebû’s-Su’ûd’un kaleme almış oldukları eserlerinde yapılan incelemeler sonucunda her ikisinin de *neshi* apaçık kabul ettiklerini görmekteyiz. İbn Keşir ve Ebû’s-Su’ûd, tefsirlerini oluştururken ‘*Ulûmu’l-Kur’ân*’dan sayılan *muhkem*, *müteşâbih*, *sebeb-i nuzûl*, *siyâk-sibâk* gibi unsurlardan yararlanmalarının yanı sıra yine Kur’an ilimlerinden biri olan *nâsih* ve *mensûhu* da göz ardı etmedikleri görülmektedir.

Biri rivayet, diğeri dirayet tefsir kategorilerine dâhil olan İbn Keşir ve Ebû’s-Su’ûd tefsirleri, müfessirlerin *nesh* ile ilişkilendirdikleri ayetleri yorumlama şekilleri yönünden de ele alınmaya çalışılmıştır. Genellikle rivayetlere ağırlık vererek ayetleri yorumlayan İbn Keşir’in tefsirinde yer yer dirayet unsurlarına yer verdiği gözlemlenmiş; aynı şekilde ağırlıklı olarak dirayet tefsir yöntemi ile eserini oluşturan Ebû’s-Su’ûd’un da rivayetlere fazlaca yer verdiği tespit edilmiştir. Anlaşılan odur ki

ne İbn Keşîr ne de Ebû's-Su'ûd tefsirlerini yazarlarken tek bir tefsir yönteminden yararlanmamışlardır.

Nesh meselesine olan yaklaşım tarzları açısından benzer özellikleri tespit edilen İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesh* çeşitlerinden olan ayetin ayet ile *neshi*, sünnetin sünnet ile *neshi* ve ayetin sünneti *neshi* hususunda ortak noktada buluştuklarını söyleyebiliriz. Ebû's-Su'ûd'un bu noktada itikadî ve amelî olarak mensubu olduğu mezhebin etkisi altında kalmış olduğu kanaatindeyiz. İbn Keşîr ayetin sünneti *neshi* ve sünnetin ayeti *neshi* hususunda mensup olduğu mezhebin dışında bir yol izlemektedir. Nitekim İmâm Şâfi'î, Kur'an ve sünnetin birbirini *nesh* edebileceği görüşüne karşı çıkmaktadır.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd tefsirlerinde *nesh*e konu olan ayetleri incelediğimizde görmekteyiz ki müfessirlerin *nesh* edildiğini düşündükleri ayetler itikadî mevzularda olmayıp, hukukî, içtimaî ve amelî mevzular hakkında olmuştur.

İbn Keşîr, kaleme almış olduğu tefsirinin özelliğine uygun olarak ayetlerin *mensûh* olup olmadığı ile ilgili rivayetleri zikretmesinin yanında meşhur bir dirayet tefsiri olarak bilinen Ebû's-Su'ûd'un eserinde de *nesh*in gerçekleştiğine dair rivayetlere rastlamaktayız. Öyle ki her iki müfessirde bazı ayetlerin *neshi* hususunda sadece rivayetleri zikredip konu ile alakalı herhangi bir yoruma yer vermemişlerdir.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesh* edildiğini düşündükleri ayetlerin sayısı, bazı âlimler tarafından belirtilen *mensûh* ayet sayıları ile kıyaslandığında, bu sayının farklılık arz ettiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda İbn Keşîr ve

Ebū's-Su'ūd'un *mensūh* ayetlerin adedinde o denli yüksek rakamların söz konusu olmadığı görülmektedir.

İncelediğimiz müfessirlerin genel teamülü takip ettiklerini ve kendilerinden sonra gelen müfessirleri de etkilediklerini söylemek mümkündür.

İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *nāsih* ve *mensūh* addettiği ayetlerden bazıları birebir uyuşmaktadır. Mü'minlerin müşriklerle savaşı esnasında önemli olanın sayısal üstünlük olmadığına dair ayetin *nesih* konusunda her iki müfessir de aynı ayetle bu hükmün kaldırıldığını ifade etmiştir.

Müslümanlara koşulsuz olarak toplu bir halde savaşmayı emreden ayet ile ilgili olarak da müfessirlerin yorumu aynı minvaldedir. Her iki müfessirin de fiziksel olarak savaşmaya gücü yetmeyen insanlar için bu hükmün ağırlığı dolayısıyla ayetin aynı surede geçen bir başka ayetle *nesih* edildiğini düşünmektedirler.

Müfessirlerin *neshe* konu ettikleri ayetlerin, diğer müfessirlerce *neshe* konu edilmiş ayetlerle birebir örtüşmediği görülmüştür. İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un *neshe* konu ettikleri ayetlere bakıldığında genel kabul görmüş ayetlere ilâve olarak başka ayetlerin de *nesih* edildiğini düşündüklerini tespit etmek mümkündür.

İbn Keşir ve Ebū's-Su'ūd'un, Ehl-i kitabın affı, kıblenin değişmesi, miras konusundaki hükmün değişmesi gibi konularda aynı fikirde olduklarını söyleyebiliriz. Bu konularla ilgili olarak *nesih* edilen ayetler ve bu ayetleri *nesih* eden ayetlerin her iki müfessirce de aynı olması bizi bu sonuca götürmüştür.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un ayetin sünneti *nesh* edebileceğinin kabulü hususunda da aynı düşünceye sahip oldukları anlaşılmaktadır. Bunu daha önce mevcut uygulana gelen sünnetlerin sonradan nâzil olan ayetlerle hükmünün kaldırıldığını belirtmelerinden anlamaktayız. İbn Keşîr, amelî olarak İmâm Şâfi'î'nin mezhebini benimsemesine rağmen bu konuda mezhebinden bağımsız davranması dikkat çekicidir. Çünkü İmâm Şâfi'î Kur'an'ın Kur'an ile ve sünnetin sünnet ile *nesh*ini kabul etmesi ile birlikte Kur'an'ın sünnet ile ve sünnetin de Kur'an ile *nesh*ini kabul etmemektedir. Anlaşılan o ki İbn Keşîr, Şâfi mezhebine taassup derecesinde bağlanmamış, beyan edeceği görüşlerinde başka mezheplerden de yararlanmıştır. İbn Keşîr ayetin sünneti *nesh* edebileceği konusundaki beyanı Hanefî mezhebinin bu konuya olan yaklaşım tarzı ile paralellik göstermektedir.

Her iki müellifinde ortaya koymuş oldukları *nesh* tasavvurları, Hanefî âlimlerce varlığı ve vukuu kabul edilen *nesh* düşünceleri ile aynı doğrultuda olduklarını göstermektedir. Nitekim Hanefî bilginler, Allah'ın (c.c) kullarının maslahatı gereği belli bir zamanda sorumlu tuttuğu hükmü, başka bir zamanda bu hükmün zıddı olacak şekilde başka bir hükümle değiştirebileceğini savunmaktadırlar.

Ebû's-Su'ûd'un da Kur'an'ın sünneti *nesh* edebileceği noktasında mezhebine uyumlu bir yaklaşımda bulunduğunu söyleyebiliriz. İtikat noktasında Ebû's-Su'ûd'un mensup olduğu mezhep olan Mâturîdîlik'de de *nesh*in aynen Ebû's-Su'ûd'un kabul etmiş olduğu minvalde olduğunu görmekteyiz. Nitekim Mâturîdî, İmâm Şâfi'î'nin kabul etmiş olduğu *nesh* çeşitlerine ilave olarak Kitap ve sünnetin birbirini *nesh* etmesini kabul eder.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un her ikisinin de icma ile *nesîh* kabul ettiğini yine tefsirlerinde yapmış olduğumuz inceleme sonucu müşahade etmekteyiz. İbn Keşîr Mâide suresi 2. ayeti tefsir ederken haram aylarda müşriklerle savaşmayı Allah'ın helâl kıldığı konusunda icmâ' bulunduğunu zikreder. Aynı şekilde Ebû's-Su'ûd da Tevbe suresi 5. ayetin tefsirinde haram aylarda savaşın yasak olduğunu bildiren hükmün *nesîh* olduğunu kaydederken, bu konuda icmanın bulunmasının delalet yönünden yeterli olacağını beyan etmiştir.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un tefsirlerinde *nesîh* ile ilgili yapmış oldukları değerlendirmeleri incelediğimizde her iki müfessirinde kıyas ile *nesîh* kabul ettiği hususunda bir beyana rastlamamaktayız. Zîrâ Kur'an'dan herhangi bir hükmün kıyas ile *nesîh* edilebileceği ihtimalinden, kıyasa rey karışması hasebiyle âlimlerin çoğu sakınmıştır. Bununla birlikte kıyas ile *nesîhin* gerçekleştiğine dair görüş bildiren âlimler de olmuştur.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un tefsirlerinin incelenmesi sonucunda her ikisinde *nesîh* prensip olarak kabul etmelerinin yanı sıra, önceki şariatlerin *nesîh* hususunda da aynı minvalde düşündüklerini görmekteyiz. *Nesîh* kabul etmeyen bazı müfessirler tarafından sadece eski şariatların *nesîh* edilmesi şeklinde değerlendirilen *nâsiîh* ve *mensûîh* kavramı İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd tarafından yalnızca bazı ayetlerde bu açıdan ele alınmıştır.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesîh* meselesine yaklaşım tarzlarında ortak noktalar olduğu gibi farklı düşündükleri durumların da bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesîh* ideolojileri noktasında ki ortak noktalarının çok fazla olmasına rağmen, ayetlerin *nâsiîhi* ve *mensûîhu* hususundaki

tavırları farklılık arz etmektir. Bu farklılığı değerlendirecek olursak, İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd, aynı ayetin *mensûh* olduğu hususunda beyanda bulundukları halde ayetlerin *nâsih*i hususunda farklı ayetleri delil gösterdikleri dikkat çekicidir. Buna örnek olarak Müşriklerin affı ve vasiyet hükmünü içeren ayetler gösterilebilir. Bu konuda ki *mensûh* ayetler noktasında hemfikir olan İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd, bu hükümleri *nesih* eden ayetler konusunda farklı düşünmektedirler.

Müşriklerin affı ile ilgili ayette müfessirlerin *nâsih* olarak kabul ettikleri ayetlerin her ikisinde de müşriklerle savaş emredilmektedir. Kanaatimizce bu durum müfessirlerin farklı rivayetleri esas almasından ya da benimsedikleri mezhebin görüşünü esas almalarından kaynaklanmaktadır.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un vasiyetle ilgili hükmü ortadan kaldıran ayetin miras ayeti olduğu noktasında ortak paydada buluşmalarına rağmen miras ayeti olarak kabul ettikleri ayetler farklı olmuştur. İbn Keşîr Nisâ suresi 7. ayeti miras ayeti olarak kabul ederken Ebû's-Su'ûd ise bu ayetin Nisâ suresi 11. ayet olduğu kanaatindedir.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *neshe* dair açıklamada bulunduğu ayetlerde de farklılık gösterdiği yerler olmuştur. Nitekim İbn Keşîr'in *nesih*in gerçekleştiğini düşündüğü ayet hakkında Ebû's-Su'ûd *neshe* dair bir yorumda bulunmamış ve yahut ta bu durumun tam tersi söz konusu olmuştur. Bunun yanında birde Ebû's-Su'ûd'un *mensûh* olarak değerlendirdiği ayet hakkında İbn Keşîr'in o ayet ile ilgili kesin olarak *nesih*i reddettiği ve yahut ta bu durumun tersinin gerçekleştiği durumlar da bulunmaktadır.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un *nesh* hususundaki farklı yaklaşımlarından biri de ayetin sünneti *neshi* meselesinde göstermiş oldukları sünnet ve ayettir. İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un Kur'an'ın sünneti *nesh* ettiği hususta ortak nokta da buluştuklarını daha önce belirtmiştik. Fakat bu ortak noktanın yanı sıra İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd sünneti *nesh* ettiğini düşündükleri farklı ayetleri değerlendirmeye alırken, *nesh* edilen sünnet konusunda da farklı durumları ele almışlardır.

İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd'un Kur'an ve sünnetin birbirini *nesh* etme durumlarından Kur'an'ın sünneti *nesh* etme durumunu her ikisinin de kabul ettiğini daha önce zikretmiştik. Fakat sünnetin Kur'an'ı *nesh* etme hususunda ise Ebû's-Su'ûd'un aksine İbn Keşîr'in bu konuda zikrettiği rivayete bir yerde rastlamaktayız. Bu durum, İbn Keşîr'in ayetin sünnet ile *neshi* hususunda daha temkinli davrandığını akla getirmektedir. Anlaşılan o dur ki, Ebû's-Su'ûd *nesh* çeşitlerinin tamamını kabul etmekte ve bu noktada hem itikadi hem amelî olarak mensup olduğu mezhebiyle uyum içinde bir davranış sergilemektedir.

Kur'an-ı Kerim'de *mensûh* ayetlerin sayısı hususunda âlimler tarafından ihtilaf edildiğini daha önce belirtmiştik. Kur'an'da *nesh* edilen ayetlerin sayısı bazı müfessirler tarafından 200-300 arası olarak tespit edilmişse de bu durumun *nesh*te ifrat olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Müfessirler arasında vuku bulan sayılar arasındaki bu ihtilaf İbn Keşîr ve Ebû's-Su'ûd arasında neredeyse yok denilecek kadar azdır. Yapılan tespitler sonucunda, Ebû's-Su'ûd, 19 ayeti *mensûh*, 21 ayeti *nâsih* kategorisinde değerlendirmiştir. İbn Keşîr ise 19 ayetin *mensûh* 23 ayetin *nâsih* olduğu beyanında bulunmuştur.

Ebū's-su'ud ve Suyūfī, İbn Keşīr gibi yirmi civarı ayeti *mensūh* olarak kabul etmektedir. İncelediğimiz müfessirlerin de genel teamülü takip ettiklerini ve İbn Keşīr'in kendisinden sonra gelen müfessirleri etkilediğini söylemek mümkündür.

İbn Keşīr ve Ebū's-Su'ūd'un *nesh* hususundaki yaklaşım tarzlarını mukayese ettiğimiz bu çalışmamızda, öncelikle *nesh* meselesi ile alakalı çok fazla ayrıntıya girilmeden ele aldığımız müfessirlerin bu meseleye yaklaşım tarzları hususunda bilgi verilmeye çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

- ALTAY, Şeyma. “Mukâtil b. Süleyman Örneğinde Erken Dönem Nesih Algısı”. *Usûl* 1:23 (2015), ss.45-66.
- ATEŞ, Süleyman. “Ebussu‘ûd Efendi”. *Eyüp Sultan Sempozyumu 2* (1998), ss.38-50.
- , Süleyman. *Kur ‘an-ı Kerim’in Yüce Meâli ve Çağdaş Tefsiri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay., 1982.
- AYDEMİR, Abdullah. *Büyük Türk Bilgini Şeyhulislâm EbussuudEfendi ve Tefsirdeki Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1993.
- BAKKAL, Ali. “İmam Şafî’de Nesh Anlayışı”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4:3 (1997), ss.109-132.
- BEYDÂVÎ, *Envâru ‘t-Tenzîl ve Esrâru ‘t-Te ‘vîl*. Tah. Muhammed ‘Abdurrahmân Mar‘aşlı. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşi’l-‘Arabî, 1998.
- BİLMEN, Ömer Nasuhi. *Büyük Tefsir Tarihi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1960.
- BUHÂRÎ, Ebû ‘Abdullah Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu ‘l-Buhârî*. Riyad: Dâru’s-Selâm, 1999.
- CERRAHOĞLU, İsmail. *Tefsir Usulü*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları (TDV), 2010.
- ÇELEBÎ, Kâtib. *Keşfu ‘z-Zumûn*. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâşi’l-‘Arabî, tsz.

ÇETİN, Abdurrahman. “Nasih”. *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*, c.32, ss.579-581.

ÇİÇEK, Yakup. “Nâsih-Mensuh İlmini Bilmenin Tefsire Getirdikleri ve Götürdükleri”. *Kur’an ve Tefsir Araştırmaları* 3:36 (2002), ss.371-384.

DEMİRCİ, Muhsin. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Vakfı Yayınları, 2017.

DİNÇ, Ömer. “Taberi ve Maturidi Tefsirlerinin “Nesh Meselesine Yaklaşımları Açısından” Mukayyesi”. Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi, Çorum, 2013.

DUMAN, Mehmet Zeki. “Kur’an-ı Kerîm’de Neshe Delil Gösterilen ve Mensuh Addedilen Ayetlerin Mana Yönünden Yeniden Gözden Geçirilip Değerlendirilmeleri”. *Bilimnâme* 2:14 (2009), ss.9-50.

EBŪ DĀVŪD, Süleymān b. el-Eş‘ās b. İshāk el-Ezdī es-Sicistānī. *Sunenu Ebī Davūd*. Tah. Şālih b. ‘Abdul‘azīz b. Muḥammed b. İbrāhīm. Riyad: Dāru’s-Selām, 1999.

EBŪ’S-SU‘ŪD, b. Muḥammed el-‘İmādi’l-Ḥanefī. Tah. ‘Abd’ul-Kādir Ahmed ‘Atā. *İrşādu’l-‘Akli’s-Selīm ilā Mezāyā’l-Kitābi’l-Kerīm*. Riyad: Matbaatu’s-Sa‘āde, tsz.

GÜLLÜCE, Veysel. “Kur’an’da Neshedilmiş Ayet Var mıdır?”. *Ekev Akademi Dergisi* 10:26 (2006), ss.51-74.

GÜRKAN, Ahmet. *Kur’an’ın Nasih ve Mensuh Ayetleri*. Ankara: Elif Matbaacılık, 1980.

HAS, Şükrü Selim. “Klasik Fıkıh Usûlünde Neshin Mahiyeti”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2:21 (2006), ss.543-564.

İŞİCİK, Halit Sinan. “Klasik Tefsir Metodolojisi ve Dirayet Yöntemi Açısından İbn Kesir”. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya, 2010.

İBN EBİ HÂTİM, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-'Azîm*. Tah. Es'ad Muhammed Tayyib. Mekke: Mektebetu Nizâri Muştafâ el-Bâz, 1999.

İBN KEŞİR, İsmâ'îl b. 'Umar Dimaşkî. *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-'Azîm*. Tah. Muştafâ Seyyid Muhammed, Muhammed Faḍl el-'Acmârî, 'Ali Aḥmed 'Abdu'l-Bâkî, Ḥuseyin 'Abbâs Kûṭub. Kahire: Muessesetu Kurtuba, 2000.

İLHAN, Avni. “Bedâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, c.5, ss.290-291.

İMAMOĞLU, M. Rağîb. *İmam Ebu Mansur el-Mâturîdî ve Te'vilatul 'l-Kur'an'daki Tefsir Metodu*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

el-İŞFEHÂNÎ, er-Râğîb. *Tefsîru 'r-Râğîb el-İşfehânî*. Tah. Muhammed 'Abdul'azîz Besyûnî. Byy.: Kuliyetu Âdâb, 1999.

KAYA, Osman. “Kur'an'ın Metinleşmesi Bağlamında Nesih Problemi”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19:31 (2017), ss.136-183.

KAYA, Remzi. “Nesh Terimi ve Muhtevası”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 5 (1986), ss.93-99.

KOÇ, Mehmet Akif. *Tefsir El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.

KOÇYİĞİT, Talat. “Kitap ve Sünnette Nesh Meselesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (1963), ss.93-108.

KUŞEYRİ. *Letāifu'l-İşārāt*. Tah. İbrahīm el-Besyunī. Mısır: el-Hey'etu'l-Misriyyeti'l-'Ammeti li'l-Kitāb, tsz.

MĀVERDİ. *en-Nuketü ve'l-'Uyūn*. Tah. Seyyid b 'Abdulmağşūd b. 'Abdirrahīm. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, tsz.

MĀTURİDİ, el-İmam Ebū Maşşūr Muḥammed b. Muḥammed b. Maḥmūd. *Te'vīlātu Ehli's-Sunnet*. Tah. Mecdī Baslūm. Beyrut: Dāru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2005.

FEYRŪZ, Mecduddīn Muḥammed b. Ya'qub. *El-Ḳāmūsü'l-Muḥīt*. Beyrut: Dāru'l-Ma'rife, 2007.

MENNĀ'U'L-ḲATTĀN. *Mebāḥis fī 'Ulūmi'l-Ḳur'ān*. Kahire: Mektebetu Vehbe, tsz.

MOLLAİBRAHİMOĞLU, Süleyman, Kadir Taşpınar. “Ebussuud Efendi'nin Tefsirinde Kıraat Tasavvuru”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9 (2016), ss.117-152.

MUḲĀTİL B. SULEYMĀN, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*. Tah. 'Abdullah Maḥmūd Şihāte. Beyrut: Dāru İhyāi't-Turāş, 2002.

MUSLİM B. ḤACCĀC, Ebū'l Huseyin. *Saḥīḥü'l-Muslim*. Beyrut: Dāru'l-Ḳurtuba, 2009.

ÖKSÜZ, Osman. “Klasik Hanefî Fıkıh Usulünde Nesh Anlayışı”. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Kayseri, 2004.

ÖZAFŞAR, Mehmet Emin. “Ebussuud Efendi’nin Tefsirinde Rivayet Kullanımı”.

Mevlüt Uyanık (ed.), *Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler* (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998) içinde, ss.278-288.

ÖZAYDIN, Abdülkerim. “İbn Kesir, Ebü’l-Fidâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*, c.20, ss.132-134.

ÖZDEŞ, Talip. “Vahiy-Olgı İlişkisi Açısından Neshe Getirilen Yorumlara Eleştirel Bir Yaklaşım”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 14:1 (2001), ss.39-48.

RÂZÎ, Faḥruddīn. *Mefātīḥu’l-Ġayb*. Beyrut: Dāru İḥyāi’t-Turāṣi’l-‘Arabī, 2000.

SAVUT, Harun. “İbn Kesir ve Tefsir İlminin Rivayet Kaynaklı Problemlerine Yaklaşımı”. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1:1 (2014), ss.17-39.

SUYŪTÎ, Celāluddīn. *el-İtkān fî Ulūmi’l-Ḳur’ān*. Beyrut: Dāru İbn Keşir, 1987.

ŞĀFÎ’Î. *Er-Risāle*. Kahire: Muessesetu’l-Ehrām, 1998.

----- . *Tefsīru’l-İmām Şāfi’î*. Tah. Aḥmed b. Muşafā el-Ferrān. Arabistan: Dāru’t-Tedmiriyye, 2006.

ṬABERÎ, İbn Cerīr. *Cāmi’u’l-Beyān ‘an Te’vīli Āyi’l-Ḳur’ān*. Tah. ‘Abdulmuḥsin et-Turkī. Kahire: Dāru’l-Hecr, 2001.

TİRMİZÎ, Muḥammed b. İsa. *Cāmi’u’t-Tirmizî*. Tah. Sālīḥ b. ‘Abdul‘azīz b. Muḥammed b. İbrāhīm. Riyad: Dāru’s-Selām, 1999.

TOK, Fatih. “Ebû Hanîfe’nin Nesih Anlayışı”. *Usûl* 1:24 (2015), ss.7-32.

YERİNDE, Âdem. “Ebussuûd Efendi’nin İrşâdü’l-Akli’s-Selîm ilâ Mezâya’l-Kitâbi’l-Kerîm Adlı Tefsirinin Müellif Nüshası”. *Osmanlı Toplumunda Kur’an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları* 2 (2013), ss.9-55.

YÜKSEK, Muhammed İsa. “Bakara Suresi 106. Ayet Bağlamında Nesh-Nes’ İlişkisi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2015), ss.7-40.

ZEHEBÎ, Muḥammed Huseyn. *Et-Tefsîr ve’l-Mufessirûn*. Kahire: Mektebetu Vehbe, tsz.

ZEMAḤŞERÎ, Ebû’l-Kāsım Mahmûd b. ‘Umer. *El-Keşşâf ‘an Ḥaḳā’iki’t-Tenzîl ve ‘Uyûni’l-Ekāvîl*. Tah. Şeyḥ ‘Âdil Ahmed ‘Abdu’l-Mevcûd, Şeyḥ ‘Ali Muḥammed Mu‘avviḍ. Riyad: Mektebetu’l-Ubeykân, 1998.

ZUHRÎ, İbn Şihâb. *En-Nâsiḥ ve’l-Mensûḥ*. Tah. Dr. Ḥâtım Şâlih eḍ-Ḍâmin. Beyrut: Kulliyetu’l-‘Adâb-Câmiatu Bağdât, 1988.

Çelep, Rukiye, Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir Tefsirlerinde Nesh Meselesinin Karşılaştırılması, Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Esra Gözeler, 141 s.

ÖZET

'Ulūmu'l-Kur'an'dan biri olan nesh meselesi, tefsir ilminin en tartışmalı konularından biri olmuştur.

Bu çalışma h. 8. yüzyılın önemli şahsiyetlerden biri olan İbn Keşir (ö.774/1373) ile h. 10. yüzyıla damgasını vuran Ebū's-Su'ūd'un tefsir eserlerinde nesh meselesini konu edinmektedir. Ebū's-Su'ūd (ö.982/1574) ve İbn Keşir aralarında geçen 3 asırlık bir süreye rağmen nesh anlayışlarında ne gibi farklılıkların olduğu çalışmamız kapsamında değerlendirmeye alınmıştır.

Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir'in neshin tanımına ilişkin öne sürdükleri düşünceler ile bu düşüncenin tefsirlerine yansıma şekillerinin uyum içerisinde olduğu tespit edilmiştir.

Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir'in nesh edildiğini düşündüğü ayetlerin hangi ayetler olduğunun tespit edilmesi ile bu iki âlimin Kur'an da nesh meselesine dair yaklaşımları ortaya koyulmuştur. Bu bağlamda Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir'in nâsih olarak değerlendirdiği ayetlere, birkaç önemli müfessir açısından da bakılarak kısa bir mukayese yoluna gidilmiştir. Çalışmamızda Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir dışındaki müfessirleri seçerken, onların tefsirlerinde atıfta bulundukları âlimlerden öncelikle yararlanılması öngörülmüştür. Ebū's-su'ūd 21 ayeti nâsih, 19 ayeti mensûh kabul ederken, İbn Keşir ise yine 23 ayeti nâsih, 19 ayeti mensûh kabul etmektedir.

Ebū's-Su'ūd ve İbn Keşir'in nâsih ve mensûh addettiği ayetlerde ve bu ayetlerin toplam sayısında bazı farklılıklar gözlenmiştir. Bu farklılıklar müfessirlerin, rivayetleri sahih ya da zayıf olma noktasında farklı değerlendirmelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan ise dikkate aldıkları âlimlerin görüşlerinin etkisi altında kaldıkları da düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Nesh, Nâsih, Mensûh, İbn Keşir, Ebū's-Su'ūd.

Çelep, Rukiye, The Comparison of the Question of Naskh in the Commentaries of Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr, Master thesis, Adviser: Assist. Prof. Dr. Esra Gözeler, 141 p.

ABSTRACT

The question of naskh, which is one of the ‘ulūm al-Qur’an, is one of the controversial topics of tafsīr.

This study examines how Ibn Kathīr (d.774/1373) and Abū al-Su‘ūd (d.982/1574) approached the question of naskh in their works. The differences of Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr’s approaches on the question of naskh were taken under review within the scope of our study by considering three centuries between them.

It is determined that Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr’s definition of the naskh and how these thoughts reflected on their glossaries are compatible with the each other.

Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr’s approaches about the question of naskh were set forth by determining the verses of Qur’an that were considered as being abrogated by these two scholars.

In this context, some verses that Ibn Kathīr and Abū al-Su‘ūd considered as abrogated were evaluated in terms of a few different commentators in comparison. In our study, while we are selecting the other commentators, we primarily used the scientists that Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr have cited in their works. While Abū al-Su‘ūd accepts 19 nāsikh and 21 mansūkh verses, Ibn Kathīr accepts 19 nāsikh and 23 mansūkh verses.

It is noticed that there a difference between the number of verses that Abū al-Su‘ūd and Ibn Kathīr regard as nāsikh and mansūkh. This difference, because of different evaluations of commentators on the narratives regarding their accuracy. On the other hand, it is thought that they were under the impact of the opinions of scholars that they considered.

Key Words: *the Qur’an, Naskh, Nāsikh, Mansūkh, Ibn Kathīr, Abū al-Su‘ūd.*